

Gustafsvik

*historien om ett värmlandsgods,
dess park och trädgård*

Åsa Bemark Wilke

Institutionens förord

Vid genomläsningen av föreliggande arbete om Gustafsviks herrgårds park och trädgårdar i Värmland inför tryckning, kommer osökt den mycket kända och älskade men samtidigt smärtsamma strofen av Karin Boye (1900-41) ur dikten "Ja visst gör det ont" för mig: "Visst finns det mål och mening med vår färd, men det är vägen som är mödan värd."

Anledningen är nog omslagsbildens från 1910 förmedlade essens av trädgårdsodlingens eviga paradisesbesvärjelse, utstrålande lugn och harmoni i vården av det levande gröna till kroppens behov och själens resning, i en förening av görandets och varandets livsformer. Tidlösheten är påtaglig. Inte mycket, förutom klädedräkter och visst växtmaterial, skiljer bilden av vattningen i Gustafsviks blomsterparterr från Pieter Brueghel d.ä:s berömda teckningar och målningar över arbetena i en holländsk trädgård, nästan 350 år tidigare. Här arbetar också mycket folk i trädgården, med handredskap av många slag och i kvartersindelade bäddar, och - ingen verkar stressad och ingen tittar på klockan.

Jag tror att Åsa Bemerk Wilke, som nu känner Gustafsviks park- och trädgårdshistoria bättre än någon annan, valt bilden med trädgårdsarbetare och häst till omslag därför att den berör henne och väcker en längtan, kanske till och med saknad. Måhända en längtan till en annan tid, men framför allt till ett annat livstempo och till det sätt att arbeta i och leva med en trädgård som varit det gängse under större delen av det senaste årtusendet. "Visst finns det mål och mening med vår färd" - att det mödosamma arbetet i trädgården skall ge frukt, bär och grönsaker till uppehälle, sköna blomster till allsköns smyckning och goda vilopaus - "men det är vägen som är mödan värd" - att arbetet ger mening, utbildning och utveckling, tillsammans med andra i ett medvetet förvalterskap av en liten del av skapelsen.

Till vad nytta har då så många tidigare generationers möda varit, både resultaten i de sköna fysiska anläggningarna och i det ömsinta vårdande arbetet? Inget finns ju nu längre kvar, varken trädgårdarna eller trädgårdsarbetarna, på Gustafsvik liksom på så många andra gods och herresäten i landet? Om tiden a priori innebär utveckling skulle ju tidigare seklers trädgårdskultur bara kunna betraktas som ett förstadium till dagens framsynta bruk av tid, mark och personer och omslagsbilden framstå som enbart patetisk eller till och med nostalgisk. Men om detta på Gustafsvik, som annorstädes, innebär att omsorg bytts mot icke-omsorg, rik differentiering mot indifferent och den höga konstnärligheten i natur-kulturföreningen mot ligkiltighet och igenväxning, så delar inte många uppfattningen att tiden självklart innebär ett framåtskridande.

Det smärtsamma för trädgårdskulturen ligger alltså inte i det som varit utan i det som nu är. Våra hett eftertraktade (trädgårds)mål idag, skall helst nås utan någon långsam vandring. Vad hjälper det att Robert Broberg iscensätter Karin Boyes strof och populärt sjunger och mässar: "Målet är ingenting, vägen är allt", det sena 1900-talet har inte längre "råd" med trädgårdar som långsamt växer fram och mognar eller att människor tar tid på sig.

Till vad nytta har då Gustafsviks trädgårdsskapare och trädgårdsarbetare levt och arbetat? Jo, förutom för sig själva, för det stycke mark de ansvarat för och de ideal de tjänat så har de genom Åsa Bemerk Wilkes arbete åter blivit synliga och därigenom indirekt till nytta för oss alla.

Gustafsviks (parks och trädgårdars) historia är fascinerande, liksom de många personer med sina speciella livsöden som varit knutna till godset - Lindrothare, Adlersparrar och Platinare. Så förhåller det sig förvisso med de flesta historiska platser och byggnader i allmänhet, men med godsmiljöer i synnerhet. Här har de olika ägarna genom århundradena kunnat "udfolde" sig kärleksfullt i den landskapliga organisationen av godsets många nyttofunktioner i tidens smak. Genom den förväntade kontinuiteten har de i regel också känt och utkrävt ett speciellt ansvar för anläggningarna. Till saken hör att resurser sällan saknats för denna "adeliga öfning".

Ett tecknande av en herrgårdsanläggnings (park och trädgårds) historia, innebär med nödvändighet för författaren ett krav på kunskap om och engagemang i flera olika kringfaktorer och -förutsättningar för anläggningarnas tillblivelse och utveckling. I förståne kan det till synes vara irrelevanta företeelser, men i slutändan kan man dock allt som oftast se trädgårdarnas utformning, vård och innehåll över tiden som en kulturhistorisk resultat. Ett studium över Edens sentida, om än betydligt blekare, ättlingar är ofta högst perspektivgivande.

Åsa Bemark Wilkes dokumentation över Gustafsvik är en kulturskiss i god bemärkelse. Den sammanställer hittills kända historiska uppgifter om godsets trädgårdar och den ger dessutom den intresserade och uppmärksamme läsaren en mängd inblickar i gården och dess ägares övriga bekymmer och glädjeämnen. Av mycket stort värde är den rika illustreringen, inte minst sammanställningen av förslagsritningar, kartor och de osedvanligt avslöjande äldre fotografierna. Rapporten förmedlar i bilder och text atmosfären i Gustafsviks nu försvunna trädgårdar och, måhända än viktigare, andan i tidigare generationers trädgårdsskapande och deras prioriteringar av detta.

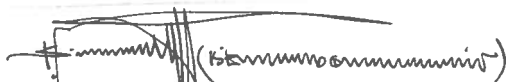
Föreliggande arbete vars upprinnelse går tillbaka till 1994 - med syfte att teckna Gustafsviks gods park och trädgårdars historia från medeltiden, eller tidigare, och fram till idag, som grund för vidare skötselplanearbete utgör ett examensarbete på landskapsarkitektlinjen vid Sveriges lantbruksuniversitet, Alnarp, av landskapsarkitekt Åsa Bemark Wilke. Arbetet tar sin utgångspunkt i Florensdokumentet (1981) och speciellt i dess 15:e artikel, vilken kräver en sammanställning av det historiska källmaterialet och en teckning av anläggningens historia innan något vidare praktiskt arbete får utföras. Arbetet utgör därvidlag ytterligare en i raden av historiska trädgårdsanläggningsdokumentationer i Institutionen för landskapsplanering Alnarps Stencil/Rapportserie. Ytterligare en pusselbit inför en kommande generell historieskrivning har lagts och ytterligare argument för bevarande av ett bräckligt kulturarv har framförts.

För rapportens innehåll och värderingar, liksom för författande och illustrationer svarar Åsa Bemark Wilke. För layout är Monika Gustavsson ansvarig. För rapportens finansiering står Kristinehamns kommun och Institutionen för landskapsplanering Alnarp, SLU.

På Institutionen för landskapsplanering vägnar framföres härmed ett varmt tack till alla som under arbetets gång varit behjälpliga med råd och synpunkter, praktiskt arbete, inventering, källmaterial, finansiell support och reproarbete. Åsa Bemark Wilke tackas själv för ett tålmodigt, noggrant och omsorgsfullt arbete i trädgårds kulturens tjänst.

För institutionen för landskapsplanering

Alnarp/Lund 3 februari 1997

Kjell Lundquist

Innehållsförteckning

Institutionens förord	2	6. Gustafsvik under tidigt 1900-tal	44
Innehållsförteckning	4	Regnells på Gustafsvik	44
Förord	5	Snabba ägobyten under tidigt 1900-tal	54
Sammanfattning	6	Familjen Nelson på Gustafsvik	54
Summary	7	7. Gårdens sista privata ägare	55
Ägarlängd	8	Gyllenbergs på Gustafsvik	56
1. Inledning	9	Köksträdgården	60
Gustafsvik sommaren 1995	9	Södra trädgården	62
Att närma sig Gustafsvik	11	Gamla landsvägen	65
Bakgrund	13	Gårdsplanen	66
Problemformulering av inventeringen	13	Kyrkogården och den norra parken	66
Problemformulering av källsökningen	13	Försäljningen	66
Mål och syfte	14	8. Gustafsvik och Kristinehamns kommun	67
Geografisk avgränsning	14	Tryggad industrimark	67
Begränsningar	14	Gustafsvik idag- i morgon?	68
Arbetets uppläggning och genomförande	15	Noter	74
2. Anläggningens äldre historia	15	Källor och litteratur	77
De tidigaste spåren	15	Bilaga 1. Arkivstudier	80
Gården under medeltiden	15	Bilaga 2. Fältskiktsinventering vid Gustafsvik	83
1600-talets många ägarbyten	17	Bilaga 3. Inventeringsplan 1995, översiktsplan	85
Tidigt 1700-tal	17	Bilaga 4. Inventeringsplan 1995, detalj trädgården	86
3. Den Linrothska perioden 1736-1811	18	Bilaga 5. Inventeringsplan 1995, detalj kyrkogården	87
Herrgården blir ståndsmissig	18		
Kulturväxter i Värmland vid 1700-talets slut	21		
Trädgårdsmästare i Värmland under 1700-talet	22		
Sara Marias sista år och Carl Axel Linroths tid	22		
Adelsparre passerar Gustafsvik	22		
4. Adlersparrar på Gustafsvik 1809-1885	23		
Georg och Louise	24		
Den stora renoveringen	24		
Den förskönade lantgården	26		
Georg Adlersparres sista år och Louises änketid	27		
Trädgårdsmästare 1811-1846	28		
Gustafsvik under Rudolf Adlersparre	28		
Gustafsviks kyrkogård	32		
Österviks kapell med park	32		
Trädgårdsmästare under Rudolf Adlersparres tid	34		
Rudolf Adlersparres konkurs	34		
5. Gustafsvik vid sekelskiftet	37		
Den Platinska perioden	37		
Platins försäljning av Gustafsvik	42		
Trädgårdsmästare under Platin	42		
Jensens tid av ägostyckning	42		

Förord

En slumrande anläggning väcks till liv genom lokala eldsjälar och byggnadsvårdare. Föreningen för byggnadskultur i Kristinehamn startade tillsammans med Svenska föreningen för byggnadsvård ett byggnadsvårdsläger på platsen sommaren 1994. I första hand skulle den västra flygeln och dasset renoveras, men intresset för platsen växte under arbetets gång och lägerdeltagarna röjde bl.a. fram en av de vackra kalkstenstrapporna vid gårdsplanen. Kerstin Stenberg, ordförande i Föreningen för byggnadsvård i Kristinehamn, tog kontakt med mig sommaren 1994. Visst hör väl trädgården till en anläggning, är det inte så? Skulle du vara intresserad av leda en trädgårdsrenoveringsgrupp på kommande byggnadsvårdsläger? Jag kände mig tveksam till uppdraget att renovera en historisk park utan föregående källsökning och dokumentation av området. Efter ytterligare diskussioner med Kerstin och med Kjell Lundquist, universitetsadjunkt vid institutionen för landskapsplanering Alnarp, kom vi fram till att ett examensarbete som dokumenterade anläggningens trädgårdshistoria var en god start på projektet Gustafsviks trädgårdar. Dokumentationen skulle kompletteras med en inventering och uppmätning av vegetationen på området. Denna inventering och inmätning kunde delvis göras tillsammans med deltagare på sommarens byggnadsvårdsläger.

Så startade det hela och i juni 1995 inledde jag arbetet. Under sommaren arbetade jag växelvis med källsökning och inmätning för att under sensommaren och hösten helt ägna mig åt källsökning. Arbetet avslutades med renritning av inmätningssplaner med inventerad vegetation och sammanställning av det funna källmaterialet i den uppsats som denna skrift utgör.

Detta examensarbete omfattar 10 poäng och är utfört vid institutionen för landskapsplanering vid Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp. Handledare har varit universitetsadjunkt Kjell Lundquist och examinator universitetslektor Allan Gunnarsson.

Jag vill tacka Kjell som ställt upp som handledare trots semestertider och ett eget späckat schema. Jag vill tacka vänlig arkivpersonal som villigt introducerat mig i källsökningens värld. Tack också till Johnny Haraldsson, Kristinehamn kommun, som hjälpt mig vid inmätningsarbetet och som utan klagan dragit måttband genom axelhöga brännässelsnår. Tack till Kristinehamns kommun som ekonomiskt stöttat arbetet och som villigt stått till tjänst med personal, inmätningmaterial och som låtit mig utnyttja lokaler och faciliteter vid renritning. Jag vill även tacka alla de personer som snällt ställt upp på mina intervjuer, inte minst Birgitta Gyllenberg och Gunilla Nyberg, döttrar till Gustafsviks sista privata ägare, som dessutom lånat mig privata fotoalbum. Tackar!

Sammanfattning

Gustafsvik är en herrgårdsanläggning i södra Värmland, strax väster om Kristinehamn. Vätern bildar här en 9 km lång, grund vik benämnd Varnumsviken och Gustafsvik finns beläget på dess västra strand. Huvudbyggnaden försvann vid en brand 1967 men ekonomibygnader och rester av den tidigare så praktfulla park och trädgårdsanläggningen finns kvar.

Denna skrift är ett försök till dokumentation av Gustafsviks park- och trädgårdshistoria. Källsökningsarbetet har resulterat i kartor, bilder och skriftliga och muntliga beskrivningar, men mycket material saknas för att kunna teckna en fullständig och riktig bild av anläggningens historia. Från vissa tider är materialet rikt och en god bild ges av anläggningen. Från andra tider har endast fragment påträffats och mycket lite kan sägas om anläggningen som helhet. Detta är en vanlig problematik vid trädgårdshistorisk forskning, då detta materialet är spritt mellan en rad arkiv och privatpersoner. Fallet Gustafsvik försvåras ytterligare, då anläggningen har bytt ägare ett mycket stort antal gånger.

Gustafsvik i Varnums socken nämns för första gången 1425 i ett köpekontrakt, men det är först på 1770-talet som dess park och trädgård nämns. Fernow utgav vid denna tid sin berömda värmlandsskildring och då han i långa perioder var bosatt hos paret Linroth på Gustafsvik så finns en detaljerad beskrivning av gården bevarad bland hans anteckningar. Fernow anger att det vid Linroths ankomst endast fanns några plommonträd, men att paret lät anlägga allén, bortsprängde berg, iordningställde gårdsplanen med stenpelare, järngaller och djurskulpturer och planterade träd och buskar. Någon ritning över detta stora anläggningsarbete har inte påträffats under källsökningen och inte heller har namnet på arkitekten bakom anläggningen kommit fram.

Genom arv och gifte blev Louise och Georg Adlersparre Gustafsviks ägare 1811. Under deras tid renoverades och moderniserades huvudbyggnaden. Ett stort antal brev inom familjen finns bevarade och i dessa finns flera viktiga beskrivningar av trädgården. Här berättas att det i trädgården fanns ett lusthus för kaffedrickning. Det berättas även att allé och park användes för promenader. Man odlade såväl frukt som grönsaker och vid huset fanns parterrer med prydnadsblommor.

Sonen Rudolf Adlersparre tog tillsammans med sin hustru Ida Broms över säteriet 1846. Någon gång mellan 1843 och 1863 omgestaltades hagmark och ängar kring gården till parkmark. Detta går att utläsa ur två beskrivningar till kartor som finns bevarade. Tyvärr har inte dessa två viktiga kartor påträffats under källsökningen.

En reseskildring i en tidning berättar att det väster om allén fanns en engelsk park, med slingrande sandade gångar, fiskdammar, kanaler och små broar. Något förvånande har inte något senare källmaterial påträffats, som beskriver eller visar denna romantiska parkdel och dess senare utveckling. Man kan fortfarande idag tydligt se dammarna och kanalerna. Gustafsviks kyrkogård anlades 1871 på mark som varit park sedan 1848. Även kyrkogården anlades med en tydlig romantisk karaktär. I anslutning till huvudbyggnaden fanns en uppvärmd vinterträdgård med sällsynta växter och fåglar. Rudolf Adlersparre lät även uppföra Österviks kapell med tillhörande kapellpark. Under parets tid renoverades och ersattes de tidigare ekonomibygnaderna och det är troligt att många av de uthus som idag finns vid Gustafsvik kommer från denna tid.

Under Otto Platin gavs säteriet ett slottsliknande utseende 1893. Huvudbyggnaden och flyglarna rappades och ett klocktorn uppfördes på huset. På baksidan ersattes de tidigare byggnaderna med en stor stenterrass. Det slingrande gångsystem som fanns här tidigare ersattes nu av prydliga rabatter med symmetriska mönster. Detta finns väldokumenterat i ritningar och de tidigaste fotografierna är från denna tid.

1903-1904 styckades Gustafsvik och de tidigare 3 106 tunnlanden minskade till 1 138. 1904 köptes gården av familjen Regnell. Från familjens tid finns ett stort antal intressanta fotografier bevarade. Dessa visar att det under familjens tid på gården skedde nyplanteringar i husets närhet, bland annat planterades ett stort antal barrträd. Parterren nedanför terrassen var uppbyggd i ett korsgångsmönster med komplicerade blomsterplanteringar.

1926 övertogs gården av familjen Gyllenberg, gårdens sista privata ägare. Även från denna tid finns ett rikt och viktigt fotomaterial bevarat. Under Gyllenbergs tid för- enklades trädgården och parken. Allt större ytor användes för odling. Köksträdgårdsdelen utarrenderades tidvis som handelsträdgård. Blomsterparterren ersattes av en grusplan kantad av gräsmattor. 1957 sålde Gyllenbergs Gustafsvik till Kristinehamns stad, som därmed såg sitt behov av industrimark som tryggat. 1959 drogs en ny väg till oljehamnen i Kroksvik, vilket delade såväl park som allé i två delar. Då herrgården stått obebyggd i 10 år brann huvudbyggnaden ner 1967. Sedan dess har anläggningen till stor del lämnats åt sitt öde. Idag finns ett nyvaknat intresse för herrgårdsområdet och en renovering av de kvarvarande byggnaderna har påbörjats. Kristinehamns kommun vet ännu idag inte vad de skall använda de nyrenoverade husen och den förfallna parken till.

Summary

Gustafsvik is located in the Swedish province Värmland, west of the town Kristinehamn. The lake Vänern forms a shallow bay and Gustafsvik is situated on its west shore. The main building was destroyed by a fire in 1967 but the annexes and the remains of the once so carefully maintained park is still to be seen.

This work is an attempt to tell the history of the park and gardens of Gustafsvik countryhouse. The research has resulted in maps, photos and written and verbal descriptions, but many facts are still missing in the complete history of Gustafsvik's park and garden. From some periods the material is plenty, but from others the material is most fragmentary and it is impossible to get a general picture. This is a common problem in gardenhistoryresearch as the material is divided between several record offices and private owners. The case of Gustafsvik is further more difficult as the manor has come under new ownership so many times.

Gustafsvik was mentioned for the first time in 1425 in a bill of sale, but the park and gardens were not mentioned until 1770. At this time Fernow published his well known description of Värmland and as the writer stayed at Gustafsvik for long periods of time, he described the manor circumstantially. Fernow wrote that at the time of the Linroth family's arrival there were no gardens but a few plumtrees. He also wrote that the Linroth family constructed the avenue, blew rocks away, layed out the courtyard with stonepillars, ironlattice and added animalstatues. They also planted trees and bushes. No plan showing this major construction work has been found and either has the name of the architect behind the plan.

Louise and Georg Adlersparre became the owners of Gustafsvik in 1811. During their time the main building was renovated. From this period there are several letters preserved, telling interesting facts about the garden. There were a pavilion for coffedinking in the garden and the avenue and the park were both used for walks. Fruits and vegetables were grown and there were flowerparterres close to the main building.

Their son Rudolf Adlersparre inherited Gustafsvik in 1846. At some point before 1863 he transformed the pasture lands and the meadows near the house into parkland. This is understood from two written descriptions belonging to maps. Unfortunately these two maps were not found in the research. A newspaper article tells that east of the avenue an english park was laid out, with winding paths, fishponds and small bridges. Strangely, this romantic park is not men-

tioned in the more recent researchmaterial. One can still easily see the ponds and canals. In 1871 he transformed one of the parks into the cemetery of Gustafsvik. The cemetery was also layed out with a romantic character. Close to the main building there were a heated winter garden with rare plants and birds. Rudolf Adlersparre also built the chapel of Östervik with its park. Under his ownership most of the annexes were renovated or replaced. Many of the annexes of today are probably from this period.

In 1893 the owner of that time Otto Platin gave Gustafsvik more of a palace look. The main building and the wings were plastered and a bell-tower were added. On the garden side the previous pavilions were replaced by a stoneterrace. The previous system of winding paths were replaced by neat flowerbeds in symmetrical patterns. This renovation is well documented in plans and the earliest photographs are from this time.

In 1903-1904 Gustafsvik was devided and reduced from 3 106 acres to 1 138 acres. In 1904, the Regnell family bought the manor. From this time a lot of interesting photographs are preserved, showing a lot of newly planted conifers close to the main building. The parterr was planted in a cross-shaped pattern with a complicated flower arrangement.

In 1926 the Gyllenberg family bought the manor. Also from this period there are many interesting photographs preserved. During Gyllenbergs time of ownership the park and gardens were simplified and more and more land was used for farming. The kitchengarden was at times leased out to a market gardener. The flowerparterre was replaced by gravel and lawn.

In 1957 the Gyllenberg family sold Gustafsvik to the town of Kristinehamn. The town bought the ground to secure the coming demands for industrial land. In 1959 a new road was laid out, crossing the avenue and the park and deviding them both in two. In 1969 the mainbuilding had been untenanted for ten years and at that time the main building was destroyed by fire. Thereafter the area has been neglected. Today there is once more an interest in the area and a renovation of the annexes has started. The town of Kristinehamn still doesn't know what to do with the newly renovated annexes and the neglected park and garden.

Ägarlängd

- 1425 *Gustaf Magnusson*
- 1425 - *Hennecke Bekman*
- 1500 *Erik Abrahamsson Leijonhufvud,
Ebba Eriksdotter Vasa*
- 1551 *Peder och Jon i Vik*
- 1562 *Sten Lejonhufvud*
- 1618 *Abraham Eriksson Lejonhufvud, Beata Sparre*
- 1618-1632 *Beata Sparre, Karl Bonde*
- 1632-1633 *Jöns Bonde*
- 1633-1662 *Arvid Pedersson*
- 1662-1666 *Per Arvidsson Roman*
- 1666-1666 *Lennart Svensson Ribbing*
- 1666-1673 *Crispin Flygge, Sigrid Ekehielm*
- 1673-1700 *Sigrid Ekehielm, Marcus Cronström*
- 1708-1722 *Sigrid Juliana Ekehielm,
Jöns Blank*
- 1722-1729 *Erik Ulfsparre, förmyndare*
- 1729-1732 *Eva Maria Blank,
Christer Magnus von Elfværn*
- 1732-1736 *Elisabeth Bratt,
Johan Carl Rothlieb*
- 1736-1745 *Axel Linroth, Jean Gustaf Linroth*
- 1745-1798 *Axel Linroth, Sara Maria Stedt*
- 1798-1811 *Carl Axel Linroth,
Lovisa Regina Geijer*
- 1811-1846 *Louise Linroth, Georg Adlersparre*
- 1846-1885 *Rudolf Adlersparre,
Ida Amalia Broms*
- 1885-1886 *W. Röhss o. Co.*
- 1886-1891 *C.G. Platin,
Margareta Gustava Platin*
- 1891-1902 *Otto Platin, Anna Elisabeth Krüger*
- 1902-1904 *N. Christian Jensen*
- 1904-1921 *Erik Regnell,
Hanna Sofia Wengström*
- 1921-1922 *Svenska Handelsbanken*
- 1922-1922 *Slakteriföreningen*
- 1922-1926 *Albert Nelson*
- 1926-1926 *Erik Föök*
- 1926-1957 *Birgit Schollin-Borg
Alexis Gyllenberg*
- 1957- *Kristinehamns kommun*

I. Inledning

Gustafsvik sommaren 1995

* Det är mitt första besök på Gustafsviks kyrkogård, juni 1995. Det har regnat på morgonen men nu spricker plötligt molnen upp och solen letar sig ner genom det glesa taket av ekblad. Slingrande gångar är framklippta i det annars knähöga gräset, där spridda ängsblommor lite morgontrötta rätar på ryggen och visar upp sin färgprakt mot solen. Mellan ekarnas skrovliga stammar ser man Vätern och i soldiset hamnen i Kristinehamn. "Missunna oss, O, fremling, ej denna plats, den lemnas i din vård", utyder jag inskriptionen på den gamla stenkänken. Det är bedövande vackert.

* Johnny och jag har med oss en kopia av en karta från 1872 och bestämmer oss för att ta en paus i inmätningens arbetet och leta reda på den ursprungliga vägdragningen. Allén har enligt kartan sträckt sig ända upp mot järnvägen. Den nya vägens diken är fulla med snår och det är omöjligt att ana fortsättningen norrut. Johnny plöjer genom täta snår av asp, sälg och björk med mig tätt i hälarna. Plötsligt är vi igenom. Vi står på den gamla vägen. På sidorna växer enorma granar. De långa stenmurarna fortsätter kanta vägen och innanför dessa prydliga rader med huggna små granitpollare. Vägen ligger högt jämfört med omkringliggande skog. På västra sidan är skogen annorlunda. Det står glest med lövträd och marken saknar buskskikt. Det är ljus och luftigt och en stark kontrast till vägens trollska stämning med sina granar och stenmonument. Vad är detta? Varför ser det ut så här mitt i den värmländska barrskogen? Kan det vara resterna av en park? Om det nu är en gammal park så måste det finnas ett sätt att ta sig ner. Jag följer den höga stenkanten och den svänger 90°.

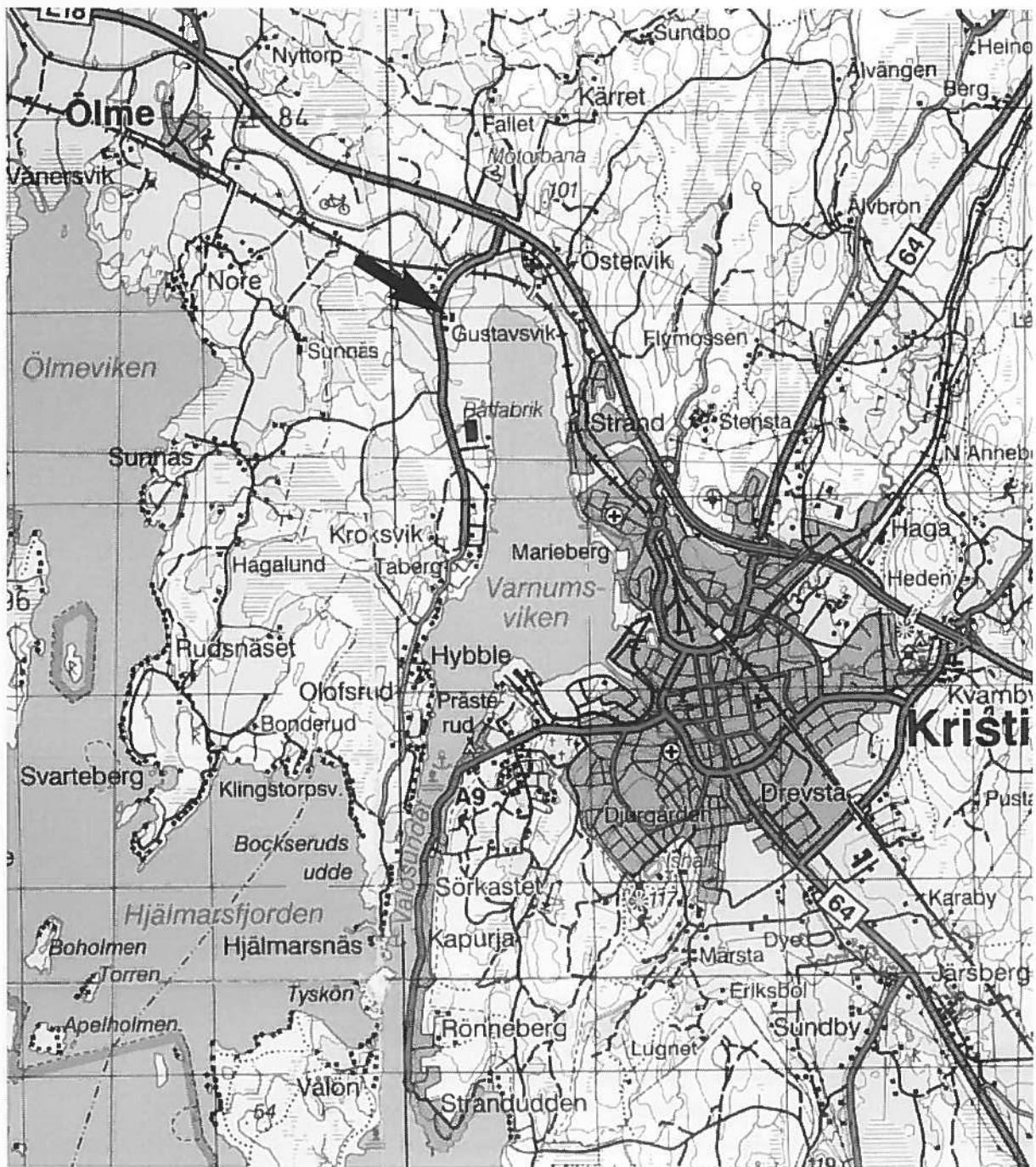
Plötsligt står jag vid en halvt övervuxen stentrappa.

* Jag är ute vid Gustafsvik för att fotografera och jag vet precis vad, detta kommer att gå fort och smidigt. Som vanligt spricker molnen upp och solen kommer fram då jag kliver ur bilen. Jag ler för mig själv. Jag känner mig välkommen. Jag kliver iväg i det höga gräset för att hitta den vy jag söker. Plötsligt prasslar det till och en stor huggorm ringlar iväg in i syrénhäcken framför mina fötter. Jag tar min bild och går iväg till trädgårdens västra sida. Jag har med mig bilder från 1940-talet och skall försöka ta samma vyer idag, 1995. Jag backar med kameran framför ansiktet och hör hur det väser bakom mig. Jag tar min bild, tittar ner. En huggormsunge, ca 20 cm med höjt huvud och karaktäristiskt zigzagband stirrar på mig. Plötsligt har jag inte alls lust att kliva runt i det höga gräset och ta resten av de planerade bilderna. Hur många huggormsunger har fötts här vid Gustafsvik idag? Gustafsvik är en övergiven park, övergiven då det gäller mänskliga skötselåtgärder, men nya invånare finns det gott om. Plötsligt känner jag mig inte alls välkommen och inser att alla är inte lika nöjda med det nyvaknade intresset för denna plats.

* Jag sitter på Värmlands arkiv med en stor kartong full med så kallat osorterat material. Gulnade papper med sirliga, svårtydda handstilar och pampiga sigill, 1683, 1754, 1842... Där ligger också en rulle. Kanske kan det vara ritningar. Kanske kommer jag nu att få se den plan över trädgården som jag så gärna vill hitta. Jag rullar försiktigt upp de styva arken. Inmätning över ett av torpen och en vackert kolorerad karta över Tyskland. Nej, inte här heller...

1. J. Schöpel 1858, Gustafsvik sett från Varnumsvikens östra strand. Ur *Värmland i teckningar*. BaK

2. Karta över Kristinehamn och Gustafsvik. K

Att närma sig Gustafsvik

Det finns platser som har en speciell dragningskraft på folket i Norden. Dessa är inte sällan varma sydslutningar, där skogen ger skydd i ryggen och man framför sig har öppenhet och vackra vyer. Om denna vy dessutom innefattar vatten, blir platsen än mer inbjudande och behaglig. Läger man till detta att vattnet är sött och att jorden är bördig så har man funnit en idealisk boplats. Man har även funnit Gustafsvik.

Gustafsvik är beläget 5 km väster om Kristinehamn, i södra Värmland. Väneren sträcker sig här 9 km in i landet och bildar en grund vik, Varnumsviken. På vikens västra strand, på en höjd, ligger egendomen Gustafsvik. Västerut ligger Ölmeslätten med bördiga jordar, österut tar skogen vid. Gränsen mellan dessa två landskapsryper bildas av en markant förkastningsbrant. Landskapet kuperas ytterligare av två tydliga ändmoräner på vikens västra sida. De lösa jordarterna domineras av en lättare lera, så kallad Vänerlera.

Människan har i alla tider uppskattat varma sydslutningar och det är därför inte förvånande att det första man möter då man närmar sig Gustafsvik är ett gravfält från yngre järnåldern. Vid gravfältets västra kant står ett pampigt grindstolpspar som visar att här finns någonting utöver det vanliga. Den raka, 600 m långa, allén har idag sin början här och inleds med granar och huggna kantstenar av granit som kantas av ytterligare långa stenmurar på båda sidor. Snart möter man på östra sidan Gustafsviks kyrkogård där vackra smidesgrindar leder in till den av ek bevuxna åsen. Kontrasten är stark mellan alléns mörka gran-skugga och kyrkogårdens ljusa ängskarakaktär.

Vandrar man vidare genom allén förändras karaktären och lövträd tar vid. De långa stenmurarna följer allén och skiljer den från omkringliggande hagmark. Allén avslutas med ytterligare en järngrind och vägen, som fortfarande leder spikrakt mot höjden, kantas nu av höga syrénhäckar. Runt omkring finns ladugård, stall, ridstall, kuskbostad och två magasin som bildar det yttre

4. Kyrkogårdens ljusa ängskarakaktär står i stark kontrast mot granalléns mörka skugga.

ÅB 1995

flygelparet. Själva gårdsplannen anas nu innanför det egentliga flygelparet och kantas av ytterligare stenpelare med järnstaket. Två pampiga lönnar bildar porten in till den stora, öppna gårdsplannen. En bred gång av granit-hällar leder rakt upp mot... ingenting. Huvudbyggnaden försvann vid en brand 1967 och har långsamt ersatts med gräs, björksly och nyponrosor. Beger man sig ut i den igenväxande trädgården skvallrar såväl ovanliga arter som vackra stenarbeten om att det här funnits en vackert anlagd trädgård.

3. Den pampiga grinden visar att det här finns något utöver det vanliga. ÅB 1995

5. Den öppna gårdsplanen kantas av vackra stenarbeten och smidesräcken.
ÅB 1995

6. En viss symmetri och ovanliga parkträd vittnar om att här funnits en anlagd och välkött trädgård.
ÅB 1995

Kristinehamns kommun är idag ägare till anläggningen och har varit det sedan 1957. Kommunen köpte då Gustafsvik av de sista privata ägarna, Birgit och Alexis Gyllenberg. Kristinehamns kommun köpte anläggningen då kommunen såg ägorna som intressant industri- mark. Husen och parken fick man så att säga på köpet.

Bakgrund

Sverige har skrivit under Florensdokumentet, ett dokument som behandlar bevarandet av historiska parker och trädgårdar. Dokumentet är utarbetat av ICOMOS och IFLA där ICOMOS (International Committee of Monuments and Sites) sorterar under Unesco, FN och IFLA (International Federation of Landscape Architects) är en internationell sammanslutning av landskapsarkitekter. Dokumentet antogs av ICOMOS den 15 december 1982, som ett tillägg till Venedigdokumentet.

I Artikel 15 står under avdelningen "Restaurering och rekonstruktion":

"Ingen restaurering och framför allt ingen rekonstruktion av historisk anläggning eller trädgård får göras utan föregående noggranna studier som kan garantera att arbetena är korrekta ur vetenskaplig synpunkt. Sådana studier kan innebära allt från arkeologisk utgrävning till sammanställande av dokument om anläggningen ifråga och om liknande anläggningar. Innan arbetena själva påbörjas måste en plan för dem utarbetas som grundas på ovannämnda studier. Denna plan måste underställas en expertgrupp gemensamma prövning och godkännande."¹

Någon dokumentation av parkens och trädgårdens historia vid Gustafsvik har aldrig gjorts. Det finns ett kommunalt intresse att lyfta fram Varnumsvikens inre delar och att göra detta område till ett mer lättillgängligt rekreationsområde, bland annat genom en ny cykelled. Denna skulle passera området och därmed påverka anläggningen. Den västra flygeln renoveras nu genom byggnadsvårdslager i Svenska föreningen för byggnadsvårds regi. Det finns intresse för att i kommande läger även inkludera trädgårdsrestaurering. För att detta skall vara möjligt krävs en skötselplan. För att denna skall kunna utarbetas enligt Florensdokumentet krävs en dokumentation av park och trädgård. Detta examensarbete är tänkt att utgöra en sådan dokumentation.

Problemformulering av inventeringen

Parken och trädgården vid Gustafsvik har lämnats helt åt sitt öde sedan början av 1960-talet, förutom kyrkogården, där gräset har slagits ca en gång per år. Kulturhistoriska hus, som lämnas under motsvarande tidsrymd, faller in i en törnrosasömn där de efter drygt

30 år kan återuppväckas och genom restaureringsåtgärder återställas till, i bästa fall, ursprungligt skick. Med en historisk park och trädgård förhåller det sig inte så. En trädgård eller park är uppbyggd av levande material som ständigt förändras, åldras och slutligen dör. Klippta buskar, träd och häckar förlorar snart formen då de inte sköts kontinuerligt. Vissa arter stormtrivs och sprider sig ohämmat medan andra konkurreras ut och försvinner. Igenväxning av gräs och sly går fort och snart försvinner gångsystem och andra spår. Murar och trappor sprängs sönder av sly eller försvinner helt under jordlager och växtlighet, dammar fylls med organiskt material eller torrläggs vid utdikningar. Det var hög tid att parken vid Gustafsvik inventerades.

Under inmätningstiden har den återkommande frågan varit: vad är träd och buskar med betydelse för anläggningen och vad är sly som växt upp de sista åren? Kanske är vissa slyplantor så lägligt placerade, att de bör sparas vid en senare gallring, för att få betydelse för anläggningen. Skall dessa slyplantor då mätas in? Då gränsen dessutom är flytande mellan skott, sly och litet träd var detta ständiga ställningstaganden.

Att precisera var anläggningen har, eller har haft, sina gränser har varit svårt vid inventeringen. Det har inte blivit lättare genom den stora igenväxningen i stora delar av parken, där gränsen mellan park och skog för länge sedan suddats ut. Kanske har det inte heller varit markanta gränser utan en medveten successiv övergång från början.

Problemformulering av källsökningen

Då jag började min efterforskning av Gustafsviks trädgårdshistoriska material visste jag inte om det fanns någonting av värde. Tänk om materialet var så fragmentariskt att det var omöjligt att försöka teckna någon utveckling! En problemställning var, om denna skrift även skulle innefatta en allmän svensk trädgårdshistoria, som skulle fylla ut luckorna i Gustafsviksmaterialet. I samråd med min handledare, kom jag fram till att dokumentationen skall koncentreras kring Gustafsviks historiaria, men att vissa historiska jämförelser ändå skall göras. Ambitionen är inte att man genom denna skrift skall få en överblick över den svenska trädgårdshistorien.

Att hitta park- och trädgårdshistoriskt material för en anläggning är inte lätt, då detta material oftast finns spritt på en lång rad privata-, kommunala- och statliga arkiv. Museum och bibliotek kan ha intressanta samlingar. Brevsamlingar, fotografier och minnen kan också ge intressanta fakta, som dock är svåra att lokalisera och nå. En dominerande frågeställning under arbetets gång har varit var jag kan finna för Gustafsvik intressant material.

Att tolka det historiska materialet stöter på ytterligare problem. Handstilar från 1600-tal och 1700-tal är för den ovane inte lättlästa och språket har förändrats med tiden. Att i ett arkiv sortera fram det material som man senare kan komma att ha nytta av är ett ytterligare problem. Det är inte lätt att veta vilka spår man kommer in på senare under arbetets gång.

Mål och syfte

Målsättningen för detta arbete har varit att enligt Florensdokumentets krav teckna den historiska utvecklingen för parken och trädgården vid Gustafsvik, från det den anlades fram till idag. Arbetet vänder sig till studerande och yrkesverksamma landskapsarkitekter och till en trädgårdshistoriskt intresserad allmänhet. Även personer med ett intresse för trakten kring Gustafsvik och herrgårdens historia bör finna behållning i material. Denna dokumentation skall även ligga till grund för den skötselplan som enligt Kristinehamns kommun kommer att utarbetas för området.

Geografisk avgränsning

Området för detta arbete avgränsas i norr av stambanan mellan Oslo och Stockholm och i söder av den almidå som vuxit upp ur tidigare klippt häck. På östra sidan bildar strandlinjen en naturlig gräns medan den västra sidans avgränsning finns i dagens skog, se fig 7. Arbetet har dock koncentrerats till de delar av parken och trädgården som befinner sig i nära anslutning till, den nu nerbrunna, huvudbyggnaden. Detta beror på att källmaterialet här har varit rikare, inte minst det fotografiska materialet från 1900-talet.

Österviks kapell med kapellpark är intimt förknippade med Gustafsvik och kommer att nämnas, trots att dessa är belägna utanför det egentliga arbetsområdet. Uppsatsen inkluderar dock inte historiken kring denna anläggning. Den trädgårdskultur som fanns vid underlydande torp och gårdar har berörts efter det begränsade källmaterial som jag funnit. Ett av dessa torp, Sunnästorp, är beläget utanför det egentliga arbetsområdet.

Begränsningar

Den stora begränsningen vid dokumentationen av Gustafsviks park och trädgårds historia har naturligtvis varit brist på källmaterial. Jag har sökt material på många troliga ställen och även på en del mindre troliga. Som en följd av examensarbetets begränsade tid har jag ägnat två månader åt källsökning. Jag kan inte försäkra

att det inte finnas ytterligare relevant material på andra ställen. Ytterligare material borde kunna återfinnas vid en fördjupad sökning, där fler av de udda spåren kan följas upp.

Från 1700-talet har jag endast funnit skriftliga beskrivningar och inte funnit några planer eller kartor. 1800-tals materialet är något utförligare, men även här fattas viktiga kartor och planer. Från sekelskiftet 1900 och framåt har jag funnit ett relativt stort fotografiskt material där man framför allt kan följa utvecklingen runt huvudbyggnaden och den stora terrassen. Från 1900-talet har jag också flera intressanta muntliga källor, som berättat om livet på gården och minnen från park och trädgård.

Jag har sett mitt källsökningensarbete som ett letande efter och hopfogande av pusselbitar. Jag har hittat några stycken här och några stycken där, och ibland till och med flera som kan sättas ihop och bilda tydliga mönster. Dock har jag inte funnit alla bitar i detta pussel. Det är min förhoppning att läsaren i alla fall skall kunna se mönster och delar av den bild som är historiken kring Gustafsviks park och trädgård.

7. Arbetets geografiska avgränsningar.
Ekonomiska kartan K.

Arbetets uppläggning och genomförande

Arbetet har utförts mellan juni och oktober 1995. De olika delmomenten har ungefärligen varit:

- Sökande efter var källmaterial kan tänkas finnas.
- Bearbetning och sortering av källmaterial.
- Inmätning och inventering på plats, med hjälp av Johnny Haraldsson, Kristinehamns kommun, samt deltagare på byggnadsvårsläget 1995.
- Renritning av inventeringsplaner.
- Fördjupade litteraturstudier i svensk trädgårdshistoria.
- Tolkning och värdering av det insamlade materialet.
- Sammanställning.

Källmaterialet har insamlats genom personliga besök på olika arkiv, bibliotek och myndigheter. Vissa arkiv har även kontaktats per telefon. Personer med anknytning till Gustafsvik har intervjuats personligen eller per telefon.

Politiker och tjänstemän på Kristinehamns kommun, pensionerade och yrkesverksamma, har intervjuats angående kommunens köp, ägande och gällande framtidsplaner för området.

Inventeringen av anläggningen har redovisats i skala 1:1000 respektive 1:500. Samtliga lignoser har inmätts, artbestämts och redovisats med kronvolym. I de fall där större buskage bildas, av framförallt uppväxande sly, har avgränsningarna markerats och ingående arter redovisats utan placering. I större områden med hagmark eller skog har träden inte mätts in, utan redovisas som hagmark respektive skog.

Litteratur gällande svensk trädgårdshistoria och litteratur berörande Gustafsvik har studerats parallellt med källsökningsarbetet.

2. Anläggningens äldre historia

De tidigaste spåren 600-1030

Då man idag besöker Gustafsvik möts man vid alléns början av ett vackert gravfält från yngre järnåldern.² Kanske finns här Gustafsviks första invånare. Fernow beskriver samma gravfält på 1770-talet:

"Denna gård..bär så många förnäma märken efter hedendomen , att man snart skulle kunna komma på den tanken, att här varit själva Varnhem. Här har varit och är ännu mångfaldiga ättehögar: åtminstone de mesta, likasom vid Säby, upplagda mitt uti med stenar, pyramidvis, vilket besvär man eljest på få ställen gjort sig, och ostridigt utmärker höga och förnäma lik... Nästan i alla har man träffat urnor, hela eller sönderslagna, med brända ben och vad som mera därtill hör. Men i synnerhet fann man 1771 i en sådan tänder av en oformlig storlek, om vilka jag väl måste säga, som munken om S Franciscus: Jag vet inte var jag skall sätta dem, eller till vad klass av djuren jag skall föra dem, eftersom de inte låg i stenkumlen i Fryksdalen."³

Vilka djur av oformlig storlek som vandrade runt vid Varnumsvikens stränder under järnåldern är ännu inte påvisat. Nästa spår i Gustafsviks tidiga historia, utgör den silverskatt som påträffades 1880 vid Uddby, strax söder om Gustafsvik. Silverskatten bestod av 300 tyska och anglosaxiska mynt från tiden 980-1030, en liten silvertacka, ett stycke av en armrings samt bitar av en kedja.⁴

Någon forskning om äldre odling i denna region och under denna tid har mig veterligen inte gjorts. Om man

ser i ett allmänsvenskt perspektiv, så vet man att människan redan under stenåldern bedrev odlingar av vete (*Triticum compactum*, *T. sativum*), lin (*Linum usitatissimum*) och korn (*Triticum monococcum*, *T. dicocum*, *T. spelta*). Man vet också att man även åt frukt, men det är oklart om stenåldersmänniskan odlade fruktträd eller plockade frukt i naturen. Under bronsåldern och järnåldern utvecklades åkerbruket och trädgårdskulturen och en rad grödor tillkom i odling.⁵

Gården under medeltiden

Under medeltiden benämns Gustafsvik Vik eller västra Vik. Gårdens öden är oklara ända fram till 1420-tal. Fernow skriver på 1770-talet:

"Västra vik har i långa tider, varit ett Sturegods och är förmodligen det som lagmannen Gustaf Tunasson (Sture) bodde på då han daterade brevet om Årås, Värmeland in Manerio nostro 1348...förmodligen var lagmannen Gustaf Tunasson ägare därav både före och efter digerdöden och såsom gården tillsammans med ladugården Östervik har från äldsta tider blivit nämnd för Vik, så håller jag före att fogden Claves Nigelson till Vik antingen varit en Sture, eller ock fått godset genom gifte."⁶

Om detta är riktiga slutsatser har ifrågasatts bland annat av Daniel Toijer. Namnet Vik är inte ovanligt och Toijer nämner såväl ett i Uppland som ett i Arvikatrakten. En annan möjlig ägare kan ha varit

Ingemar Ragvaldsson. Toijer skriver:

"En viss Ingemar Ragvaldsson,... vilken 1382 "på sin gård Vik" utfärdade ett brev, enligt vilken han till en viss Anund Hatt d.y. överlämnat en del kostbara ting, emedan denna löst honom ur fångenskap...Denna Anund Hatt d.y. tillhörde Likvidssönernas bekanta släkt, varav i varje fall en medlem, domprosten Mattias Hallstensson i Västerås, ägde ett betydande godsom-

mor.⁹ I kammararkivet finns en jordebok som visar att hon ägde en anseelig mängd gods i södra och mellersta Sverige, däribland Vik i Varnum.¹⁰ Det är inte troligt att Ebba Eriksdotter Vasa själv var bosatt på gården och det är möjligt att den redan under hennes tid drevs av de två landbönder som nämns 1551, Peder i Vik och Vik. Det är möjligt att den uppdelning som senare gav upphov till Östervik och Västervik redan här var

8. Delar av den silverskatt som hrad vid Uddby 1880. BaK

plex vid Varnumsviken."⁷

Även detta antagande är långsökt och gården Vik kan även i detta fall vara Vik i Arvika. 1425 nämns för första gången med säkerhet Vik i Varnums socken i ett brev där lagmannen i Västergötland Gustaf Magnusson sålt Vik till Hennecke Bekman.⁸ Gårdens namn dyker sedan åter upp under början av 1500-talet då Erik Abrahamsson Leijonhufvud ägde gården. Denne Erik var hövitsman på såväl Örebro slott som i Västergötland och var en av landets ledande män under de två sista Sturarna. Han var gift med Ebba Eriksdotter Vasa som var syssling till Gustav Vasa och som senare också blev dennes svär-

gjord.¹¹ 1562 nämns gården som "herr Stens Landbo i Vik."¹² Denne Sten var Sten Leijonhufvud, som avled 1551. Gården var sedan i släkten Leijonhufvuds ägo till 1600-talets början.

Beträffande trädgården vet man inte heller vid denna tid någonting specifikt gällande Västervik. Under medeltiden utfördes i hela Sverige stora nyodlingsarbeten där skog och mark svedjades och röjdes för att ge mer odlingsmark. De medeltida landskapslagarna ger oss ledtrådar till vad som odlades och vad som var ekonomiskt viktigt. Enligt den äldre Västgöotalagen skulle straff utfärdas för den som ofredade fruktträd, ärtor, bönor och rovor. Enligt Södermannalagen bötfölls den som

stal ärtor, bönor, kål eller lök. Man fick inte heller olovandes komma in i annans trädgård och där bryta träd eller stjåla frukt. Att dessa träd var mycket viktiga förstår

man av att sådan skadegörelse efter 1442 kunde leda till utdömd landsförvisning. Även i Upplandslagen talas det om bondens ärtåker, böndland och trädgård.¹³ Det är troligt att husbehovsodlingar med liknande innehåll fanns vid Gustafsvik.

1600-talets många ägarbyten

Under denna tid delades Gustafsvik i västra och östra Vik. Nuvarande gårdsanläggning benämndes västra Vik eller Västervik. Abraham Eriksson Leijonhufvud var troligen ägare till gården fram till sin död 1618. Han var gift med Beata Sparre som vid hans död ärvde gården. Hon gifte senare om sig med riksrådet Karl Bonde som 1632 bytte bort Västervik med sin broder Jöns Bonde. Denne broder bytte i sin tur bort gården redan 1633 till Arvid Pedersson. Denne kom med tiden att inneha ett mycket stort antal gårdar i trakten, men använde Västervik som sätesgård.¹⁴ Vid arvskiftet efter Arvid Pedersson 1662 övertogs gården av sonen Per Arvidsson Roman.¹⁵ Gården stannade inte länge i Per Arvidsson Romans ägor då han redan 1666 bytte bort gården och flera av de underlydande torpen och gårdarna till Lennart Svensson Ribbing. Ribbing behöll inte Västervik mer än några månader och gården kom i Crispin Flygges ägor. Då han avled 1673 ärvde hans hustru Sigrid Ekehielm gården. Det är troligt att gården bestod av en envånings trääng, vilket var vanligt i trakten.¹⁶

Sigrid Ekehielm hade tidigare varit gift med en hovjunkare Christian Stiernflycht, men denne avled samma år som bröllopet stått. Efter Crispin Flygges död 1673 gifte hon om sig med assessorn i Svea hovrätt Marcus Cronström.¹⁷ Även han avled kort tid efter bröllopet och efter hans död 1679 förblev Sigrid Ekehielm som hon själv skrivit "en bedrövad änka."¹⁸ Sigrid födde 8 månader efter Crispin Flygges död en son. Mannens släktingar, som nu skulle gå miste om det stora arvet, bestred att detta skulle vara Crispin Flygges. Sigrid Ekehielm öppnade då en process mot mannens släktingar vilken hon vann vid Svea hovrätt 1682.¹⁹ Genom arv, nämnda process och ett slipat affärssinne blev Sigrid Ekehielm med tiden en mycket rik kvinna med stora intressen i den värmländska bruksrörelsen. Trots sitt stora egendomsinnehav var hon troligen bosatt på Västervik. 1688 gjorde landshövdingen i Värmland Didrik Wrangel en inspektion av gården och konstaterade att den var "rämmeligt bebyggd", dock var husen "något gamla" och gården måste upprustas om sätesfrihet skulle få behållas. I besiktningen nämns att det fanns 60 tunnland åkerjord, naturlig äng, mulbete, skog till

husbehov men att timmerskog saknades.²⁰

Under 1600-talet hade det i Sverige skapats ett flertal praktfulla trädgårdsanläggningar med influenser från Europa. Detta nya trädgårdsmodet hade ännu inte nått Värmland. Fernow skriver på 1770-talet under rubriken trädgårdsskötsel:

"Trädgårdsskötsel har väl aldrig varit Värmlänningarnas huvudsak. År 1637 kunde man inte göra räkning på mer än en trädgård i hela landskapet, förmodligen vid Sandbäcken, och det är svårt att säga när det kom i smak att anlägga de nuvarande, dock synes några vara tämligen gamla. (Nog äldre än från 1718. Då började den berömlige kaplanen i Karlstad, Hasselström, att där anlägga en liten nätt och täck träd- och örtagård, som och lär satt smak i många fler, men efter hans död, från 1760, har hans arbete fått förfalla.) Det torde väl ha fattats våra förfäder kunskap att sköta dem rätt och när det inte lönat mödan, har de därför ledsnat."²¹

Västervik fortsatte troligen under denna tid med nytodlingar till husbehov, men någon trädgårdsanläggning med arkitektonisk tanke eller enkom till prydnad fanns sannolikt inte.

Tidigt 1700-tal

Sigrid Ekehielm avled år 1700 på Västervik och då hon inte hade några bröstarvingar ärvdes hennes förmögenhet av hennes brorsbarn.²² Det blev brorsdottern Sigrid Juliana Ekehielm och hennes make Jöns Blank som 1708 övertog Västervik med dess underlydande hemman.²³ En artikel i Carlstads Weckotidningar 1774 skildrar gården under Sigrid Julianas ledning:

"Men Wästervik var ännu, efter de tiders wis och smak, en föga betydlig gård, då dess åboer, förmodligen tänkte mer på att fånga fisk i Warnums wik, än skära säd på åkern: i synnerhet som han i lägerwall under den widtbekanta Fru Sigrid Ekehielm."²⁴

Då Sigrid Juliana dog 1715 och Jöns 1722 efterlämnade de fyra minderåriga barn. Till barnens förmyndare utsågs ryttmästare Erik Ulfsparré, gift med barnens moster. Gården arrenderades ut till lantmätare Lorens Gillberg, men förmodligen bodde de tre sönerna även fortsättningsvis kvar i huset. Dottern Eva Maria flyttade dock till en morbror. Endast 15 år gammal, 1729, giftes Eva Maria Blank bort med major Christer Magnus von Elfvärn. Det nygifta paret bosatte sig, av allt att döma, på Västervik där von Elfvärn tog över verksamheten.²⁵

Stämningen på gården kan under denna tid inte ha varit den bästa då von Elfvärn 1729 begärde att bli "för rätter possessor" vid Västervik. Detta nekades honom av häradsrätten innan han bevisat "sin ägande rättighet" men han fick "med samma egendom så disponera, som

med lag enligt vara kan.”²⁶ Von Elfvern svarade med att 1730 ställa sina två unga svågrar (den tredje hade avlidit under året) till ansvar för att de mjölkat två av sterbhushets kor och klippt tio får. Svarandena vidgick inför rätten att de nyttjat nämnda kreatur då de var tvungna för sitt livsuppehälle. De begärde också att arvskiftet efter föräldrarna skulle ske.²⁷ Vid detta kunde troligen ingen av de två bröderna lösa ut de övriga syskonen och gården såldes 1732 till Elisabeth Bratt.²⁸

Elisabeth Bratt var änka efter Gunnar Låstbom och hon gifte 1734 om sig med majoren Johan Carl Rothlieb. Det nygifna paret skall ha bosatt sig på Västervik.²⁹ Redan 1736 sålde de emellertid gården till de två bröderna Axel och Jean Gustav Linroth.³⁰ Med släkten Linroth som ägare skulle gården få uppleva sin första glansperiod.

Från denna tid finns den äldsta beskrivningen av trädgårdsbruk vid Gustafsvik då Fernow beskriver situationen före släkten Linroths tillträde 1736:

”I trädgården fans ej mer än några plommonträd, men han blef efterhand utvidgad.”³¹

Detta betyder sannolikt inte att det var den enda nytodding som bedrevs på gården, utan snarare att plommonträd var de enda träd som odlades. Dagens betydelse av trädgård som ett helhetsbegrepp är relativt sen och kom först då man sammanfogade de olika delarna till en arkitektonisk helhet. Vid 1700-talets början var det fortfarande vanligt att man indelade odlingarna i trädgård, kålgård, örtagård och ofta även humlegård. Dessa olika delar låg ofta separerade utan något arkitektoniskt samband med vare sig varandra eller med byggnaderna. Trädgården var i detta fall det samma som fruktträdgården.

3. Den Linrothska perioden 1736-1811

Herrgården blir ståndsmissig

Linroth var under 1700-talet en stor och mäktig släkt i Värmland och de ägde flertalet av landskapets större egendomar.³² Vid arvskiftet efter modern Juliana Ertman 1745 köpte brodern Axel ut Jean Gustav, som nu blev brukspatron på Bjurbäcken.³³ Axel Linroth och hans hustru Sara Maria Stedt blev gårdens nya ägare.

Paret bosatte sig på Västervik, som vid denna tid var vanskött och förfallet. Fernow, som under långa tider var bosatt hos dem, berättar:

”Då var ej mer til än Moln och 1 torp. 4 1/2 tunnas utsäde om hösten. Chr.hamns boerne lottslogo och hanterade efter godtycko (således måste Linroth i början köpa hö från Kiln af kunna bära 40 50 kor)”.³⁴ Axel Linroth klagade 1738 vid Ölme häradsrätt på att de vägförande till Uddby hemman ”ofta tager nya och olovliga vägar och därvid förtrampa gräsväxten” och vid följande ting anmälde han besvär med olaga åverkan på Västerviks skog.³⁵ I ett brev 1739 till den tidigare ägaren Rothlieb berättas ”för min myckna byggning och annat jag har för händer” att reparationer hade påbörjats men då inga räkneskaper finns bevarade är det svårt att säga vad som gjordes.³⁶

Axel Linroth köpte under sin tid till ett stort antal fastigheter i Västerviks närhet. Han besitter sedan tidigare Nycklerud, Träfors och Nygård i Ölme och utvidgar nu

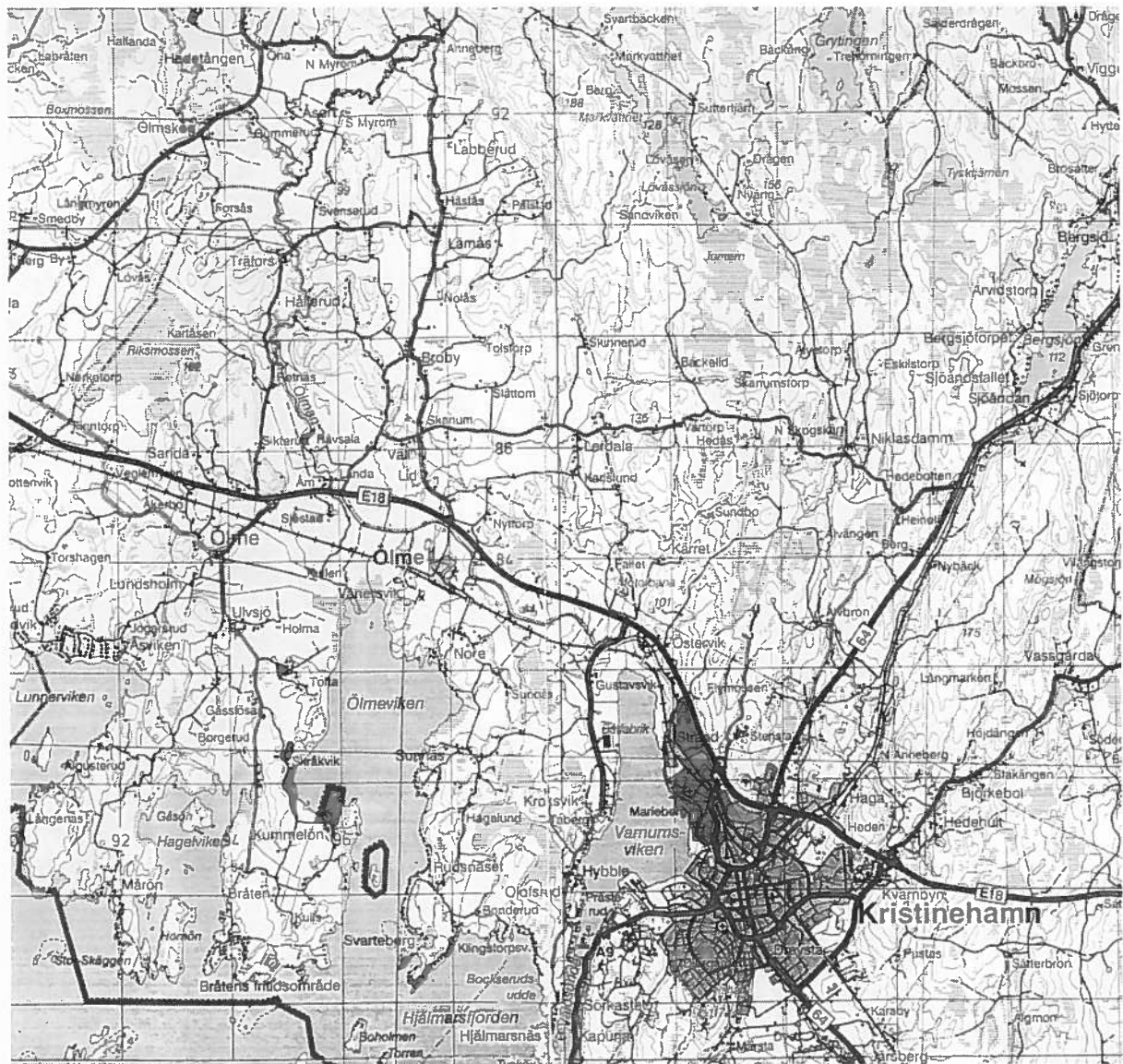
med Brännåsen och Benneberg. Benneberg bortbyts i sin tur mot Uddby, Boxerud, Taberg och Mossen (Sunnåstorp). Även Olserud, Hybble, Kroksvik, östra och västra Vall, Söråsen, östra och västra Åhm samt Mårön ingår i hans domäner vid hans död 1762.³⁷

Änkan Sara Maria Stedt bodde efter sin makes död kvar på Västervik i över 30 år och det var under hennes ledning som gården gjordes herrgårdsmässig. Fernow skriver:

”Vid Linroths hitkomst, var gården öf alt af berg, som bortsprängdes och planterades. Träden voro fruns egen anstalt, så lät hon göra gm (genom. förf. anm.) skogen en gata rakt åt landsvägen. I trädgården fans ej mer än några plommonträd, men han blef efterhand utvidgad. Alla nya uptag har hon gjort ty det hans ej mer i herrens tid än ansa det gamla och där bryta den sten som nu är i alléen och vid landsvägen.”³⁸

Av detta kan man uttolka att allén upp mot huset, med dess stenmurar, troligen iordningställdes under Axel Linroths levnad, medan resterande anläggningsarbeten utfördes under änkan Sara Maria Stedts ledning. Det var även under hennes tid som gården bytte namn till det nuvarande: Gustafsvik. Carlstads Weckoblad beskriver händelsen 1774:

”Om välbemälte Fru Cammarherrinnan icke hade, för all därwid använd möda, annat sotelagement, så wore det enda nog, at den tredje Gustaf, vår allernådigste konung, nådigst behaga taga allt detta i ögnasikte och därvid förklara ett nådigt nöje, wid förbiresan till

9. Karta visande gårdarna mellan Kristinehamn och Ölme. K

Carlstad den 14 nov. 1772. Men Hans Konglig Majestät har ännu täckts tillägga en annan råd, at gården hädan- efter, till åminnelse af våre 3 store konungar Gustaver, skall ewärdeligen kallas Gustafsvik. En råd, som Cammarherrinnan skäligt räknar högre, än alla andra hederstecken; ty den skulle hon taga med sig i grafven, men, så länge werlden står, lefwer tillika hennes heder däruti, at hon, genom sin idoghet och förnuftiga hus- hållning, wunnit et nytt namn på sin gamla gård af vår store Gustaf III.³⁹

Fernow ger en beskrivning av gården som den såg ut på 1770-talet, efter Sara Maria Stedts upprustning:

”14 smärre och 2 större stenpelare på gården med järngaller imellan (på dessa pelare alla slags djur, mest

växt på renarna, där barrskogen (en massa brändes och björken växte upp på dikes backarna) nedhuggs at för- vandlas til åker, i quarter. Gården är bygd på en jämn och rund högning ungefär 6 famnar i diameter liksom av naturen danad til så prägtig bostad.”⁴⁰

De stenpelare som än idag omger gårdsplanen fanns allt- så med säkerhet på plats på 1770-talet. Toijer skri- ver 1958 att skulpturerna från Göteborg var lejon, tigrar rävar, svanar, babianer samt de fyra elementen.⁴¹ Jag har då jag studerat Fernows egna anteckningar inte funnit dessa uppgifter. Toijer anger även att trädgården utvidgades på den västra sidan och att den här terrasserades. Inte heller dessa uppgifter har jag funnit belägg för vid mina arkivstudier.

10. Sara Maria Stedt 1713-1798, som lät anlägga en trädgård vid Gustafsvik. Målning av J. Fr. Martin. BaK

från Gborg.) Åt alléen till landsvägen. 2 förgårdar. På den midlersta stall, ladugård, spannmålsbodar. Trän. Ask, lönn, alm, lind, rönn, apel, peron, plomon, körs- bär, bigeroug, sirener hvaraf häckar äro långt til lands- vägen. Tälgstens läggning af gården (och flera städs) som är 20 ft lång 16 bred. Gångar och trappor äro af tälgsten. Taket af spån, men tegel på flygelbyggningarna. Stall och ladugård halm. Vackra stenmurar. Mäste sten tagen ur åkrar och ättechögar. Skjöna björkelundar hava upp-

Fernow nämner en lång rad träd, som ger en god inblick i vad som växte kring huvudbyggnaden. Det är intres- sant att notera att björken (*Betula verrucosa*), som nämns senare i beskrivningen, inte tas med i den första uppräknningen. Kanske gäller denna uppräknning endast planterade träd, eller kanske är det enbart träden i herr- gårdens närhet som här nämns. Enligt Fernow skall syrénhäckerna vid denna tid ha sträckt sig ”långt till landsvägen”. Han nämner tyvärr inte om den s.k. gatan

dessutom var trädkantad och i så fall av vilka träd, eller om det endast var syréner. Vid dagens inmätning fann vi i allén endast en liten syrénbuske (*Syringa vulgaris*) medan tydliga syrénhäckar tar vid i höjd med gamla kuskbostaden och leder vidare upp mot gårdsplanen, se översiktsplan, bilaga 3. Om Fernow med sina ord "långt till landsvägen" menar ända till landsvägen, eller en lång sträcka mot landsvägen är oklart.

Fernow anger att gårdsplanen, trappor och gångar var belagda med täljsten. Det är svårt att veta hur goda kunskaper prästen Fernow hade i geologi. Dagens bevarade trappor är av kalksten. Rester av gårdsplansbeläggningen finns kvar då denna schaktades bort efter branden 1967. Det går inte heller att finna rester av stenbelagda gångar, förutom sträckan över gårdsplanen, från de två lönnarna och rakt mot den f.d. dörren. Denna beläggning är idag av granit. Det är möjligt att Fernow misstagit sig, det är också möjligt att kalksten vid denna tid benämndes täljsten. En annan möjlig förklaring kan vara att stenen under senare tid utbytts, även om jag finner detta mindre troligt, då jag inte stött på dessa uppgifter vid mina efterforskningar.

Då Fernow besökte gården fanns "4 kor, 26 oxar, 37 får, 8 hästar och 70 klafbundna."⁴² Det finns även belägg för att mer ovanliga djur hölls på gården, däribland en björn som hölls kedjad i ena flygeln. Denna björn skall vid ett tillfälle ha slitit sig och gått fram till den då 80-åriga och förlamade Sara Maria som satt i en stol på gårdsplanen. Då björnen lade upp ramarna på stolskarmarna skall Sara Maria lungt ha tillkallat en husmamsell med sin ringklocka. Mamsellen bakade bröd och då hon trodde att Sara Maria ville smaka, kom hon ut med en plåt. Hon beordrades nu att slänga iväg de nybakta bullarna på gårdsplanen. Så skedde, björnen valde att äta bullar och Sara Maria kunde sättas i säkerhet.⁴³

Det är av intresse att jämföra hur Fernow i sin anteckningsbok beskrivit andra herrgårdar i trakten, för att se vad han där finner viktigt att nämna. På Bjurbäcken nämner han förutom träden även "vinbär, krusbär och barberis". Här nämns även ett lusthus. Från Säby nämns inte några träd eller buskar alls, endast "trägården väl ansat. Orangerihus". Det samma gäller Nynäs: "Här är skjön trädgård på 4 sidor". Något förbryllande slinker intressanta trädgårdsfakta med från Säby då han beskriver husets utbredning: "Understa valfven är inte där stenhuset står, men förra byggnaden gick längre ut där parterrer är". Även vid Björneborg nämns en parterrer: "Här är otrolig sten uplagd i murar och parterrer, dem man kan kalla, 4 stycken inom 2 år anlagde med alleh. frukt trån". I övrigt saknas här trädgårdsbeskrivning.⁴⁴ Man ser vid denna jämförelse att Fernow inte på något vis är systematisk i sina beskrivningar. Ibland nämns såväl träd som buskar vid namn, ibland endast träden och ibland varken eller. Parterren vid Säby nämns, men inte under rubriken trädgård utan till synes av en tillfällighet. Vid Björneborg ingår parterren däremot i träd-

gårdsbeskrivningen. Den jämförande studien visar på Fernows inkonsekvens och man kan av hans beskrivning inte dra slutsatsen att det vid Västervik saknades buskar förutom syréner, att där inte funnits parterrer, lusthus eller orangeri.

Kulturväxter i Värmland vid 1700-talets slut

Fernow ger oss få ledtrådar om vad som odlades i herrgårdarnas köksträdgårdar. I Carlstads Weckotidningar från 1774 finns den intressanta artikelserien Om matnyttiga växters plantering där en lång rad växter beskrivs och rekommenderas. I artikelserien nämns sallad, spinat, grönkål, morötter, palsternackor och pettersiljesrötter. Kumin växten bör åtminstone i våre köks- eller kryddegårdar på ett litet rum utsås och kultiveras. Kummin rekommenderas att blandas med käckla, molla, kjerfwel och lök-växter. Smultron, hallon, Tragopodium, hafwerrötter, Chichorium, Chichorii rötter, Scorzonea och sparris nämns likaså, där sparrisen rekommenderas till köttsoapor. Av spinat, mangol och hufvudsallad skall bladen användas råa till grönsallad, medan morötter, palsternacker, pettersiljerötter, jordärtskåcker, jordrot, kuminrötter, hafwerrötter, Echichorierötter och Scorzonarötter skall kokas.

Artikelförfattaren nämner även en rad örter som kan plockas i naturen och blandas i sallader, bl.a. winterkrasse, lejontand, brännässla, molla, spansk och svänsk syra, kumingräs och spansk kyrfwel som på 3 månader fullbordar sin växt och sår sig sjelf sedan, som ett ogräs i våre örtegrårdar. Mjölktistelns blad bör blandas med dill gräs och piplök. Primula veris, gullviva, växer wilt i de södre rikets probincier, men har ock nu medelst planterade i våre trädgårdar börjat blifwa synbar. I artikelserien ges även tips om humleodling och de stödstavlar som måste byggas till detta.⁴⁵

Bevis för vilka specifika växter som fanns vid Gustafsvik har inte kommit fram, men artikeln ger ändå en god bild av vad som odlades i de värmländska nyttoträdgårdarna vid denna tid. Det är intressant att notera att såväl köksgård som kryddgård, örtegård och trädgård nämns.

Fernow ger under rubriken trädgårdsskötel ytterligare exempel på vad som kunde hittas i en värmländsk trädgård på 1770-talet och även hur det införskaffades:

"Nu börjar för träd- och örtegrårdar i vårt landskap framlysa en klarare dag. Herr Professor Lostbom har från Uppsala nedsänt varjehanda rara träd och växter, som trivs här väl, och den möda och omtanke som Herr Assessor Ax. Noréen gör sig med planterandet av sådana, vilket även merendels lyckats för honom, torde med tiden skaffa landskapet... mycken nytta. Herr assessor har redan på Noresund med stort och smått, över 100 fruktträd, in- och utländska, av de raraste sorter, Caviller, Renetter, Astrakaner, Pippings, Banderos pas Banderos, Bon Chretien, d'Hivere, engariska plommon

eller ungerska stora sviskon, hittills okända i allmänhet, valnötter, mandel, lambergska nötter, filbers eller engelska tunnskaliga nötter. Pistacier har en gång misslyckats men det göres nytt försök. Vinrankor är nu i väntan och skall planteras på nytt sätt...Korteligen, Herr Assessorn gör sitt vackra Noresund till ett allmänt plantställe till goda ympar och okullager för hela Värmland."⁴⁶

Trädgårdsmästare i Värmland under 1700-talet

Jag har under mina arkivstudier inte funnit någon plan eller karta, som återger trädgården och parkens utseende och utbredning under Sara Maria Steds tid och har därför inte heller funnit någon upphovsman till anläggningen. Fernow nämner dock att en viss trädgårdsmästare Orm "blir stamfader för rätt trädgårdssans i Värmland". Denne Orm skall enligt Fernow ha varit Carl von Linnés följeslagare genom Holland och England och kom sedan till Karlstad "där han gjorde en härlig början, vilken nu förfallit, men han kom sedan till sal. assessor Joh. G. Linroth på Lång, och skall där och flerstädes avlagt prov, att han var en rätt mästare."⁴⁷

I husförhörslängder kan man se att denne Jean F. Orm 1751-1752 fanns på Bjurbäckens herrgård, den gård som brodern Jean Gustav Linroth flyttade till då Axel Linroth och Sara Maria Stedt löste ut honom från Gustafsvik. 1754 anges trädgårdsmästare Orm på Lång, för att sedan åter 1755-1756 vara bosatt på Bjurbäcken. Orm gjorde 1755 ritningar till Apertins påkostade parkanläggning, vilken även ägdes av släkten Linroth.⁴⁸ 1765-1764 återfinns trädgårdsmästare Orm i Seffle.⁴⁹ Trots att Jean F. Orm bevisligen aldrig varit bosatt på Gustafsvik, finner jag det inte omöjligt att han anlätades för att göra planerna över den nya parkanläggningen. Det råder ingen tvekan om att han ligger bakom parken vid Apertin⁴⁸, även den i släkten Linroths ägo, då han signerat bevarade trädgårdsritningar över anläggningen. Husförhörslängder visar dock inte att han under någon tid skall ha varit bosatt på Apertin. Teorin om att han även kan ha gestaltat Gustafsvik, trots att han inte bott på gården, stöds ytterligare av det nära släktskapet mellan Bjurbäckens, Apertins och Gustafsviks ägare.

I den äldsta husförhörsboken nämns som trädgårdsmästare vid Gustafsvik, dåvarande Westervik, Anders Öberg 1756-1760. Thrädgårdsmästaren Jean Jastberg arbetade 1763-1768. 1769-1774 innehade Carl Löfgren tjänsten. 1775-1797 verkar gården ha saknat trädgårdsmästare för att 1797-1801 anställa Gust. Wahlström.⁵⁰

Sara Marias sista år och Carl Axel Linroths tid

Sara Maria Steds intresse för trädgården blev med åren sannolikt mindre, då hon drabbades av förlamning. Hon skrev före sin död :

"Jag har trälät med hushållning så länge jag förmått under mina ensörjande änkoår med chagrin och sjuklighet; på 14 år varit oförmögen att kunna allena gå av rummet och på dessa år aldrig varit utom min förstuvudörr under bar himmel."⁵¹

Sara Maria Stedt avled i februari 1798.⁵² Sara Maria Stedt och Axel Linroth efterlämnade 3 barn varav sonen Carl Axel Linroth med sin maka Lovisa Regina Geijer vid arvsskiftet övertog herrgården. Carl Axel var vid moderns död nära 60 år och var fram till 1799 disponent över Storforsverken. Liksom sin far sysslade han med egendomsaffärer i stor skala där Värmländska bruk och gårdar köptes och såldes i rasande fart.⁵³

Carl Axel Linroth och Lovisa Regina Geijer fick två döttrar, Sara Maria och Lovisa (Louise) Magdalena. Sara Maria gifte sig 1803 med Värmlands landshövding Johan Georg de la Grange och lämnade då Gustafsvik medan Lovisa Magdalena fanns kvar på Gustafsvik ytterligare en tid.⁵⁴

Adlersparre passerar Gustafsvik

1800-talets första år var en orolig tid i Sverige. Under Gustav IV Adolfs ledning hade Sverige just förlorat Finland till Ryssland, som nu också anföll Norrbotten. I söder och väster hade Danmark och Norge förklarat krig. Sverige stod inför ett sammanbrott. Den svenska adeln var inte nöjd med kungen Gustaf IV Adolf och hans krigsföring. Överstelöjtnant Georg Adlersparre började i Karlstad planera för kungens avsättande. Då han blev lovad stöd av såväl Skaraborgs regemente som den inflytelserika generaladjutanten Adlercreutz i Stockholm tog han sitt beslut. Den 7 mars 1809 gav han order om avmarsch från Karlstad. Med sig hade han Värmlands fältjägare, Dalaregementet, två skvadroner husarer, två värmländska bataljoner och ett batteri fältkanoner.

Första anhalten på marschen mot Stockholm blev Kristinehamn. Då Adlersparre skulle ta in på stadens värdshus, visade det sig att lakanen var fuktiga.

Kapten Linroth erbjöd då inkvartering på sitt gods Gustafsvik. Vid middagen träffade han den övriga familjen och även den 25-åriga dottern Louise. Mitt i sitt livs mest dramatiska skede drabbades den 49-åriga ungarlen Adlersparre av kärleken. Adlersparre marscherade vidare mot Stockholm men då landshövdingen i Örebro arresterades lyckas en landssekreterare skicka bud till Gustav IV Adolf om vad som var i görningen.

Kungen började förbereda sin flykt. Klockan fyra på morgonen följande dag nåddes Adlercreutz av beskedet och tillsammans med sina sju trognaste män lyckades han gripa kungen. Adlercreutz sände bud till Adlersparre att allt var över och att han skulle infinna sig i Stockholm utan sin stora armé. Adlercreutz och Adlersparre hade inte samma mål med revolutionen. Adlercreutz ville rädda aristokratin och ämbetsmannaväldet. Adlersparre var liberal och intresserad av de nya frihetliga idéerna och hoppades på en ny liberal författning. Adlersparre fortsatte mot Stockholm med än större armé, då bataljoner ur Nerikes och Westmanlands regemente nu anslutit sig. Nästa anhalt blev Västerås där ytterligare bataljoner ur Westmanlands regemente kom till. Adlercreutz sände ännu en uppmaning till Adlersparre att komma utan trupper. Adlersparre svarade: "Jag vill, bör och kan ej avlägsna mig från dessa trupper förr än vår enda enkla föresats är till fullo verkställd, den att förskaffa rikets representanter frihet att sammankomma, frihet att inbördes öfverlägga och besluta." Den 22 mars 1809 tågade Adlersparre in i Stockholm med sin drygt 3 000 man starka armé. Adlercreutz var inte glad att se honom och nu började ett illistigt spel där de två huvudkvarteren kämpade för att få inflytande. Snart samlades en riksdag vilken resulterade i en ny regeringsform. Det hela blev en kompromiss mellan de konservativa gustavianerna och de radikala liberalerna.⁵⁵

Under hela detta dramatiska skede var Adlersparre nyförälskad. Den 27 April skickade han sitt friarbräve:

"Jag vågar ända fram...skrifva till fröken Louise ensam: jag vågar skrifva i det viktigaste ämne, som gifves, för henne och mig: jag vågar skrifva till den lilla goda glada obeskrifligt älskvärda fröken, från hvilken jag var nära att aldrig mera kunna skiljas andra gången jag såg henne. Det är till denna fröken jag vågar helt öpenhjärtligt, utan minsta försynthet säga, att jag bönfaller om hennes tilgifvenhet för lifstiden."⁵⁶

Redan den 3 maj kom svaret:

"Fritt, villigt och oöfvertalt gifver jag det begjärta Ja...Goda Georg Adlersparre kom noga ihog att vår personliga bekantskap blott på sin höjd varit 8 timmar, att Ert val är därefter gjort, och att jag afgjort mitt öde för lifstiden, det förra bevittnar mycken godhet i omdöme om mig, det Sednare bevisar Min Säkerhet."⁵⁷

Den 10 september 1809 stod bröllopet på Gustafsvik. Den 15 maj 1811 överlät Carl Axel Linroth Gustafsvik, med 4 torp och de underlydande gårdarna Uddeby, Östervik, Olserud, Fallert, Moen, Mossen eller Sunnästorp, Wählön, Hybble, Taberg, Hedebotten, Boxerud och Brännåsen, till sin dotter Louise Adlersparre och hennes man Georg Adlersparre.⁵⁸

Under Carl Axel Linroths tid var Jan Siöqvist trädgårdsmästare på Gustafsvik. 1811 ersattes han av en trädgårdsräng, Anders Svensson.⁵⁹

4. Adlersparrar på Gustafsvik 1809-1885

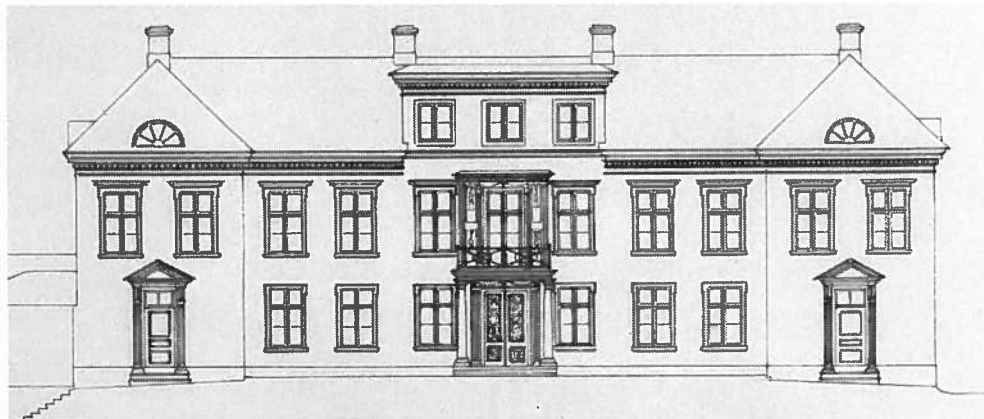
11. Familjen Adlersparre. BaK

Georg och Louise

Georg Adlersparre blev 1810 utsedd till landshövding i Skaraborgs län och bodde då på Marieholm utanför Mariestad. Louise var under denna tid ofta bosatt på Gustafsvik och det finns ett stort antal brev bevarade, där Georg skriver till sin maka. Tyvärr finns inte Louises brev bevarade. Man kan förmoda att det i dessa funnits beskrivningar av livet på Gustafsvik och även anteck-

har ej i sin trädgård haft ett enda på 3 veckor...Stora anstalter äro gjorda för att på bägge våra gods bevara frukten för tjufvar, men hvad dessa anstalter, åtföljda af premier, kunna verka, kan jag ej få alldeles för säkra."⁶³

Georg anger att alléns barrträd har blåst omkull. I brevet har han först skrivit träd och sedan ovanför preciserat med att lägga till barr-. Detta tyder på att det vid denna tid ingick såväl barr- som lövträd i allén. Det är

12. Fasad framsidan. Troligen fick huvudbyggnaden detta utseende vid renoveringen 1819, dock var fasaden förmodligen av träpanel. Uppmättningsritning av I Clason 1893. Am

ningar om park och trädgård. Man kan i Georgs svar ana något om vad hon skrivit. I ett odaterat brev, då de planerar att träffas, svarar Georg:

"Det vore rätt roligt om vi råkades på landet: Kors hvad vi skola promenera: Du må tro att jag är [oläsligt] fotjämgare, men jag låfvar att taga ganska små steg när jag får den glädjen att gå med lilla Louise: jag går ej ifrån min goda vän. Gerna, rett gerna vill jag blifva helt noga bekant med dina rosor"⁶⁰

Det verkar här som om Louise i sitt föregående brev beskrivit sina rosor och att hon önskar visa Georg de samma.

Paret Adlersparre får fyra barn, Carl August f. 1810, Louise f. 1814, Georg Axel f. 1816 samt Rudolf f. 1819. Sommaren 1814 var Louise bortrest med de två första barnen och Georg rapporterar då från Gustafsvik.

Den 7 augusti: "Sama orkan...rasade här ännu förfärligare, barrträden på ömse sidor om allén vräktes omkull, trä och med en del af vårt nya trädgårdsstaket flyttades ett stycke."⁶¹

Den 11 augusti: "På Gustafsvik voro smultron. Sängarne blodröda, vinbären lika så, krusbären mjuka och ingen ätare! Fy skam!"⁶²

Den 25 augusti: "Jag tyckte idag när jag gick igenom trädgården och efter mitt något osäkra ögonmått, att det var rakt vackert med äpplen på många trän. Körsbären såg jag ej, men deremot har jag förtärt alla där sköna klarbär, och har nu i momenten en stor herrlig korg framför min nos. Till mamma skickar vi in smultron på [oläsligt] den ena gången efter den andra ty hon

även intressant att notera att det var ett nytt trädgårdsstaket som flyttades av vinden. Eventuellt hade det även tidigare funnits staket runt trädgården. Bevisligen hade paret Adlersparre rustat upp trädgårdsanläggningen med nya hägnader. Man får även inblick i vilka bär och frukter som odlades på gården och att man hade problem med frukttjuvar.

Den stora renoveringen

Sommaren 1819 var Louise åter bortrest med barnen och Georg rapporterade. Denna sommar hade paret stora byggnationer på gång.

Den 13 juni: "Vår byggnad befinner sig i ett slags stillestånd, men kommer snart i häftig rörelse. Kakelungsmakaren göra nya kakelugnar, muraren grofsmeta på väggar och tak, målaren spänner i taken och afbildar väggarnes torrknig, plankor och brädor hyflas med fart."⁶⁴

Den 6 juli: "Mitt främmande...förlupade sig rätt hjerteligt på balconnen åt trädgården, der allas ansigten märkvärdigt ljusnade,...och alla kunde med möda förmas gå derifrån...Nu skall jag avgifva min underdåniga rapport till byggningen...Nedra våningen: kakelugnarna oppsatta, väggarna rappade, taken försedda med wäf och papper...Målningens fortgång beror af rappningens torkning och får ej gå så fort som det öfriga...Öfra våningen: Alla fönster med beslag och glas fullfärdiga och insatta, vindspannorna all fyllning lagd och gipsta-

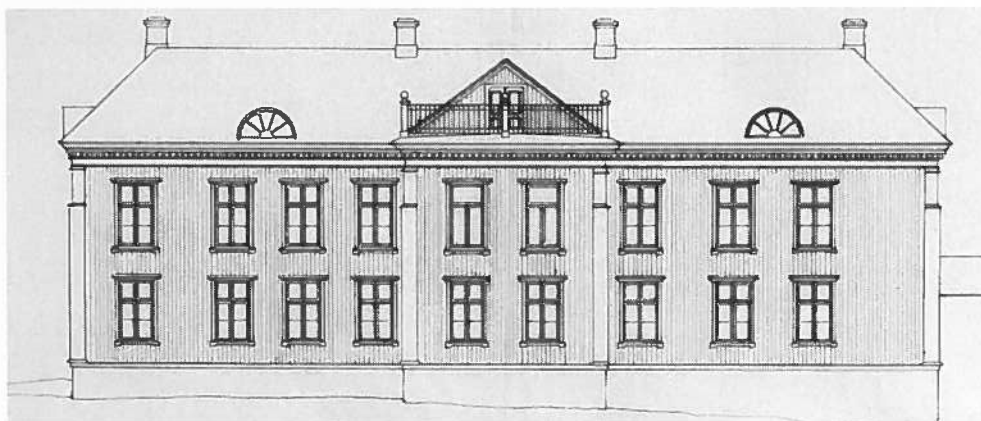

ken började...schiffertaken snart skulle vara färdiga...likväl fattas ännu en del virke till taklisten. Jordgubbar blifva inga, här och allestädes- skrif till mamsell ett särskilt blad om ärtplockning, så slipper jag förklara det jag ej förstår, och det med nästa post, ty skidor visa sig nu...Jag har ljugit horribelt för De la Grange och sagt honom i en from förtrolig ton, att vi i, afseende på tider- nas svårigheter, våra försämrade affärer...inskränka vår byggnadsplan, afklippt af öferflödig grannlåt såsom bal-

nya fruktsorter i trädgården. Byggnadsarbetet verkade fortsätta våren 1820 då Georg berättade att Ågren, Bergvall och Jan i Sanna arbetade på stora byggningen. Här finner man bevis för att även trädgården nu omfor- mades:

”Hälsa allra sötaste Lillan och säg henne, att hennes trädgård och Georgs är färdig och att pappa var der 6 gånger om dagen för att skynda på arbetet.”⁶⁸

Två av barnen fick nu en del av trädgården att kalla sin

13. Fasad trädgårdssidan. Den av Adlersparre nybyggda balkongen syns över husets frontespis. Uppmättningsritning av I Clason 1893. Am

conner, pelare, stenhuggarvaror, kakelugnar och allt dylikt, och inskränkt oss till det enkla och oundgängliga: bed därför flickorna i bref ej nämna byggnaden. Han komer hit i augusti.”⁶⁵ Det är uppenbart att byggnadsarbetet var någonting utöver det vanliga. Det förstår man inte minst av Georgs skämt med sin sväger De la Grange, som lämnades att tro att bygget var mycket enkelt. Det är troligt att huvudbyggnaden nu fick det utseende som visas i uppmättningsritningar av professor I Clason 1893.

På dessa ritningar ser man såväl pelare vid dörrarna på framsidan som en balkong på baksidan vilket Adlersparre nämnde i sitt brev. Det är intressant att notera att Georg Adlersparre angav ”balconnen åt trädgården”. Vid denna tid verkar hela huvudbyggnadens omgivning benämnas trädgård, inte endast köksträdgårdsdelen som senare låg öster om huset. Flyglarna framstår som enkla trähus, dock är de båda i vinkel för att vackert omsluta gårdsplanen. Huvudbyggnaden var 1893 endast putsad på den representativa framsidan, baksidan var av träpanel. 1819 var troligen båda sidor av träpanel vilket anges i en skildring från 1871.⁶⁶

Att Georg bad sin fru om råd då det gäller instruktioner om ärtplockning visar att trädgården troligen var Louises ansvarsområde. Våren 1820 skrev Georg från Marieholm till sin Louise på Gustafsvik:

”Gerdslövius kunde vid tillfälle frågas, om han ej vet någon utväg att skaffa ympqvistar af den stora sköna frukten.”⁶⁷

Det verkar som om Louise var intresserad av att föra in

egen. Återkommande i Georges brev var den stora saknaden efter sin familj. Han var inte lycklig ensam på Marieholm och ständigt längtade han till Gustafsvik. Besöken där blev allt längre och från 1821 var han permanent tjänstledig, tills han fick avsked 1824.⁶⁹

Det är möjligt att hans intresse för trädgården växte då han bodde på Gustafsvik året runt. 1824 fick han ett brev från kemisten Berzelius. Adlersparre verkar i ett tidigare brev ha frågat honom om frön och lökar. Det är möjligt att han frågade för sin hustrus räkning. Berzelius svarade 13 juni:

”Alla blomsterlökar antingen blomma nu eller hafva blommat ut. Af dem kan således intet nu anskaffas och de [oläsligt] plantorna måste vänta på Götha lands fullbordan för at med trygghet kunna föras från Stockholm till Christinehamn.” Berzelius berättade vidare att bomullsbusken visst tidigare klarat en resa mellan Göteborg och Stockholm men att det var okänt om någon annan planta gjorde det samma. ”Jag har derfor konsulterat Stockholms störste florist Camereraren Brogren som tillika är arrendator av Bergalund och han har lemnat mig för att E. Excillence tillställas, när lagde frön, om hvilka han likväl tror att deras utsåning kommer nog sent, dock har han utvalt sådana som man kunde hoppas hinna till någon utveckling. Rörande de åtecknade namnen tror jag visst att de äro nästan riktiga, dock skall jag icke ansvara för sådana som *Cacalia*, *Jugicium* m.fl.”⁷⁰

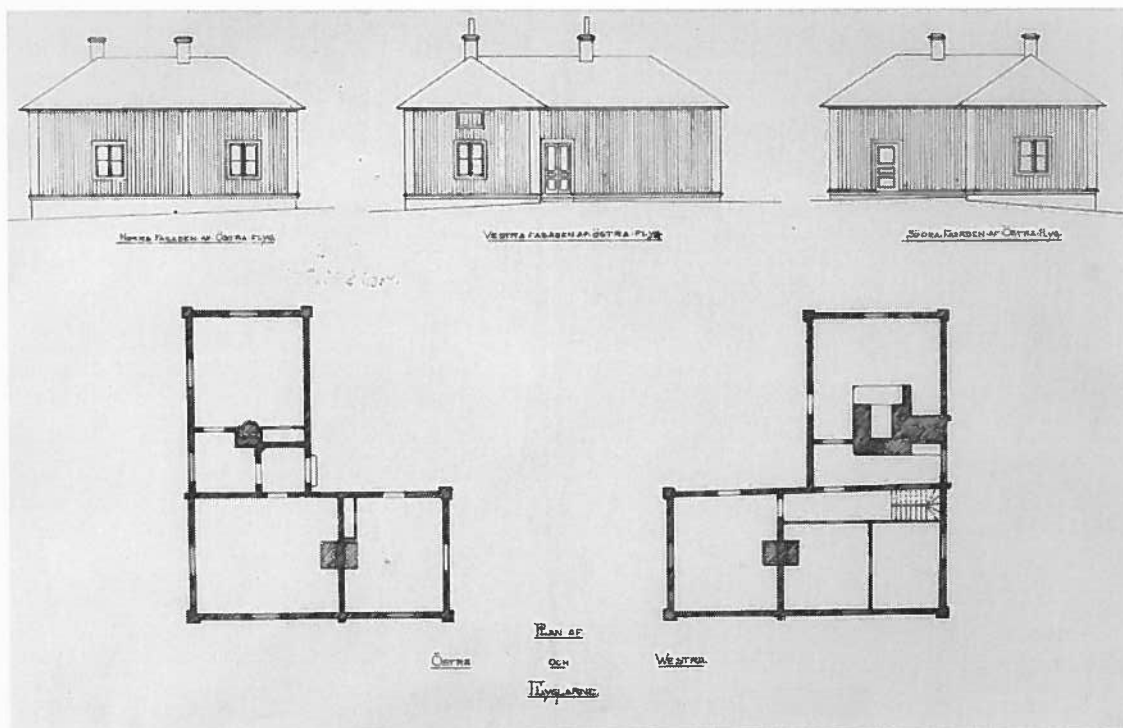
Det är tydligt att Adlersparre velat beställa blomsterlökar, men missförstått att dessa skall planteras på hösten och i ersättning har han blivit tillsänd blomsterfrön.

Dottern Louise ger en detaljrik skildring av Gustafsvik i ett brev till sin bror Carl August. Brevet är daterat 31 maj, men saknar årtal.

Då Louise avled 1837, endast 22 år gammal, kan man anta att brevet är från 1830-talet. Louise berättar:

"Just hemkommen från en promenad i allén och min hage, sätter jag mig genast vid skrifbordet...Vill du vete huru vi passera vår tid så se här: kl. 6 eller något sed-

mer också att ge gräs."⁷² Det är tydligt att man här förenade nytta med nöje. Tydligen utnyttjades de vackra omgivningarna såväl till promenadpark som till nyttig jordbruksmark. Poetiska namn gavs såsom "Louise hage" och "Grevinnans äng". Detta var en vanlig företeelse i Sverige under denna tid. De svenska herremännen kunde inte mäta sig ekonomiskt med sina likar på kontinenten, som skapade praktfulla parkanläggningar

14. Flyglarna var enkla träbyggnader, dock med den L-formade plan som de än idag uppvisar. Uppmättningsritning av I Clason 1893. Am

nare ibland börja vi drickningen och vandra sedan fram och åter på gär[skadat hörn] och i trädgården till 1/2 9, då vi göra en tour uti allén, och återvända så till lusthuset när det är vackert väder, och dricka der, omkring kl. 10 vårt caffè, som smakar ypperligt...Här är nu så vackert som det kan bli: parterrerna i trädgården äro fulla med narcissos och tulpaner; körsbärsskogen börjar slå ut; syrener finnas ännu ej fullt färdiga, men snart komma de. Orimligt med äpplen och äfven körsbär blir det i år; jag har aldrig sett träden så fulla med blom...du kan ej tro huru skönt här är...Mamma helsar så mycket, och fågnar sig åt att sparrisen smakade väl.⁷¹

Den förskönade lantgården

Allén användes ofta till promenader och Georg Adlersparre nämner ofta att han promenerat där. Det är intressant att dottern Louise promenerade i sin hage. I ett brev till sin maka Louise skrev Georg 28 juni 1831: "Grevinnans äng slogs igår. Trädgården slås idag, huru bergningsvädret blir skall tiden visa...Frökens hage kom-

enkom för nöje och fågring. I Sverige var man av ekonomiska orsaker tvungen att förena nytta med nöje och dessa anläggningar kan förklaras med begrepp som den förskönade lantgården efter franskans ferme ornée. Den mest kände trädgårdsarkitekten i Sverige vid 1800-talets början, Fredrik Magnus Piper, menade i sin bok Beskrifning öfwer Idéen och Generalplan till en Ängelsk Lustpark 1811 att denna genre var en allmängiltig, universell metod för anläggandet av engelska parker i Sverige, i synnerhet om ägaren medvetet eftersträfvade en behagelig och både för hälsan och Economien nyttig promenad omkring sina ägor.⁷³

Dottern Louise gav även upplysning om att man i husets närhet hade ett lusthus för bl.a. kaffedrickning. På en litografi från 1860-talet, se sid 28, ser man tydligt att det på husets trädgårdssida finns två till synes runda eller 8-kantiga byggnader. Troligen är ett av dessa det lusthus som Louise nämnde. En liknande byggnad finns även på huvudbyggnadens östra sida. Även detta kan vara det nämnda lusthuset. Något som talar emot det är närheten till ekonomibygnaderna. På denna litografi framstår trädgården på baksidan som relativt öppen och det

saknas högre vegetation. Detta kan vara riktigt. Det kan även vara ett medvetet drag av konstnären för att husfasad skall framstå tydligt. Framsidans gårdsplan är inbäddad i lummig vegetation, troligen syns på östra sidan de stora lindar (*Tilia cordata*) som ännu finns kvar. Vid östra husgaveln redovisas tät och låg vegetation. Detta kan vara syréner (*Syringa vulgaris*) då rester ännu finns kvar. Det kan också vara trädkronor på hårt beskurna fruktträd i den nedsänkta köksträdgårdsdelen.

Familjen Adlersparre umgicks flitigt med övriga herrskapsfamiljer i och kring Kristinehamn. Till alla större familjehögtider inbjöds Nordenfeldtarna från Björneborgs bruk och Georg avlade ofta visit på Värmlands Säby. Gustafsvik ligger strategiskt placerat vid landsvägen mellan Stockholm och Oslo vilket gjorde att familjen Adlersparre vid ett flertal tillfällen härbergerade kungafamiljen. 1822 var det kungabesök och Friherrinnan Posse beklagar Louise Adlersparre:

”Hon har fått arrangera t.o.m. liggning i nedre salongen. Vad det är för besvär och kostnad att ge alla dessa mat! Det är dyrare än ett bröllop!”⁷⁴

1824 var kungligheter åter på besök och vi får en bild av hur gården ställdes i ordning av Marie Charlotte Nordenfeldt:

”Vi gingo till Gustafsvik för att se på äreportarna som voro uppresta till de kungligas ära. Kl 2 kommo kronprinsen och kronprinsessan...ut till Gustafsvik. De åto middag där. Vi beskådade dem medan de sutto vid bordet.”⁷⁵

Georg Adlersparres sista år och Louises änketid

Georg Adlersparre avled 1835 på Gustafsvik. Då hade han under en längre tid dragit sig undan och inrett den östra flygeln som sin bostad. Här satt han och skrev brev, inlägg i samhällsdebatten och även ett historiebänd i nio delar som gavs ut mellan åren 1830-1833: Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia. Adlersparre var som alltid frispråkig och blev åtalad och dömd till böter då böckerna innehöll hemligstämplat material.⁷⁶ I ett brev till sin vän E.G. Flach skrev han 1833:

”Häriifrån efter vanligheten ingenting. Denna mörka avlägsna vrå!!! Och i dess egenskap af boningsplats ville jag dock ej byta bort den emot Stockholm, London, Paris, Wien eller Carlstad. Hvilken lumpen smak, som jag själf beundrar!!”⁷⁷

Adlersparre synes ha varit en teoretiker då det gällde jordbruk och ekonomin blev alltmer ansträngd. Årskilliga summor lades ner på dikningsföretag av mossar vilka alla misslyckas. Sonen Rudolf skriver:

”G:vik har stora mosstrakter. På deras afdikning och torrläggning offra G.A. alla sina tillgängliga medel. Detta orsakade honom stora bekymmer och arbetet måste avbrytas.”⁷⁸

I sitt avskedsbrev skriver Georg Adlersparre:

”Farväl Gustafsvik som gifvit mig så mycken glädje, genom egna fel så många tärande bekymmer.”⁷⁹

Georg Adlersparres privata bibliotek finns bevarat, men det är här svårt att spåra något större trädgårdsintresse. Förutom en rad böcker om jordbruk och hushållning ingår Sydfruktur av R.v. Kraemer från 1853 och En vandring genom Jaegerspriis's have och lund, 1858. Då dessa är utgivna efter hans död var det sannolikt hustrun Louise eller sonen Rudolf som införskaffade dem. Några av alla de svenska såväl som utländska trädgårdsböcker som kom under 1800-talet återfinns inte.⁸⁰

Änkan Louise bodde kvar på gården med barnen och jordbruket verkar till stor del ha varit utarrenderat. I ett husesynsprotokoll från maj 1840 finns intressant information om den s.k. trädgårdsbyggnaden. Husesynen görs å de åbyggnader vid Gustafsviks säteri som blifvit nu tillträdande arrendatorerne herrar Petreus och Boström. Om trädgårdsbyggnaden skrivs: ”hvilken av arrendatorerne begagnas till en del, och af Boström bebos. 1 ny syll undsättes Na långväggen, samt stenfoten omlägges och repareras, som påför 3.16. Öfver dörrarne göres nya hufvar 3. Östra gafflen, samt knutarna på Na väggen brädfodras, hvartill åtgår 3 talft bräder á 1.32. 5 spik och arbetslön 3. 8. Taket repareras medelst några schifferplattors påläggning och skorstenarne fagstrykas 5. Uti 2ne fönsterlufver göres nya bågar med träd bly, samt förses med 12 nya rutor i likhet med de andra fönstrens hvilket kostar 4. Nya takrännor anskaffas på Na sidan 1.16.”⁸¹

Det är oklart om detta var en trädgårdsmästarbostad eller om det rör sig om ett orangeri. För det förra talar naturligtvis uppgiften att byggnaden till en del bebos av Boström. Denne Boström anges vara gårdens trädgårdsmästare i husförhörslängden 1824 och 1825. För det senare talar uppgiften om de stora fönstren, som försågs med 12 rutor var, i likhet med de andra. Det fanns i byggnaden även mer än en skorsten, vilket var viktigt i ett orangeri där en jämn temperatur eftersträvades för växternas välbefinnande. I senare källmaterial konstateras att ett orangeri fanns beläget sydöst om huvudbyggnaden, se bild 52. Tyvärr har inte någon bild på denna byggnad återfunnits. Trädgårdsmästarbostaden anas i bakgrunden på bild 41. Man kan här se att fönstret på gaveln är indelat i just 12 rutor, vilket beskrivs i husesynsprotokollet. Dock kan man på denna bild inte se någon skorsten.

Övriga byggnader som nämns i husesynen och som nu skulle skötas av arrendatorerna är ”dagverksstugan, sliphus, öfra svinhuset, vagnbod, ladugård indelat i lilla kohuset, oxhuset och stora kohuset med fårhus, lilla ladugården, logbyggnaden, ungnötsladugården, 1 öppet halmhus, stora fårhuset, norra logen med 2ne lador, drängstugabyggnaden, foderhus, litet sädesmagasin, verkhus, västra svinhuset, smedja med kohlbod, 2ne

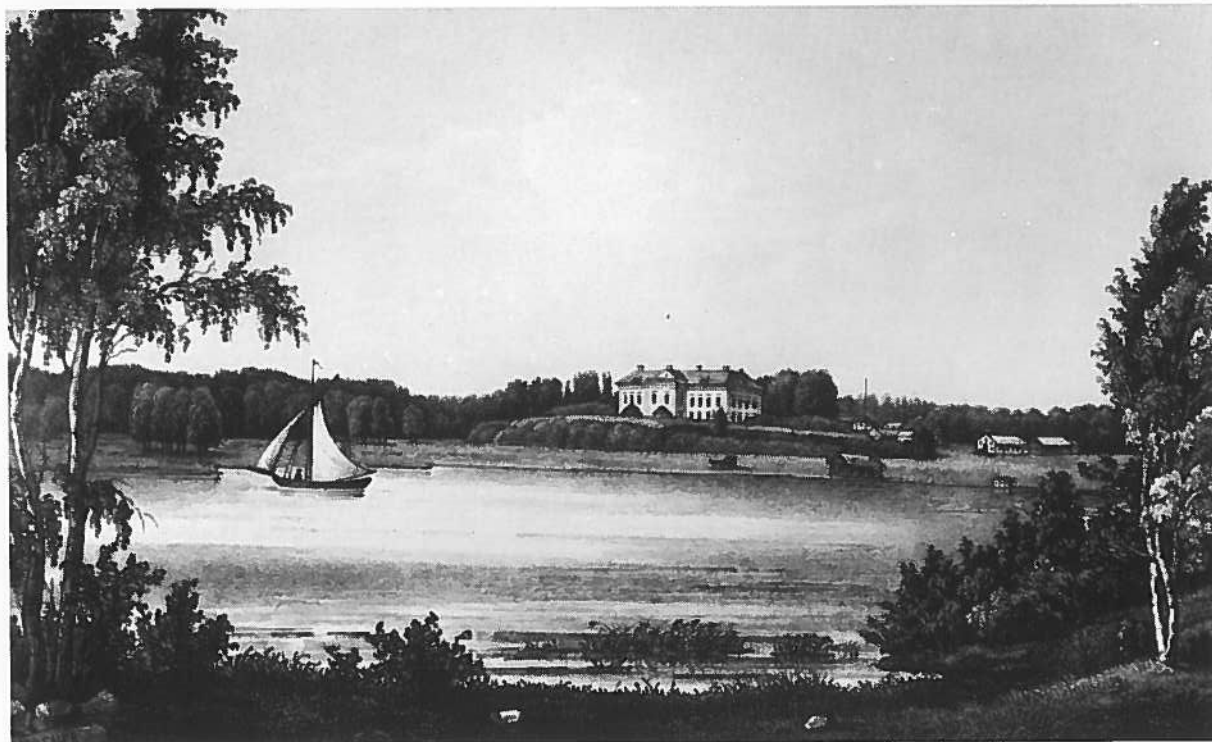
wedskjul, telghusbyggnaden, hemlighus, stora sädesmagasinet, lilla källarn, wisthudbod, badstuga, qvarn, såg, ängslada samt notbod.⁸²

Detta ger en bild av det stora antal byggnader som vid denna tid behövdes för att driva ett större gods. Det verkar som om endast huvudbyggnaden med sina flyglar och tillhörande lusthus vid denna tid användes av familjen Adlersparre.

Trädgården verkar periodvis delvis redan ha varit utarrenderad på Georgs tid. Han skrev i ett odaterat brev till sin Louise:

Trädgårdsmästare 1811-1846

Under paret Adlersparres första år på säteriet saknades trädgårdsmästare. 1811-1812 anges en trädgårdsdräng Anders Svensson. 1814-1823 anställdes dock trädgårdsmästare Gustaf Lindberg. 1824-1825 nämns Larsson Boström. Det är troligt att detta är samma Boström som 1840 anges som arrendator då denna Boström dessutom bebor trädgårdsbyggnaden. 1825-1840 anges Anders Andersson som trädgårdsmästare och 1840-1845 Lars Fred. Flodmark. Från 1844 fick han hjälp av trädgårdsdrängen Fredrik Holmgren.⁸⁵

15. Gustafsvik sett från Varnumsvikens östra strand. I trädgården anas två byggnader. Troligen är den ena det lusthus som Louise skriver om på 1830-talet, där man vid fint väder drack sitt kaffe. Ur: *Fordna och närvarande Sverige*, av T Thersner 1863-1867. BaK

”Missbjudning på allt som jag förmodade. Trädgården afstod jag par gran för 30 kor, resten behåller jag : Blomqvists täppa är undantagen...Jonan anordna med bönder och torpare on gödselns utkörning... 20 kärror gödsel eller 10 vagnslast köres till trädgården.”⁸³ I Gustafsviks egendomshandlingar finns en Beskrifning öfver Gustafsviks åkerjord med derintill belägne wallar m.m. från 1843. Det är tydligt att denna beskrivning utgör ett komplement till en karta som tyvärr inte återfunnits. Trots detta ger beskrivningen intressanta upplysningar. Allén mäts till 1 td (tunnland) 13 kd (kappland). Trädgården är 5 td 8 kd. Till ängar räknas Nohlgårdskullen, kulle vid landsvägen, Uddebybacken, ett stort antal vallar samt intressant nog prominadbacken. Den skall vara 24 kd stor. Någon park nämns inte. Dammar nämns vid branneriplanen med dammen samt damm i Nohlgårdskullen. Denna skall vara 4.5. kd.⁸⁴

Gustafsvik under Rudolf Adlersparre

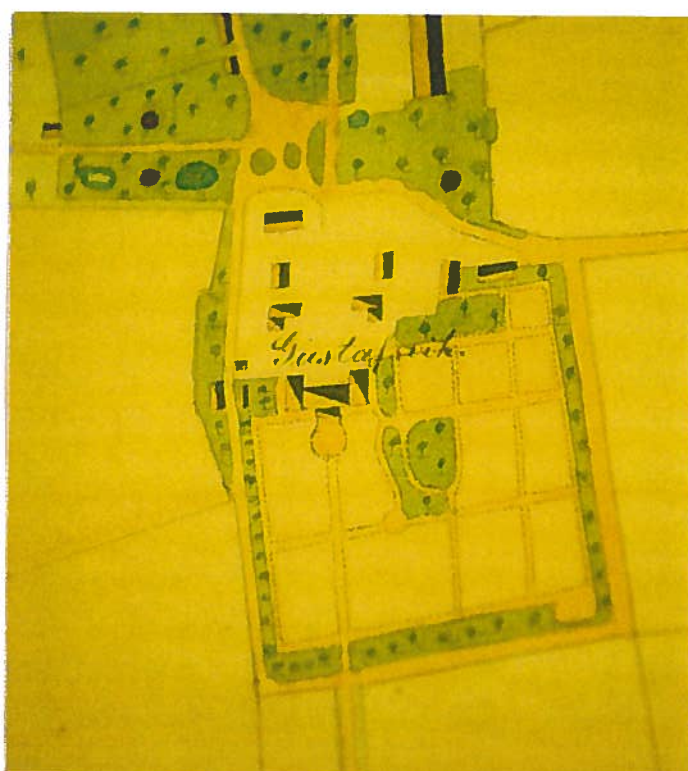
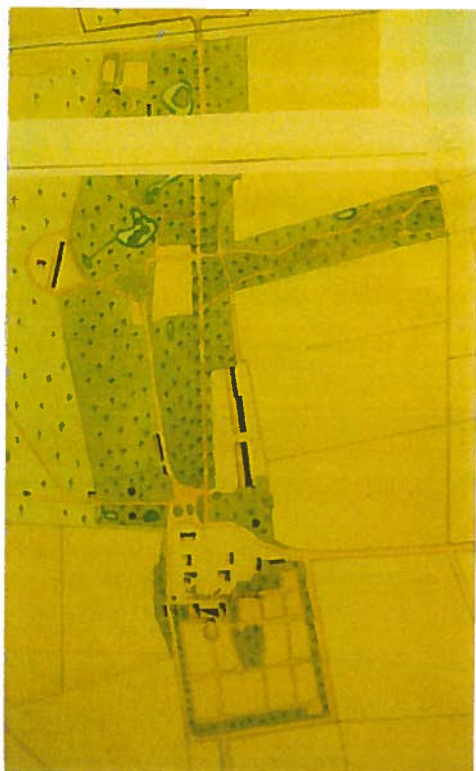
Louise Adlersparre sålde 1846 Gustafsvik till sin son Rudolf Adlersparre med tillämnade hustru madmoiselle Ida Broms⁸⁶ och flyttade själv till Kristinehamn. Den 6 oktober 1846 firade Rudolf och Ida bröllop i Örebro och paret skall efter detta ha bosatt sig på Gustafsvik. Ida var då en mycket förmögen ung dam med stor hemgift, då hennes far Johan Conrad Broms hade stora andelar i Uddeholm och var brukspatron på Övre Haddebro bruk.⁸⁷ Detta kom väl till pass då paret nu satte igång en stor renovering av gården. Rudolf angav att gården då varit utarrenderad i 25 år och ”i förfall såväl till byggnader som jordbruk ...mycket stora summor kostade dess sättande i skick och bruk.”⁸⁸

Under denna tid utvidgades också parkanläggningen, vilket kan uttydas från en beskrivning till en karta från år 1863.⁸⁹ Inte heller denna karta finns bevarad. Vid denna beskrivning är trädgården 5 td10 kd vilket stämmer väl med 1843 års trädgård. Även allén överensstämmer med 1843: 1 td 27 kd. Mycket intressant är att det vid 1863 års inmätning tillkommit inte mindre än sex områden benämnda park: Park 14 kd, Park 1 td 10 kd, Park 3 td 15 kd med fiskdammar 21 kd, Parken Norgårdskullen 3 td 15 kd, Park 1 td 4 kd samt Park 3 td 3 kd. Det är tydligt att det nya ägarparet iordningställde omgivningarna till parkmark.

Norgårdskullen kom troligen till 1848 då detta årtal finns inristat på den inre järngrind som fortfarande finns på plats, se fig. 20.

En drygt 3 tunnland stor park skall innefatta fiskdammar. Detta kan endast röra sig om området väster om alléns början där tydliga dammar med små öar finns på kartan. Troligen är inte samtliga gångstigar markerade på kartan, då någon förbindelse inte finns till den stentrappa som än idag finns kvar och som förbinder parkdelen med allén. Övriga dammar som nämns är de som finns i anslutning till hönsgården. Hönshuset är

16. Rågängskarta över Gustafsvik 1872. Lm

Det som tidigare varit ängar och gården med gångstigar, fick nu ett mer parklikt utseende. På en karta från 1872 kan vi jämföra parkens dåvarande utseende med beskrivningen från 1863.

Nohlgårdskullen var tidigare upptagen under ängsmark. Nu är detta Parken Norgårdskullen. Troligen rör det sig om det område som senare blev Gustafsviks kyrkogård och som sträcker sig ut åt öster, utanför det övriga parkområdet. Detta baserar jag på namnet Norgårdskullen då denna del finns belägen i anläggningens norra ände. Vidare nämns här en damm i 1843 års beskrivning. En damm syns tydligt på kartan från 1872. Dessutom är detta den enda tydliga kulle som finns inom det område som på 1872 års karta är markerat som park. Parken

markerat som en fylld ring och hönshus och dammar ligger strax nordväst om kuskbostaden.

I 1863 års beskrivning nämns även rotfruktsland. Tre stycken nämns före park med fiskdammar. Möjligen är det detta område som på kartan finns strax söder om dammarna och som saknar trädmarkeringar. Ytterligare tre rotfruktsland nämns i herrgårdens närhet och vid Uddeby och Mariedal finns likaså tillhörande rotfruktsland. I anslutning till hönsgård med dammar nämns en gräsplan, troligen gräsrundlarna öster om hönshuset där ett antal vägar strålar samman. Beskrivningen nämner även vägen öster om trädgården samt vägen söder om trädgården. Dessa återfinns båda på kartan. Vid vattnet finns en notbod. Förutom Stora alleén nämns också

Rönnalléen och Gärdesväg, Björkallé. Det finns inte några ledtrådar var dessa kan tänkas finnas belägna. Idag finns rester av en björkallé längs den f.d. vägen rakt söderut från trädgården. Rester av någon rönnallé har jag under inventeringsarbetet inte stött på.

Mellan åren 1843 och 1863 kompletterades Gustafsviks trädgård på 5 td 10 kd med 12 td 15 kd parkmark, en avsevärd utvidgning. Den engelska parken, även kallad den romantiska parken, hade introducerats redan på 1700-talet vid slott och större herresäten i Sverige, men det var först under 1800-talet som den spreds till de mindre anläggningarna i landet. Under denna tid betonades inte främst anläggarens kunskaper i arkitektur, utan mer att hans estetiska och emotionella känslomhet skulle vara grunden för parkens gestaltning. Under romantiken värderades talanger inom poesi och måleri högt.⁹⁰ Dessa begåvningar saknades inte i familjen Adlersparre. Sonen Carl August blev poet under pseudonymen Albano och har lämnat många stämningssydda naturskildringar i sina böcker, anteckningar och brev. Brodern Rudolf var likaså poetiskt lagd, vilket framkommer i hans brev till brodern som bl.a. innehåller långa resonemang kring begreppet känsla. Kusinen Sofie Adlersparre, som vistades långa tider på Gustafsvik, var målarinna.⁹¹ Det är troligt att det var Rudolf Adlersparre själv som höll i planeringen och anläggningsarbetet i sin nya park.

Maria Flinck skriver om dessa parker, skapade av sina ägare, i sin bok Tusen år i trädgården 1994:

”Den enklaste varianten var att man städade ett lövskogsparti eller någon lämplig ängs- eller hagmark. Där fanns redan den blomsterprydda ängen, spridda uppväxta träd och buskpartier... Närheten till en sjö eller vattendrag gav omväxling och sedan återstod bara att ordna promenadvägar och placera ut lusthus och bänkar...under 1800-talet tillkom ett parkparti vid de flesta mindre herrgårdar och vid prästgårdarna.⁹² Magnus Olausson menar i sin avhandling Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid 1993:

”...bristen på professionella trädgårdsanläggare gav amatören en mer framsjuten ställning i vårt land än i övriga Europa...Med det personligt färgade engagemanget följde ofta en praktisk och högst handgriplig sida. Inte sällan stakade ägarna själva ut sin trädgårdsanläggning eller höll i spaden...Förmodligen var detta tillvägagångssätt relativt typiskt för de tidiga engelska parkerna som anlades i Sverige- uthuggningar i en redan befintlig vegetation, skogsparti.”⁹³

Maria Flinck tillägger:

”Det engelska idealet var att gräsmattan skulle gå ända fram till fasaden på trädgårdssidan och att eventuella regelbundna anläggningar...skulle döljas. I Sverige behöll många den regelbundna parterren vid huvudbyggnaden och lät parken ta vid utanför...nyttodlingarna hörde till den regelbundna delen av trädgården.⁹⁴ Denna karaktäristik stämmer mycket bra vid Gustafsvik.

På kartan från 1872 ser man den regelbundna trädgården söder och öster om huvudbyggnaden. Denna form härstammade troligen från Sara Maria Steds anläggning från sent 1700-tal. Kvarteren var troligen kantade med fruktträd och bärbuskar och i mitten fyllda med grönsaker.⁹⁵ Sydöst om huvudbyggnaden inlemmades ett mindre parkparti utan symmetri efter det nya modet. Vid alléns början fanns ett större område, med såväl slingrande gångar som dammar med små öar, helt efter tidens mode. Varken bilder eller ritningar på lusthus eller broar i denna del av parken har återfunnits men troligen har det funnits. Systrarna Gyllenberg som växte upp på Gustafsvik under 1930- och 1940-talet minns båda att det fanns rester av någonting byggt ute på en av öarna då de lekte där som barn. Det var då alltför förfallet för att man skulle kunna se vad det var, men de minns en grå brädhög och att det var sandigt under.⁹⁶

Något som talar för att Gustafsviks parkanläggning skapades av Rudolf Adlersparre själv, eller någon annan trädgårdsamatör i bekantskapskretsen, är den ihopträngda, lilla skalan. Man har förmodligen hämtat inspiration från större anläggningar med stora konstgjorda sjöar med öar, långa utblickar och slingrande promenadvägar. Då man omsatte detta vid sin egen anläggning har man velat få med samtliga ingredienser även om man själv saknar resurser till något motsvarande. Då blev skalan mycket mindre och resultatet ibland lite komiskt. Vid Gustafsvik var det t.ex. endast någon meter mellan öarna och omkringliggande mark -men ett dammsystem med flera öar hade man minsann!

Signaturen O.v.K, skildrar i en reseberättelse från 1866 hur man uppfattade ankomsten till Gustafsvik med den nya parken vid sidan om allén:

”En och annan välbyggd, snygg och treflig torpstuga antyder närheten av en herrgård och slutligen, sedan man kommit in i en mörk furuskog, tager en utaf ett hvalf af höga, lummiga löfträd beskuggad allée af från landsvägen, och genom en af fiskdammar och kanaler, små broar och slingrande sandgångar uppfylld och med alla slags träd tätt bevuxen park kommer man ned till det invid en vik af Venern, Varnumsviken benämnd, utmärkt vackert belägna herregodset Gustafsvik.”⁹⁷

Här ges mycket intressant upplysningar om parken. Det fanns små broar, troligen av trä, då inga rester finns kvar. Att parken skulle varit uppfylld av små slingrande gångar stöder det tidigare antagandet att dessa inte redovisats på kartan från 1872. Man kan i dagens starkt igenvuxna park inte se spår av dessa. Parken beskrivs som tätt bevuxen av alla slags träd. Detta var troligen en park med skogskaraktär och inte en förskönad ängsmark. Enligt denne skildrare bestod allén av lövträd ända från landsvägen. Redan Georg Adlersparre nämnde att barrträd ingick i allén under hans tid och att dessa 1814 fölls av en orkan. Det är möjligt att dessa då ersattes av lövträd. Idag inleds allén av väldiga granar (*Picea abies*), vilka i höjd med kyrkogården ersätts med blandade

lövträd. Vid sommarens inventering räknades årsringar på en gran som fällt mellan 1985-1995 och vi kunde då konstatera att granen planterats mellan 1879-1889. Det är därför möjligt att besökaren 1867 möttes av en homogen lövträdsallé som drygt 10 år senare ersatts av gran i alléns norra ände. Det är även möjligt att besökaren minns fel. Han nämner att man färdades i mörk furuskog vid infarten och kanske blandar han ihop exakt hur långt denna sträckte sig.

Signaturen O.v.K. berättar vidare:

17. Blyertsteckning av okänd konstnär 1873. Trädgården runt huset framstår här som mycket lummig och tät. Två träd, troligen pyramidpopplar (*Populus nigra 'Italica'*), är symmetriskt placerade på söder om huset. Nm

”Sjelfa herrgården ligger på en liten kulle, omgifven af en den allratäckaste trädgård och dessutom af vidsträckta bördiga ängar och sädesfält, hvilka genomkorsas af långa, björkomslutna, sandade alléer, som föra till de underlydande torpen...framför denna (herrgården) är en rymlig, af höga lönnar omgifven gårdsplan.”

Här ges åter uppgifter om att björkalléer ledde ut från herrgården förutom den stora allén. Gårdsplanen kantas idag av två lönnar på var sida om infarten och en lönnrad återfinns rakt ut från gårdsplanen på västra sidan. På den östra sidan finns motsvarande trädrad men här växer lindar. Med tanke på lindarnas storlek (den största med stamomfång 7 meter och kronvolym 20 m) fanns dessa på plats redan 1867. Skildraren var kanske inte alltför noggrann i sina botaniska studier. Herrgården utgjordes vid denna tid av en gulmålad träbyggnad.⁹⁸ Samme skildrare ger ytterligare upplysningar:

”Om vi vid inträdet till hufudbyggningen på Gustafsvik genom den nedre förstugan begifva oss rakt fram, komma vi in i biljardsalen och derifrån leda ett par glasdörrar till vinterträdgården, en af träd och glas uppförd rotunda, som innesluter en den allratäckaste lilla trädgård, der sällsyntaste växter frodas; och som den genom ledningsrör hålles uppvärmd äfven om vintern, kan man hela året om taga sig en promenad i denna lilla lustgård, i hvars mitt en hög genomskinlig bur af den

finaste stålträd omsluter ett lyckligt äkta vif, ett par turduvor, som der kuttrar i det gröna.”

Vinterträdgården beskrivs även inför auktionen som Rudolf Adlersparre håller 1885:

”I sammanhang med byggnaden och med utgång från biljardsalen å nedra botten är uppförd en rymlig vinterträdgård och i närheten deraf persikohus och vinkast.”⁹⁹

Det verkar således som om paret Adlersparre var intresserade av växter, inte minst exotiska sådana.

Vinterträdgården var ihopbyggd med huset och i en rund form, en rotunda. Persikohus och vinkast var däremot friliggande i husets närhet, möjligen kan det vara de små byggnader som redovisas i plan 1893, se figur 29.

På en blyertsteckning från 1873 ser man huset från sydost. På husets baksida skymtar ett tak i den täta vegetationen. Det är möjligt att detta är rotundan. Det går däremot inte att ana var persikohus och vinkast var belägna. På denna teckning visas även två höga smala träd som verkar vara symmetriskt placerade på husets baksida. Troligen är detta pyramidpopplar (*Populus nigra 'Italica'*). I övrigt framstår vegetationen runt huset som mycket tät och homogen, kanske är det rader av fruktträd. Större träd inramar gårdsplanen medan lägre vegetation finns på sydsidan.

På en odaterad karta över säteriets underlydande hemman ingår en bild av säteriet från vattnet. Även här är de två pyramidpopplarna tydligt markerade. På denna bild kan man i förstoring se att ett staket skiljer trädgården från omkringliggande mark. Kanske är detta det staket som Georg Adlersparre nämnde som ”vårt nya trädgårdstaket”.

Gustafsviks kyrkogård

Redan på 1850-talet hade Rudolf Adlersparre planer på att anlägga en kyrkogård vid Gustafsvik och att flytta fadern och den döda systemen hit. Hans bror Carl August svarade honom i ett brev 1857:

”Din plan att flytta grafen är väl uttänkt. Kunde förnuftet, ja själva känslan antaga att de döda hafva någon, aldrig så liten beröring med oss maskar i stofet- o, så vet jag säkert att vår store fader skulle med rörelse och tacksamhet glädjas åt att få hvila uti den jord, som var honom så kär; hvila hos dem han måst älskat; förintas och i fin ordning blifva en del av detta hans vackra och älskade Gustafsvik.”¹⁰⁰

Först 1870 blev frågan aktuell och i Christinehamns Allehanda meddelades att ägaren till Gustafsvik sökt och erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd att för sig och sin släkt på säteriets ägor anlägga en begravningsplats.¹⁰¹ På kyrkogården finns en stenbänk vars inskription berättar:

praktfulla gravmonument i parkerna, ibland med kvarlevor och ibland utan, där graven var en kuliss och en stämningsförhöjare. Besökarna började dock klaga på att den rätta melankoliska känslan inte ville infinna sig då man upptäckte att samma person fanns begravd på ett flertal platser. I Sverige var kyrkan starkt emot gravar i ovigd jord och under 1700-talet styrde kyrkan hela begravningsväsendet. På 1800-talet började man förstå de hälsorisker som var förknippade med att begrava döda från de härjande epidemierna, i stadens centrum. 1805 påbjöds i ett kungligt cirkulärbrev att en utflyttning av begravningsplatser borde ske från städer till landsbygden.¹⁰² Det var därför troligen inte svårt för Rudolf Adlersparre att få tillstånd att flytta ut sina familjemedlemmar till Gustafsvik. Magnus Olausson ägnar ett helt kapitel åt gravsvärmeriet och kyrkogårdsparken i sin bok *Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid* 1993. Han skriver om Norra kyrkogårdens gestaltande i Stockholm 1826:

18. Även på denna bild är pyramidpopplarna (*Populus nigra 'Italica'*) tydliga. Man kan även se att trädgården avslutas mot strandområdet med ett staket. Detalj från Karta över säteriet Gustafsvik. Odaterad. BaK

Pingst 1870 invigt blifvit Warnhems Begravningsplats. Missunna oss, O, fremling, ej denna plats, den lemnas i din vård. Vid denna tid hade även modern Louise och brodern Carl August avlidit och hela familjens gravar flyttades nu från Kristinehamns gamla kyrkogård ut till Gustafsvik.

Till kyrkogård valdes parken Norgårdskullen, öster om allén. Det är oklart hur väl iordningjord parken var innan kyrkogården förlades här. Troligen fanns redan slingrande gångar och en och annan sittplats, då området betecknades som park redan 1863. Vid entrén fanns redan ett dubbelt grindpar och hela områden avgränsades av huggna, låga granitpelare som sammanbands med järnstänger.

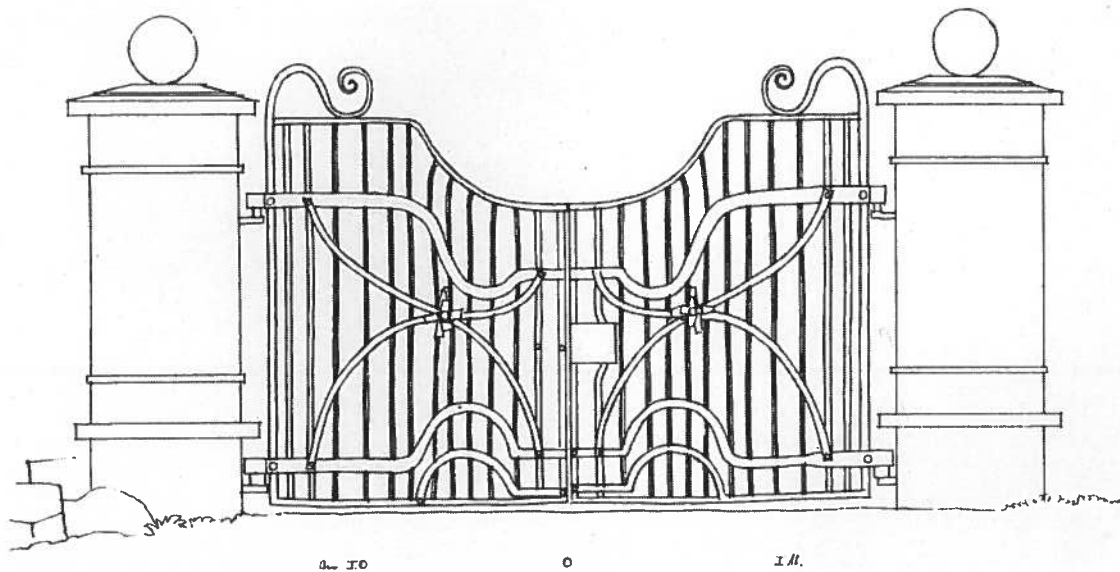
Att anlägga kyrkogårdar i anslutning till engelska parker var mycket populärt redan under slutet av 1700-talet. Detta stämde mycket bra med den romantiska parkens intention, som var att väcka känslor och försätta besökaren i skilda sinnesstämmingar. På kontinenten uppfordes

”Dess inplacering i terrängen var symtomatisk med en stor exedra vänd mot Hagaparken. Tydligare än så kunde inte sambandet mellan den pittoreska trädgårdskonsten uttryckas och cirkeln var slutet.”¹⁰³ Likheten med Gustafsvik är slående, även om Gustafsviks ägare rörde sig med ett mindre kapital och därmed i en annan skala.

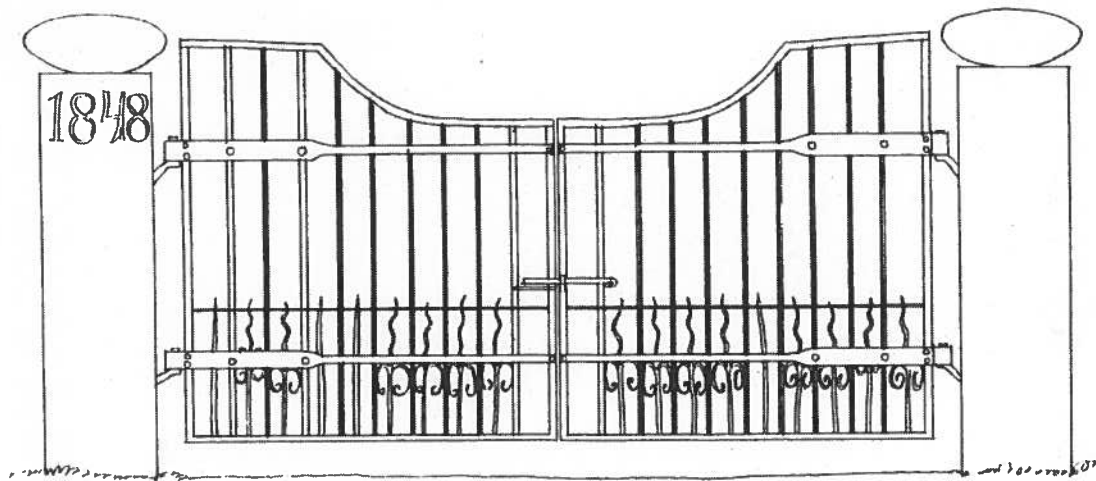
Österviks kapell med park

Rudolf Adlersparre var en man av sin tid och 1800-talets filantropiska strömningar hade påverkat honom starkt. I bästa folkbildningsanda bedrev han under 1860-talet skola i den västra flygeln. ”Här änjuta 60 fattiga barn undervisning under ledning av en skicklig och nitisk folkskolelärare, vid namn Werner.” Här fanns även ett bibliotek ”afsedt att begagns godsets underhåfvande.”¹⁰⁴ Dessa utrymmen var tydligen inte tillräckliga då han

19. Den yttre järngrinden till Gustafsviks kyrkogård. Grinden finns ännu kvar vid kyrkogårdens entré vid allén. Nm 1928

20. Den inre järngrinden till kyrkogården. Även denna grind finns ännu kvar. Observera årtalet 1848. Kyrkogården invigdes 1870. Grindarna kom troligen på plats då området gjordes om till park. Nm 1928

1869-1871 på Varnumsvikens östra sida lät uppföra Österviks kapell, med såväl skolsal som kyrksal. I huset fanns också skolbispisning, lärar- och prästbostad.¹⁰⁵ Vid invigningen fanns denna beskrivning i Wermlands allehanda:

"Platsen för denne skolhusbyggnad har under flere år varit förberedd medelst parkanläggningar m.m. Walet af läge för skolhuset kan swärligen göras bättre...Med sitt sunda och friska läge, riklig tillgång på godt dricksvatten, parken med sina slingrande gångar och inbjudande hviloplatser, "planteringslanden" med frukt- och lövträd, gör stället ett i allo angenämt intryck."¹⁰⁶ Rudolf Adlersparre tillhörde en tid landstinget i Värmland och ett av de förslag han väckte var att varje folkskola skulle tilldelas ett jordområde för anläggande av köksträdgård och trädskola, samt att undervisning skulle bedrivas gällande skötsel av dessa anläggningar.¹⁰⁷ Detta fanns redan vid hans egen skola Östervik. Den romantiska parken vid Östervik är 20 000 kvm, men dess senare historia kommer inte att redovisas i denna uppsats.

parken utvidgades. Eventuellt anlätade man extrahjälp utifrån till det nya anläggningsarbetet, vilket skulle kunna förklara varför några trädgårdsanställda ej tas upp bland gårdens bosatta. 1861-1865 var endast en trädgårdsdräng anställd, Johan Andersson. 1865 flyttade han till trädgårdsföreningen i Stockholm för att fördjupa sina kunskaper och, får man förmoda, för att bli trädgårdsmästare. 1866-1869 var trädgårdsmästare Carl Albert Lundberg anställd och 1870-1872 åter en trädgårdsdräng, Olof Eriksson Lindblom. 1871-1876 fanns åter trädgårdsmästare, Gustaf Jansson, och 1876-1888 hette trädgårdsmästaren Gustaf Alfr. Stenström.¹⁰⁸

Rudolf Adlersparres konkurs

Rudolf Adlersparre lade ner stora summor på sitt Gustafsvik och tillhörande Östervik. Trots sin hustrus rikedomar slukade gården mer än den gav och 1885 var konkursen ett faktum. Rudolf hade liksom sin far för-

21. Österviks kapell ca 1930. BaK

Trädgårdsmästare under Rudolf Adlersparres tid

Under Rudolf Adlersparres tid avlöste trädgårdsmästarna varandra i rask takt. 1846 blev den tidigare trädgårdsdrängen Fredrik Holmgren trädgårdsmästare och innehade tjänsten till 1855. För perioden 1856-1860 saknas trädgårdsmästare i husförhörlängden. Detta är något förbryllande, då det var under denna period som

sökt sig på mossdikning och vid konkursen fanns bl.a. en fodran på 13500 kr för ett mossdikningslån. Dessutom fanns en fodran från ett Stockholmsbolag på 800 kr för en leverans av gräsfrö. Gräsfrö bör ha varit en nyhet i Värmland vid denna tid.¹⁰⁹

Rudolf var inte nöjd med sin insats på Gustafsvik och han skev ångerfullt vid 78 års ålder: "Adlersparres hela familj har ett gemensamt fel (bland många andra) som

går som en röd tråd bland alla dess medlemmar...att de hafva allt för många idéer; men detta är icke nog; sina tankar vilja de alltför kraftigt utföra innan de äro nog djupt genomtänkta." Han citerar faderns avskedsord : "Farväl Gustafsvik som gifvit mig så mycken glädje, genom egna fel så många tärande bekymmer" och Rudolf tillägger: "Så får ock hans yngste son säga, farväl Gustafsvik med sin glädje, sina tärande bekymmer! Hvarför hafva vi icke makt att noga granska våra planer innan de skola realiseras? Ena felet föder ett annat!"¹¹⁰

var hönshus och den norra var svinhus. Dessa gavs båda en påkostad och säregen utformning. Inget av dessa hus finns idag kvar.

Dasset väster om huvudbyggnaden fick träkolonner som bar upp taket med sin list med snickarglädje. Detta dass skall enligt muntlig sägen i Kristinehamn vara från 1700-talet och vara använt av Gustaf III, men jag har inte funnit belägg för detta. Troligen uppfördes även detta av Rudolf Adlersparre. Här finns inte mindre än

22. Utblick från kapellets framsida mot Varnumsviken ca 1930. Den hängalm som skuggar flickan finns fortfarande på plats. BaK

Vid konkursen hölls en stor auktion på gården och på alla dess inventarier. I beskrivningen, som trycktes för den samma, nämns förutom vinterträdgård, persikohus och vinkast att: "Hufvudbyggnaden omgifves af en väl vårdad trädgård med ett stort antal ädla fruktträd och bärbuskar och gårdsplanen beskuggas af gamla, högväxta lindar och lönnar.

Uthusen...äro alla rymliga och till större delen under sednare åren nybyggda under skiffer- eller tegeltak, befinna sig i utmärkt skick..För trädgårdens...produkter finnes god afsättning dels i Christinehamn och dels vid det närbelägna, under byggnad varande Mariebergs hospital för sinnessjuka...Såsom särskilda, till egendomen hörande, lägenheter må här anmärkas...en till egendomen hörande, invigd och i parkstil ordnad begravningsplats, belägen emellan kapellet och huvudgården."¹¹¹

Det anges här att de flesta uthusen var nybyggda. Man kan därför förmoda att de uthus som man idag ser vid Gustafsvik till största delen är uppförda av Rudolf Adlersparre. De uthus som fanns belägna i huvudbyggnadens närhet har i vissa fall utformats som små lusthus. Väster om kuskbostaden fanns två byggnader, den södra

14 sittplatser, fördelade på tre avdelningar: en för förnämna gäster, en för gårdens herrskapsfolk och en för gårdens anställda.

Att låta nyttiga och nödvändiga byggnader få utseende av lusthus hängde väl ihop med den tidigare presenterade tanken om den förskönade lantgården. Nyttan skulle förenas med nöje, och så görs vid Gustafsvik.

I auktionsbeskrivningen får vi även veta att trädgården gav sådan avkastning att man sålde trädgårdsprodukter i Kristinehamn. Förutom begravningsplatsen i parkstil nämns ingen övrig park. Var parken som på 1860-talet beskrevs med slingrande, sandade gångar, små broar och fiskdammar redan nu förfallen och för kostsam att underhålla?

Auktionen var en stor händelse i Kristinehamn och hölls i tre etapper. Vid augustiauktionen gick ångbåten Svanen varje timme mellan Kristinehamn och Gustafsvik men ändå klarade den inte av att skjutsa alla intresserade, så båten Vålön och pråmen Farao fick sättas in på extraturer.¹¹² Nu skingrades det som två

23. Hönshuset 1960. Huset är förfallet men man kan fortfarande se det vackert spröjsade fönstret och tornet med en vindflöjel i form av en fågel. Huset eldades upp av brandkåren 1963. BaK

24. Svinhuset 1927. Enligt bildarkivet anas svinskötare C.J. Bengtsson i dörren. BaK

25. Dasset 1928 med sina tre avdelningar. Dasset renoverades utvändigt sommaren 1995 och har nu återfått sin forna glans. Nm

generationer Linroth och två generationer Adlersparre hade samlat ihop på egendomen. I auktionsprotokollet tas varje sak nogsamt upp med pris och köpare och man kan här också få ledtrådar till detaljer rörande utemiljön.¹¹³ Två stenbjörnar såldes till Platin, den kommande ägaren. Möjligen var detta rester av de djurskulpturer som Sara Maria Stedt lät placera på stenpelarna runt gårdsplanen. Platin ropade även in fyra bihus med sammanlagt 16 samhällen och 20 st duvor. I trädgården fanns alltså såväl bihus som någon form av fågelhus. Platin ropde in två stenbord för 5 kr. Två stenbord syns på senare fotografier av herrgårdens stenlagda gård. Troligen stod de på plats redan under Adlersparres tid.

Samme Platin köpte även två sittbräder och bänkar på kyrkogården till ett pris av 2 kr. Två blomkrukor med blommor, en gunga, en bur och en wattenkonst försvann från gården. Eventuellt var denna wattenkonst placerad i blomsterkvarteren närmast huset, kanske fanns den i vinterträdgården. Bland redskapen nämns en trädgårdsskyffel förutom hackor, räfsor och spadar.

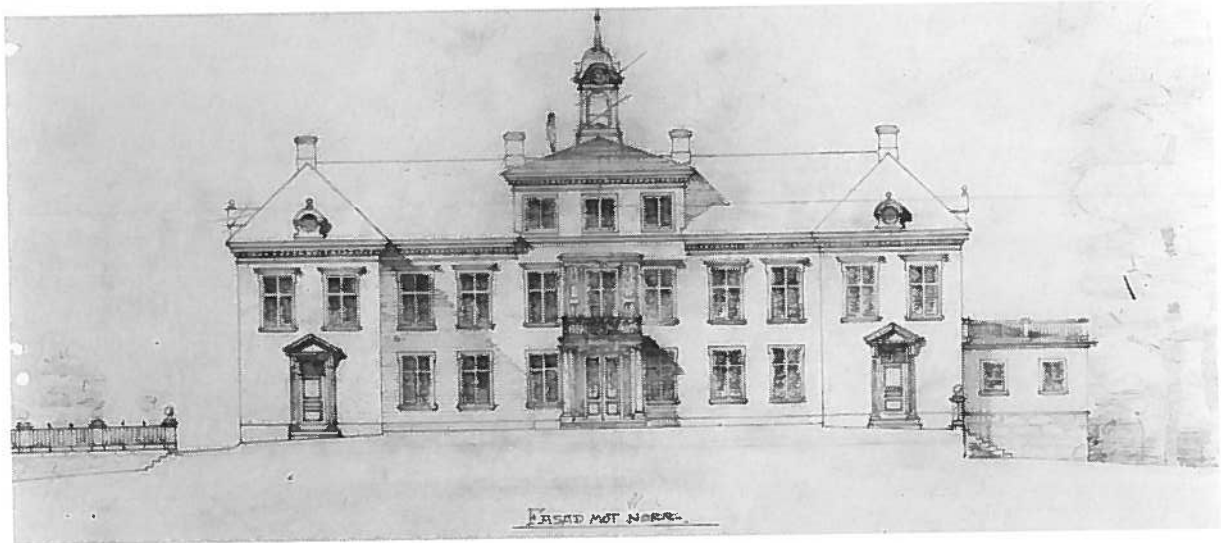
Gården köptes i augusti 1885 av en göteborgsfirma, W Röhss & Co, som var en av de största fordringsägarna. Den 22 december samma år såldes gården vidare till vinhandlare C. G. Platin från Göteborg.¹¹⁴

5. Gustafsvik vid sekelskiftet

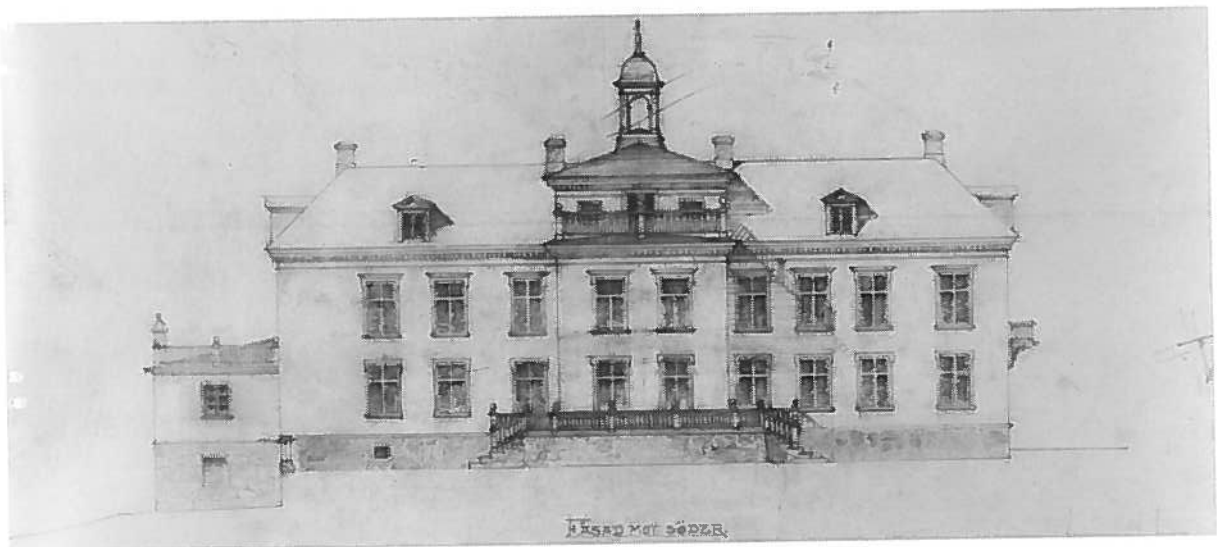
Den platinska perioden

C.G. Platin själv och hans maka Margareta Gustava Platin var inte själva bosatta på gården, men deras båda söner flyttade dit omgående. Den äldsta brodern Otto Platin bosatte sig på Gustafsvik och hans lillebror Adolf Platin arrenderade Östervik av fadern. Då C.G. Platin avled 1891 upphörde sonen Adolfs arrende av Östervik och hela godscomplexet övertogs nu av brodern, Otto Platin.¹¹⁵

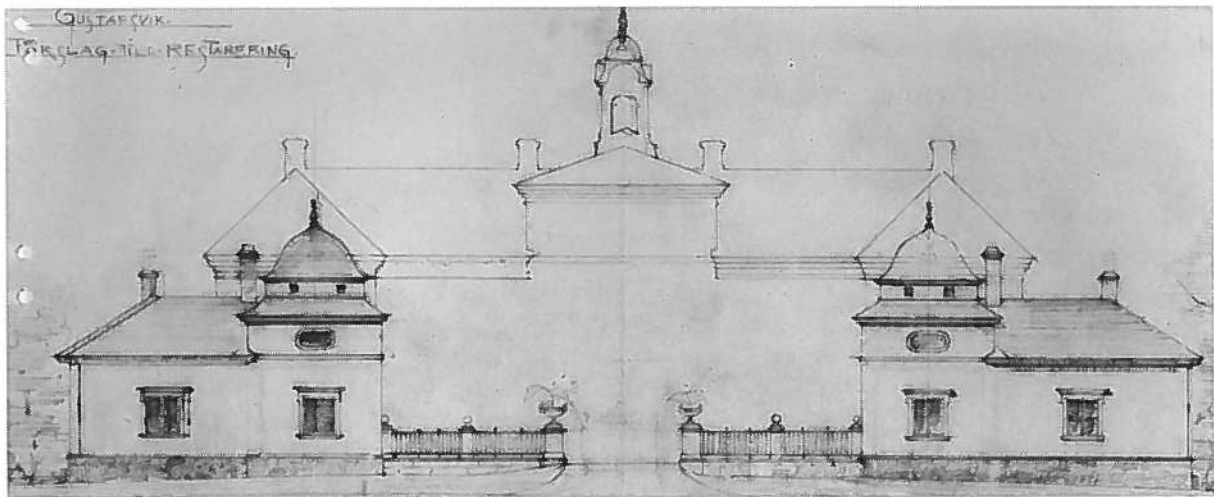
Otto Platin började 1893 restaurera huvudbyggnaden och de två flyglarna efter ritningar av professor I.G. Clason. I.G. Clason upprättade såväl uppmättningsritningar som förslag till restaurering. Uppmättningsritningarna av fasaderna har tidigare redovisats i fig. 12-14. Byggnaden, som tidigare varit en typisk långsträckt Värmländsk herrgård i trä, fick nu ett mer slottsligt utseende, med rappad fasad, klocktorn och spetsig frontespis. Även detaljer runt fönsterna förändrades och hela huset fick en karaktär av ett gediget stenhus. På baksidan avlägsnades vinterträdgården och ersattes med en stor södervänd stenterrass.

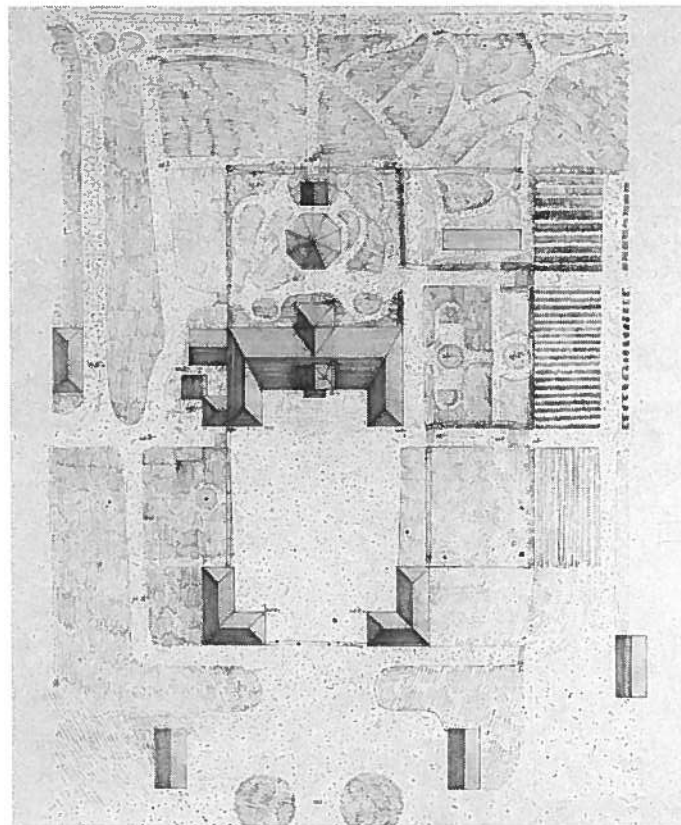
26.. Norra fasaden. Gustafsvik gavs ett slottslignande utseende där fasaden putsades för att ge intryck av att vara ett stenhus. Klockstapeln på taket tillkom. Förslag till restaurering av I.G. Clason 1893. Am

27. Södra fasaden. Rotundan som tidigare fanns på baksidan ersattes med en stor stenterrass. Förslag till restaurering av I.G. Clason 1893. Am

28. Flyglarna, som tidigare var enkla små trähus, omgestaltades för att överensstämma med huvudbyggnaden. De gavs kupoltak och de putsades i likhet med huvudbyggnaden. Förslag till restaurering av I.G. Clason 1893. Am

29. Området kring huvudbyggnaden före omgestaltningen 1893. Norr är på planen rakt nedåt. Trädgården uppvisade ett system av tätt slingrande små gångar. Närmast huvudbyggnaden fanns små symmetriska planteringar. Söder om huset fanns tre fristående byggnader, förmodligen orangeri, den tidigare nämnda rotundan (vinterträdgården?) samt ett vinkast eller persikohus. Uppmättningsritning av I.G. Clason 1893. Am

På huvudbyggnadens västra sida avlägsnades tre tidigare tillbyggnader, vilka, på samma plats, ersattes med en större byggnadskropp vilken innehöll domestikutrymmen, bl.a. tog man här hand om mjölken.

Flyglarnas L-formade planlösning behölls, men med hjälp av takkupoler, nya fönster och fönsterdetaljer förändrades karaktären. Från att ha varit enkla små trähus, gavs även flyglarna ett mer ståndsmässigt utseende, för att komplettera den slottslika huvudbyggnaden.

Av stort intresse är den uppmätning som I.G. Clason gjorde före restaureringen och som visar omgivningarna närmast huvudbyggnaden. Troligen visar denna plan det utseende som området fick under Rudolf Adlersparres tid.

Här syns, söder om huset, ett tätt system av slingrande trädgårdsgångar. Närmast husfasaden rådde symmetri med två rundlar, troligen blomsterfyllda. Även på husets östra sida fanns ett symmetriskt parti med blomsterrundlar, omgivna av grusade gångar. Denna terrass var kringgårdad av en häck, förmodligen av den syrénhäck som fortfarande finns på plats. Nedanför terrassen på östra sidan breddade den symmetriska köksträdgården ut sig. Blandningen av olika stilar var typisk för det sena

1800-talet. Den romantiska parkens grundtanke med vackert slingrande promenadvägar genom ett ideal-landskap togs vid Gustafsvik upp i minimal storlek, där de olika promenadgångarna endast var några meter långa.

Rakt söder om huvudbyggnaden är två byggnader markerade. Den vinterträdgård, i form av en rotunda, som tidigare nämnts skulle enligt dessa beskrivningar vara förbunden med huvudbyggnadens biljardsal på nedre botten. Huvudbyggnadens tillbyggnad är enligt Clasons plan rektangulär och den runda byggnaden är fristående. Detta är förbryllande. Kanske betyder i sammanhang med byggnaden endast att rotundan funnits i biljardsalens närhet. Kanske har det tidigare funnits en förbindelse till det friliggande runda huset. Detta skulle då vara den nämnda vinterträdgården. Eventuellt har husets tillbyggnad varit rundad, men vid en tidigare renovering ersatts av den redovisade rektangulära. Det runda huset skulle då kunna vara det lusthus som Louise Adlersparre nämner redan på 1830-talet. En ytterligare möjlighet är att det gamla lusthuset har försetts med värme och omvandlats till vinterträdgård.

Söder om det runda huset visas ytterligare ett hus. Ett vinkast och persikohus skall finnas i vinterträdgårdens närhet. Eventuellt är det något av detta. En trappa finns

30. Duvslaget som stod på gårdsplanens västra sida. På bilden, som är odaterad, syns också betjänten Andersson som skötte de vita duvorna. BaK

31. Gustafsviks framsida efter renoveringen 1894. Bilden visar att Otto Platin till punkt och pricka följde de ritningar som gjorts av I.G. Clason. En stolt Platin kan anas bakom buskaget till vänster. BaK

32. Baksidan efter 1894 års renovering. Här har stora förändringar skett; rotundan och ett ytterligare hus har borttagits, en stor stenterrass har byggts vid husets sydfasad och de slingrande gångarna har ersatts med symmetriska planteringar. Otto Platin kan anas framför buskaget till höger. BaK

markerad vid dess sydfasad vilket anger att sluttningen vid denna tid var terrasserad. Öster om det runda huset redovisas ytterligare ett rektangulärt hus. I senare planer anges det som orangeri. Troligen bedrevs här odling redan vid 1800-talets slut. Det skulle då kunna vara det nämnda persikohuset eller vinkastet. Detta inramas av häckar, säkerligen de syrén (*Syringa vulgaris*) som växer här idag.

På gårdsplanens västra sida, mellan huvudbyggnaden och flygeln, finns ytterligare en mindre, rund byggnad markerad. På ett senare foto ser man att detta var ett duvslag. Hit hörde troligen de 20 duvor som Platin ropade in på auktionen 1885.

Otto Platin var mycket nöjd med restaureringen, som var klar 1894, och lät kalla dit en fotograf som förevisade huvudbyggnaden från fram- och baksida. På dessa foton ser man att Platin följde Clasons förslag till punkt och pricka, förutom att gårdsplanens och terrassens stenpelare inte försågs med de stenklott som föreslagits. Huvudbyggnadens torn försågs dessutom med klocka.

På framsidan syns två stora lönnar som vaktposter vid gårdsplanens entré. Av deras lågt förgrenade och uppåtrivande växtsätt kan man tolka att de tidigare varit beskurna. Detta tidigare mode från barocken var under romantiken helt ute och det var vanligt att man då, liksom här, släppte träden och lät dem växa upp fritt. Man ser även blandade buskage på båda sidor framför flyglarna. I det östra anas en stolt Otto Platin med hund. På stenplanen framför huvudbyggnaden syns ett av de stenbord som ropades in på auktionen efter Adlersparre. Det andra är symmetriskt placerat, dolt bakom den östra lönnen.

Då man jämför detta foto med Clasons uppmättningsritning ser man att entrésidans uppbyggnad inte förändrades. Vägarna verkar alla ansluta på samma sätt som tidigare och vegetationens storlek avslöjar att nyplanteringar inte gjorts.

På baksidan har däremot stora förändringar skett. Rotundan, det mindre huset och de slingrande gångarna har tagits bort. Huvudbyggnaden har kompletterats med en stor, upphöjd stenaltan med symmetriskt placerade trappor på båda sidor. Det slingrande gångsystemet har i husets närhet ersatts med raka grusgångar och blomsterparterrer, konstfullt planterade i komplicerade mönster. Upphöjningarna i rabatterna utgör förmodligen vintertäckningsarrangemang. I förgrunden syns rester av den tidigare trädgården, hårt tuktade stammar eventuellt av lönn. Till höger syns såväl friväxande som tuktade häckar, förmodligen av syrén (*Syringa vulgaris*). Här kan man åter ana den stolte ägaren. Nivåskillnaden, som tidigare togs upp i en trappa nedanför det södra huset, har nu planats ut i en jämn sluttning.

I september 1894 firade Otto Platin bröllop med Anna

Elisabeth Krüger från Göteborg och Gustafsvik fick en ny slottsfru.¹¹⁶ Otto Platin var aktiv i Hushållningssällskapet och intresserad av att bedriva jordbruk efter senaste rön. I hans många motioner går att spåra intresse för såväl hästavel som tuberkulosbekämpning bland nötkreatur. Vid Östervik uppförde han ett modernt mejeri och Gustafsvik fick ny stenladugård och stall för såväl rid- som arbetshästar.¹¹⁷

På en ekonomisk karta från 1885 ser man att parken har samma utbredning som på kartan från 1872. Dock verkar de odlingsfält som fanns strax sydöst om fiskdamarna nu ha inlemmats med parken.

33. Gustafsvik 1895. Hela området kring dammarna framstår här som parkmark. Lv

Platins försäljning av Gustafsvik

Otto Platin lade ner stora summor på Gustafsvik och anläggningen var på väg att bli en mönstergård. Gården var "systematiskt välskött till alla delar" meddelade jordbrukskonsulent A. Billström 1901.¹¹⁸ Platin hade då ägnat sig åt jordförbättring genom konstgödsselförsök och stora områden hade rörtäckdikats. Något förvånande sålde han plötsligt anläggningen 1902 till grosshandlaren N. Christian Jensen.¹¹⁹

Försäljningen var oväntad då de stora investeringarna troligen just började bära frukt. Försäljningen orsakades troligen inte av ekonomiska svårigheter då Kristinehamnsposten beskrev den stora avskedsfest som Platin anordnade för sina anställda midsommarafton 1902.¹²⁰ Här bjöds på förfriskningar, supé och dans till orkester från staden och över 200 personer skall ha deltagit. Artikeln berättar vidare att Platin erbjöd pension till sex av godsets trotjänare, där männen fick 300 kr och kvinnorna 250 kr årligen. Övriga anställda fick 25 kr för varje år de arbetat för Platin. Vidare skänkte Platin 5 000 kr till skolrådet för förvaltande av de tre skolbibliotek han tidigare skänkt till Varnums folkskolor.

Trädgårdsmästare under Platin

Av ovanstående kan man förmoda att Platin var en givmild och omtänksam husbonde. Det är möjligt att detta endast gällde på det ekonomiska planet. Att vara trädgårdsmästare under Platin verkade föga populärt, då man ser den stora genomströmning av anställda. Fram till 1888 stannade Adlersparres tidigare trädgårdsmästare Gustaf Alfr. Stenström. 1888-1889 var Karl Elg trädgårdsmästare, 1889-1890 trädgårdsmästare Johan Aug. Johansson, 1890-1892 trädgårdsmästare Wilh. Bengtsson Lind med hjälp av trädgårdsdrängen Oskar Andersson 1890-1891, 1891-1895 trädgårdsmästare Karl Gustaf Hjörn med hjälp av trädgårdsmästare Karl Gerhard Törnqvist 1891-1892, 1892-1894 trädgårdsmästare Johan Viktor Johansson och från 1894 trädgårdsdräng Carl Wilhelm Lindqvist. Under åren 1891-1894 fanns det bevisligen två heltidsanställda trädgårdsmästare vid Gustafsvik.¹²¹

Jensens tid av ägostyckning

I Lag om hemmansklyvning, egostyckning och jordaf-söndring från 1896 fastslogs att "alla under enskild eganderätt varande ... få, i den ordning gällande skiftesstadga föreskriver, klyvas till hvad mantal som helst."¹²² Motionen, som förespråkade den nya lagen, framhöll att om de stora jordbruken splittrades, så skulle detta medföra en intensivare odling, en ökad produktion och en

bättre utkomst åt den s.k. lösa befolkningen och därmed motverka emigrationen.¹²³

En plan från laga skiftet 1902 ger en bild av anläggningens dåvarande utseende. Vid jämförelse med kartan från 1872, fig. 16, ser man att mycket lite förändrats. Då inte Platins nya stallbyggnader finns markerade, och inte heller det orangeri som Clason redovisade, kan man misstänka att kartan är grundad på kartan från 1872 och att inga nya inmätningar har skett. Detta skulle även förklara varför parken söder om huset visar dålig likhet med de fotografier som togs under Platins tid. Inte heller den nya stenaltanen finns med. Intressant med denna karta är att beskrivningen finns bevarad och att man där genom sifferhänvisningar kan se vad varje område användes till.

I huvudbyggnadens närhet: 601 tomt, 602 tomt o trädgård, 1402 väg på vestra sidan af Gustafsviks trädgård, 1404 väg från vägen 1401 på östra och södra sidan af Gustafsviks trädgård, 559 äng, 560 äng samt 561 äng. I denna beskrivning benämndes anläggningen söder om huvudbyggnaden trädgård, med även tomt. Norr om gårdsplanerna tog ängsmark vid.

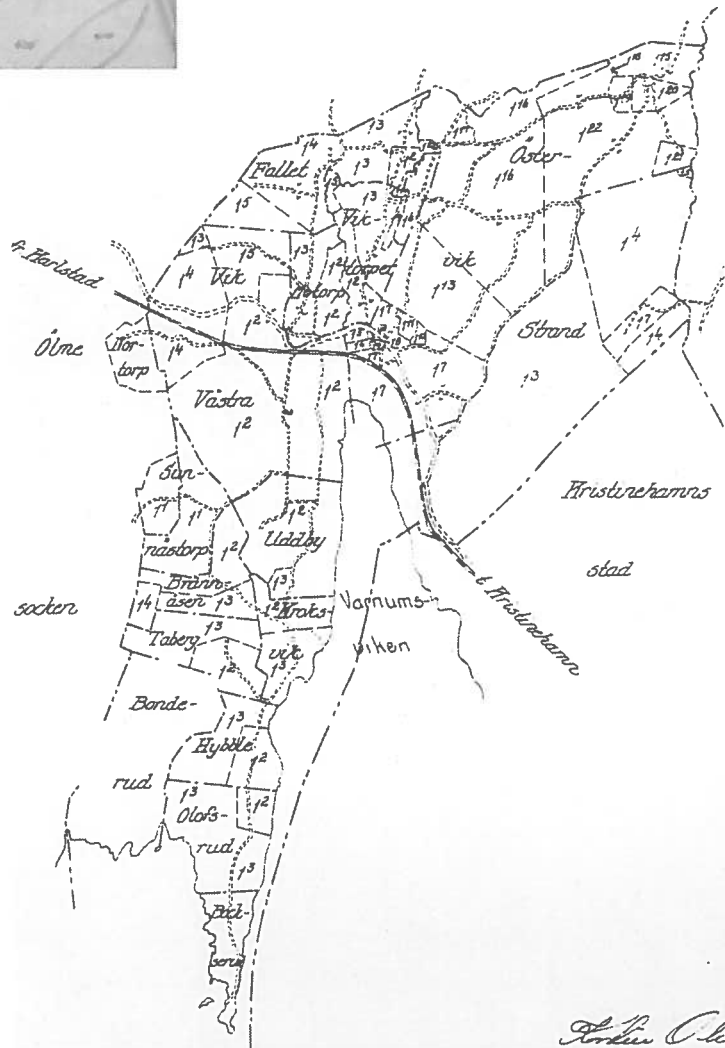
Adlersparres romantiska park benämndes nu: 539 skogsmark, 540 äng, 541 äng, 542 skogsmark, 543 wattenlok, 544 skogsmark, 545 åker, 546 åker, 547 skogsmark, 548 wattenlokar, 549 skogsmark, 550 åker, 551 åker, 552 skogsmark, 553 åker, 554 wattenlok, 555 skogsmark, 556 skogsmark, 557 äng, 562 äng, 563 äng, 564 äng, 569 äng samt 567 skogsmark. Romantiken med små fiskdammar, slingrande sandade gångar och broar verkar, åtminstone i beskrivningen, vara långt borta.

Tidigare Stora allén anges nu som 1393 väg från landsvägen till Gustafsvik (allé). Några ytterligare alléer nämns inte.

Christian Jensen började genast vid sitt tillträde 1902 stycka upp de stora ägora och sålde av de samma. Han igångsatte även stor skogsavverkning och stora mängder virke såldes. Då detta var avklarat och Jensen hade gjort sig en rejäl hacka, erbjöd han åter gården för försäljning 1904. Vid Rudolf Adlersparres konkurs uppgavs gården till 3 106 tunnland. Vid Jensens försäljning återstod 1 138 tunnland. Köpare blev direktör E.A. Regnell.¹²⁴

34. Gustafsvik vid laga skifte 1902. Då inga av Platins förändringar visas på kartan är den troligen baserad på tidigare kartor utan att ytterligare inmätningar har gjorts. Lm

35. Karta över ägostyckningen 1903-1904. Gärdens ägor styckades av under Christian Jensens ägoperiod och endast det område som kallas Västra eller 12 tillhörde sedan Gustafsvik. Bilaga från Gustafsvik, historien om ett Värmlandsgods och dess ägare. Toijer 1958

6. Gustafsvik under tidigt 1900-tal

Regnells på Gustafsvik

Erik Regnell bosatte sig på gården med sin hustru Hanna Regnell och barnen Karin, John, Karl-Erik, Henrik, Ruth och Hildur. Fadern i familjen avled redan 1906 men Hanna och barnen bodde kvar på gården ytterligare 14 år. Från Regnells tid finns ett antal foton bevarade, som ger god inblick i hur trädgården kring huvudbyggnaden såg ut. Doch saknas helt bilder från den norra parkdelen vid dammarna. Troligen var denna park redan nu förfallen och resurser satsades istället närmare boningshuset.

På ett fotografi, som gavs ut som vykort, ser man

och buskar. På vänstra sidan skimtar flickorna Regnell bland ett stort antal nyplanterade barrträd. På flickornas högra sida syns, mycket tätt planterade, små granar. Flickorna står under en stor lönn (*Acer platanoides*). Längre ner i parken anas, förutom en mycket stor gran kallad "storgranen",¹²⁵ ett stort antal mindre träd. Detta kan vara beskurna fruktträd, men även nyplanterade prydnadsträd. Varnumsvikens vatten syns över kronorna.

Från Regnells tid finns även en bild tagen från trädgården upp mot huvudbyggnaden. Detta är en av de få bilderna från denna vinkel och då träden är avlövide så

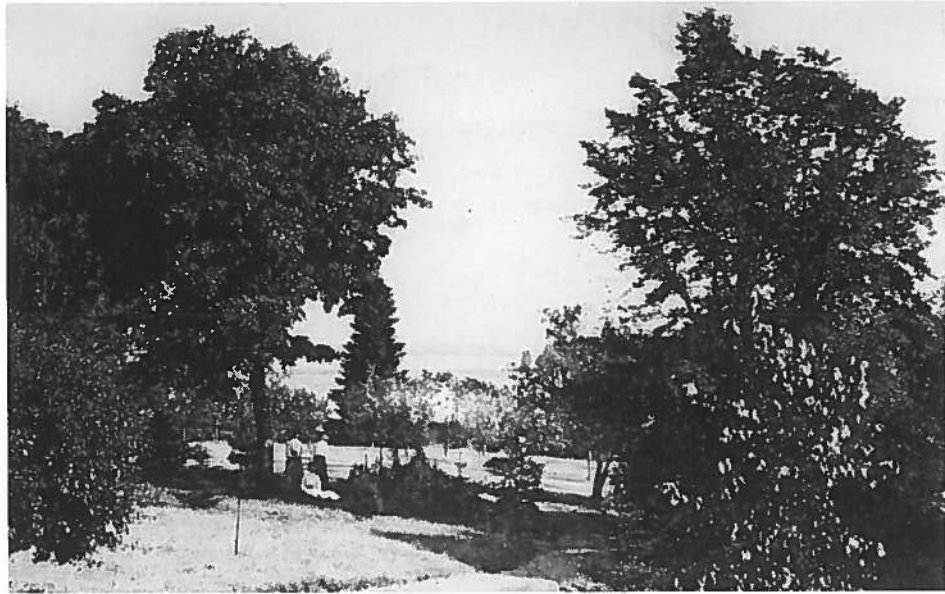

36. Familjen Regnell på balkongen. Bilden är tagen före 1906 då även Erik Regnell finns med på bilden. Blomsterurnor och vildvin bäddar in stenterrassen i grönska. KB

Regnell själv på balkongen, vilket betyder att det är taget före 1906. Familjen har moderiktiga blomsterurnor längs altankanten, förmodligen planterade med agaver (*Agave* sp.) och sommarblommor. Sådana urnor togs under vinterhalvåret in i orangeriet eller i ett annat uppvärmt växthus. På terrasskanten klättrar vildvin (*Parthenocissus* sp.). Nedanför terrassen breder blomsterparterror ut sig, inramade av raka, grusade gångar. Bland de låga blommorna syns även blommor på stam, möjligen stamfuchsior, stamrosor eller någon annan exklusiv solitär.

I vykortserien finns även en intressant bild som visar parken längre söderut. Här är grusgången inte rak utan formar en mjuk kurva. I förgrunden, till vänster, syns ett rundklippt hagtorn (*Crataegus oxyacantha*). På högra sidan om grusgången bildas ett buskage av blandade träd

kommer byggnadens fasad till sin rätt. Storgranen, som fanns i bakgrunden på fig. 37, syns här i förgrunden. Framför storgranen syns en rad låga buskar. Förmodligen är detta bärbuskar, troligen vinbär (*Ribes nigrum* cv. eller *R. rubrum* cv.) eller krusbär (*Ribes uvacrispa* cv.). De låga träden runt storgranen framstår här som fruktträd, då man ser att de är hårt beskurna med lågt ansatta kronor. Framför huvudbyggnaden anas de nyplanterade barrträden och syrenhäckarna (*Syringa vulgaris*) på sidorna är prydligt klippta. Till vänster om storgranen ser man den trädrad som fanns i förgrunden på fig 32. Då var träden nyligen beskurna med karakteristiska kvastar i grenändarna. På denna bild ser man att träden inte längre beskärs och att de sträcker upp de nya tunna grenarna högt över husfasaden. Även till höger om storgranen ses en trädrad, möjligen en allé. Troligen utgjorde den köksträdgårdens södra gräns.

37. Utsikt från terrassen. Då fotot ingår i samma vykortsserie som fig 36 är även denna troligen tagen före 1906. Flickorna Regnell i gröngräset, omgivna av ett stort antal nyplanterade barrträd. KB

38. Den s.k. storgranen dominerar trädgården på denna bild från Regnells tid. På bilden kan man även se buskar och hårt beskurna träd, troligen bärbuskar och fruktträd. BaK

39. Vatten hämtas i källan som fanns belägen sydväst om Gustafsvik. 1910. BaK

Fig. 39 och 40 i kronologin är från 1910 och visar intressant nog praktiskt trädgårdsarbete, bevattning. På den första bilden hämtas vatten. Enligt anteckningar hos bildarkivet i Kristinehamn fanns källan sydväst om Gustafsvik. På den andra bilden har vattnet körts till trädgården nedanför terrassen och sprids där med vattenkannor. Här syns tydligt de påkostade blomsterparterrererna som kantas av låg, nyklippt buxbom (*Buxus sempervirens*). Innanför finns blandade sommarblommor planterade i mönster och även solitärer på stam. Parterren kantas i söder av tre rundklippta träd, förmodligen hagtorn (*Crataegus oxyacantha*). På denna bild syns tydligt kontrasten mellan det raka gångsystemet närmast huset och hur gångarna slingrade sig längre söderut i parken. Trädgården avslutas i södra änden av en klippt häck på ca 2 m höjd. Över denna ges från kullen, där huset är beläget, fri utblick över fälten söder om anläggningen. Här finns idag en rad med almar (*Ulmus glabra*), ca 15 m höga. Dessa kan i det närmaste liknas vid uppväxta stubbskott, då genomgående stam saknas och utgör rester av den klippta häck, som man ser på fotot.

Fig. 41 är även den från 1910 och visar plöjning på åkern öster om anläggningen. Detta är utanför den egentliga trädgårdsanläggningen, men bilden visar de byggnader som fanns i köksträdgårdens norra ände. Samtliga av dessa är idag rivna. Byggnaden längst till vänster utgjorde brygghus, tvättstuga och mangelbod. I dess södra ände fanns bostad åt ladugårdsförman Svensson. Vinkelrät mot denna ett växthus och den s.k. Långkatekesen. I denna fanns arbetarbostäder. Växthuset hade skorsten och var således uppvärmt under vinterhalvåret. Byggnaden närmast åkern utgjorde trädgårdsmästarebostad med vedskjul.¹²⁶ Bilden visar att trädgården i öst avgränsades av en klippt häck. Här står idag en granrad (*Picea abies*), som visar tydliga tecken på tidigare beskärning. Man kan därför förmoda att den klippta häcken på bilden är av gran.

På senare fotografier ser man brygghusets och långkatekesens fasader. Tyvärr saknas bilder på trädgårdsmästarebostaden.

40. Bevattning i blomsterparterren 1910. Hästen står tålmodigt och väntar med vattentunnan i bakgrunden. De buxbomsinfattade rabatterna är fyllda med blandande sommarblommor och med solitärväxter på stam. Rundklippta hagtornsträd kantar parterren i söder. BaK

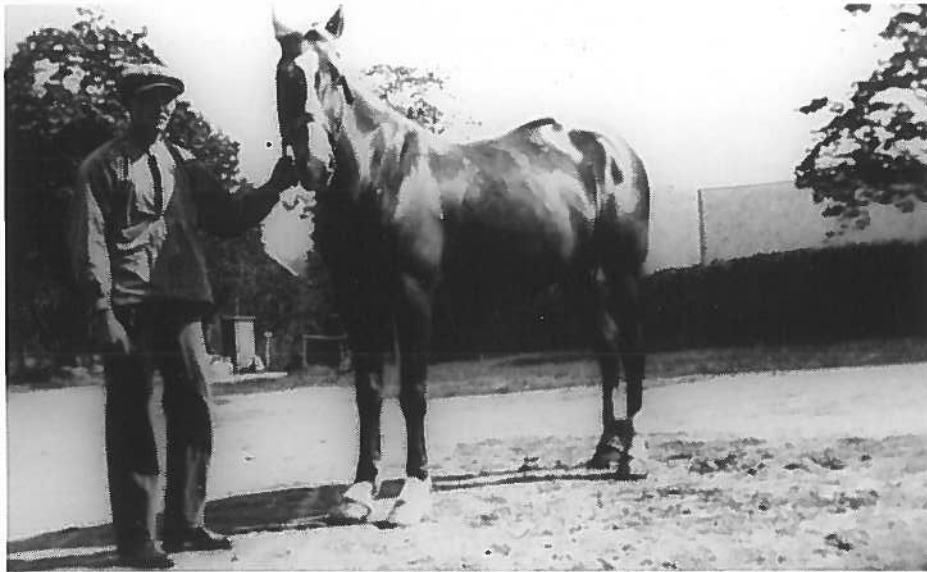
41. Hjalmar Nilsson plöjer 1910. I bakgrunden kan man se de byggnader som fanns i köks-trädgårdens norra ände. Längst till vänster bryggghus med mangelbod och tvättstuga, vinkelrätt mot denna byggnad ett växthus och den s.k. Långkatekesen med arbetarbostäder. Huset närmast åkern innehöll trädgårdsmästarbostad och vedskjul. BaK

42. Bryggerhuset som även innehöll mangelbod och tvättstuga 1959. BaK

43. Arbetarbostället Långkatekesen 1928. Nm

44. Häst utanför stallet. Stammarna i allén till vänster stod tätt. Syrénhäcken till höger var klippt på ca 2 m höjd. Odaterad bild. BaK

45. Stående fr. v. Tore, Emma och kusken Karl Jansson utanför kuskbostaden 1910. Även vid vissa arbetarboställen planerades växter. Vid kuskbostaden fanns syréner vid knutarna, Dablior i rabatten och vildvin på verandan. I denna rabatt kommer det än idag upp malvor. BaK

Det är ont om fotografier från området kring ekonomibyggnaderna och allén, men en bild av en ståtlig häst visar något av uppfarten mot huset. Alléns början syns till vänster och stammarna verkar, vid denna tid, stå tätt. Till höger syns att den idag vildvuxna syrénraden (*Syringa vulgaris*) vid denna tid var prydligt klippt på ca 2 m höjd. Det är lätt att tänka sig hur huvudbyggnaden tronade på höjden då samtliga omkringliggande häckar hölls klippta. I bildens högerkant syns ett solitärträd, men det går av bilden inte att avgöra om detta står i syrénhäcken eller är planterat framför eller bakom.

1910 fotograferades kusken Karl Jansson med familj utanför kuskbostaden. Man kan här se att det även pynrades med växter utanför vissa av arbetarboställena. Till höger och vänster om huset syns syrénbuskar (*Syringa vulgaris*). I rabatten framför huset blommar dahlior (*Dahlia x cultorum*) och kring verandan klättrar vildvin (*Parthenocissus* sp.).

1915 fotograferades åter blomsterparterren nedanför terrassen. Här syns att parterren hade ett s.k. korsgångsmönster. Planteringsmönstret framstår som något enklare än 1910. Nu finns endast två klippta hagtornsklot kvar och i bakgrunden ser man att de planterade barrträden nått en ansenlig storlek. Förutom den sittgrupp som finns på terrassen, så finns det ytterligare en sittgrupp placerad längre ner i trädgården. Till vänster om denna syns en cembratall (*Pinus cembra*) och längre till höger en blågran (*Picea pungens*). Båda dessa finns kvar idag. Bakom blågranen är ett tätt buskage, som till stor del verkar bestå av olika granarter. Troligen utgör detta den tätt planterade grupp som flickorna Regnell stod vid på fig. 37. Till vänster om cembratallen anas i bakgrunden, förutom en stor gran, en tät låg skugga. Möjligen är detta en klippt granberså. På denna plats finns idag en halvcirkel av pichtagranar (*Abies sibirica*), ca 10 m höga. Dessa kan utgöra rester av en tidigare klippt granberså. Till vänster om altanen syns en klippt syrénhäck (*Syringa vulgaris*), som finns kvar idag. Längre ner på östra sidan framstår parken som mycket lummig. Detta är troligen den trädrad som kunde anas öster om storgranen på bild 38. I framkanten är spridda björkar (*Betula verrucosa*) planterade. Nedanför sittgruppen i trädgården anas längre söderut en böjd gång. Detta antyder att man 1915 inte hade regelbundna planteringar här, utan att parken fortsatte söderut mot almhäcken.

Blandningen av olika trädararter och -sorter var typisk för tiden kring sekelskiftet. 1800-talets många insamlings- och forskningsresor hade lett till att man funnit ett mycket stort antal arter, som kunde klara sig i Europa och i Sverige. Botaniska trädgårdar, olika institut och även stora plantskolor skickade ut "växtjägare", som tävlade om att först få hem de nya exoterna.

Maria Flinck skriver:

"Trädgården sågs som ett stycke av människan

förädlad och förtätad natur. Omväxling och kontrastverkan var de huvudprinciper som styrde heminredning vid den här tiden och de styrde också i trädgården. De medel man använde var stämningsskapande detaljer... För att få starka kontraster i form, material och färg ställde man upprättväxande träd mot träd med hängande växtsätt, barrträd mot lövträd och blommor i starka färger mot varandra... Motviljan mot raka linjer och regelbundna former gällde även formklippta träd och alléer. Träden skulle få växa fritt, så på de flesta ställen slutade man att beskära alléerna. Istället för att betona husets arkitektur skulle trädens grönska bädda in och delvis skymma byggnaderna. För att ytterligare öka den effekten började man låta klängväxter slingra runt verandan och upp längs väggarna."¹²⁷

Detta stämde väl med Gustafsvik. Kontrastverkan genom den ljusa blågranen mot bakgrundens mörka grönska, de klippta hagtornskloten mot den friväxande bakgrunden, lövträd och barrträd i en salig blandning. Trädraden som gick längs köksträdgårdens kant var friväxande och vildvin klängde på terrassen. Troligen planterade familjen Regnell också den hängask (*Fraxinus excelsior* 'Pendula') och den blandning av blommande prydnadsbuskar som ännu finns kvar mellan det yttre flygelparet vid gårdsplanens infart och även den kustgran (*Abies grandis*) som växer söder om den västra flygeln. Visst följde man modet på Gustafsvik! Det finns ytterligare en bild som visar trädraden som kantade köksträdgårdsavdelningen. I förgrunden ses Hildur och Ruth Regnell moderiktigt klädda i nationalromantiska lappdräkter för en skidtur i trädgården.¹²⁸ De står till höger om "storgranen" och bakom dem syns tydligt trädraden. Den avslutas på östra sidan av en grupp grövre träd. Denna grupp finns kvar idag och består av lönn (*Acer platanoides*), alm (*Ulmus glabra*) och en lind (*Tilia cordata*). Runt flickorna finns även spridda fruktträd. Dessa återfanns, som tidigare visats, även utanför den egentliga köksträdgården.

Våren 1915 förevigades köksträdgården då fruktträden stod i full blom. På fotot, taget från ett fönster i huset, ser man i förgrunden att även den östra terrassen hade grusade gångar. Dock verkar det här vara planterade prydnadsbuskar i stället för blommor. Till vänster skymtar ett träd, troligen en alm (*Ulmus glabra*). Terrassens högresa kantades av en klippt syrénhäck (*Syringa vulgaris*). Köksträdgården bestod av regelbundna odlingsytor, kantade av bärbuskar och fruktträd. Detta mönster hade troligen fortlevt under lång tid. I öster avslutades trädgården av den klippta granhäcken (*Picea abies*).

Bakom den täta, tidigare studerade, trädraden till höger ser man, att det i trädgårdens sydöstra hörn finns stora träd. Idag växer i detta hörn såväl ek (*Quercus robur*) som alm (*Ulmus glabra*) och det finns rester av en hagtorنشäck (*Crataegus monogyna*). Det är tydligt att granhäcken (*Picea abies*) i öster och almhäcken (*Ulmus glabra*) i söder inte har mötts i detta hörn, utan har

46. Blomsterparterren hade 1915 ett s.k. korsgångsmönster. Två av de klippta hagtornskloten fanns kvar men längre ner i parken var formen friare med blandade, friväxande trädarter och böjda gångar. BaK

47. Hildur och Ruth Regnell på skidtur i trädgården iförda nationalromantiska lappdräkter. Trädraden som avgränsade köksträdgårdsavdelningen syns bakom flickorna. Odaterad bild. BaK

48. Frukträden i vårblom 1915. Bilden är tagen från ett fönster i huset och visar att grusade gångar även fanns på den östra terrassen. BaK

49. Bild från södra trappan 1915. Även i köksträdgården fanns grusade gångar. BaK

50. Karl-Erik Regnell gifter sig 1916 med sin fästmö Manja. Den annars helt kala gårdsplanen har smyckats med blomstergirlander och formklippta små träd. Även husets fasad har smyckats med grönt. BaK

51. Familjen Regnell vid kyrkogårdens södra grind. Troligen skall man besöka faderns grav, då flickorna, som ej är svartklädda, bär sorgeband. Kyrkogården var under Regnells tid kantad av en klippt granhäck. Odaterad. BaK

avslutats tidigare. I detta hörn finns idag också en rektangulär damm där de uppgrävda massorna formar kulor på sidorna. Jag har inte funnit belägg för hur detta hörn användts. Var här möjligen en utsiktspunkt mot Kristinehamn?

Fig. 49 är från trädgården, vid den södra trappan, och visar det träd som blommar intensivast på fotot från fönstret. Idag står här ett päronträd (*Pyrus communis*) och det är möjligt att det är samma träd på denna bild. Även här ser man grusade gångar och blommande syréner (*Syringa vulgaris*) sticker in på väster sida. Brygghuset och Långkatekesens tak skymtar till höger.

Vid högtidliga tillfällen smyckades även, den annars helt kala, gårdsplanen. 1916 gifte sig sonen Karl-Erik med sin fästmö Manja och längs hela den stensatta gången placerades då trätunnor med uppstammade, formklippa små träd och blomstergirlanger. Även huset är prytt med björkris och blomster. I en intervju från 1980 berättar Lisa Jansson, som var bosatt i Långkatekesen och vars föräldrar arbetade på gården, om bröllopet¹²⁹:

”Brudparet kom i en öppen vagn förspänd av vackert smyckade hästar. De åkte genom en äreport försedd med texten ’välkommen’ upp mot huset och längs deras väg bildade arbetarna och deras familjer häck. Lisa Jansson beskriver även trädgården: ”Jag minns så väl hur vackert det var när den stod i sin glans dagar. Vi arbetarbarn fick visserligen aldrig gå dit men vi brukade stå på den stora balkongen och se på fågningen. För oss var det något av helig mark. Vi vågade oss inte ens in för att ta en fallfrukt.”

Lisa minns även vilka som var anställda på gården och nämner trädgårdsmästaren Pettersson vars mamma, fru och tre barn var bosatta på gården. Vid denna tid minns hon även att det fanns två trädgårdselever som hjälpte till i trädgården.

Ytterligare en intressant bild finns bevarad från Regnells tid och den är tagen vid kyrkogårdens södra grind. Från vänster syns Karl-Erik, Hanna, Henrik, Ruth och Hildur Regnell.¹³⁰ Flickorna, som ej är svartklädda, bär sorgeband. Troligen ska man besöka Erik Regnells grav, som finns på kyrkogården. Bilden visar att kyrkogården vid denna tid kantades av en prydligt klippt granhäck (*Picea abies*). Till väster står en en (*Juniperus communis*). Kyrkogården i övrigt ser ut att bestå av spridda lövträd.

Änkan Regnells ekonomi kan inte ha varit den bästa då familjen 1921 nödgades gå i konkurs. Gustafsvik såldes på exekutiv auktion 24 november samma år och ropades in av Svenska Handelsbanken. Vid denna auktion avstyckades ytterligare 80 tunnland skogsmark.¹³¹

Snabba ägobyten under tidigt 1900-tal

Svenska Handelsbanken sålde redan 1922 godset vidare till ett konsortium, bestående av herrarna Anders F. Johansson, K. Höglund och K.E. Eriksson. Efter endast sex månader såldes det vidare till landsfiskal Albert Nelson med maka och gården fylldes åter av liv.¹³²

Familjen Nelson på Gustafsvik

I familjen Nelson fanns åtta barn. Dottern Margaretha, som nu är 88 år, har berättat om familjens tid på gården.¹³³ I den norra parkdelen brukade familjen inte vistas. Margaretha har inget minne av vare sig vatten eller broar. Hon minns dock att detta inte var som vanlig skog, utan det var ordnat, rensat, krattat och fint. Även kyrkogården minns hon som ren och fin. Allén upp mot huset var till största delen av lövträd och Margaretha minns den som jämn. Runt kuskbostaden fanns det blommor. Dessa sköttes av kuskens fru.

Margaretha minns inte några buskar eller träd på framsidan av huset. Här fanns dock två kanoner uppställda. I västra flygeln bodde inspektorn och i den östra hade man kontor. I köksträdgården fick barnen inte vara. Trädgårdsmästaren var inte trevlig utan både elak och snål minns Margaretha. Han odlade grönsaker och sådant till familjen och det som blev över fick han sälja på torget. Därför fick barnen inte röra någonting i köksträdgårdsavdelningen, inte ens ett äpple. fick man ta, berättar hon. ”Vi brukade säga att det var ju faktiskt våra äpplen, men det hjälpte inte”, berättar Margaretha. Det fanns plommon (*Prunus domestica*), päron (*Pyrus communis*) och äpplen (*Malus domestica*). Margaretha minns också två växthus, men i dessa fick man absolut inte vara. Här odlade trädgårdsmästaren bl.a. gurka (*Cucumis sativus*). På friland odlades sparris (*Asparagus officinalis*) och hon minns de roliga sparrisvallarna som byggdes upp. Endast då det var dags att hjälpa till med äppelskörden fick barnen vara i köksträdgården, för att plocka.

Familjen var mest på den stora stenaltanen och här fanns på sommaren stora urnor med blommor. Margaretha tror att det var vanliga sommarblommor, t.ex. pelargoner (*Pelargonium x hortorum*). I parken nedanför terassen minns hon kolossalt med syréner (*Syringa vulgaris*). Till mors dag brukade hela huset kläs med syréner. Det fanns även smållbär (snöbär) (*Symphoricarphus albus* var. *laevigatus*) och doftschersmin (*Philadelphus coronarius*). Hon minns hur starkt de doftade.

Margaretha minns inte rester av några lusthus, förutom dasset och svinhuset, som såg ut som lusthus. Vid stranden fanns ett badhus som man använde. Det var pyntat som ett litet lusthus, men Margaretha minns att det var

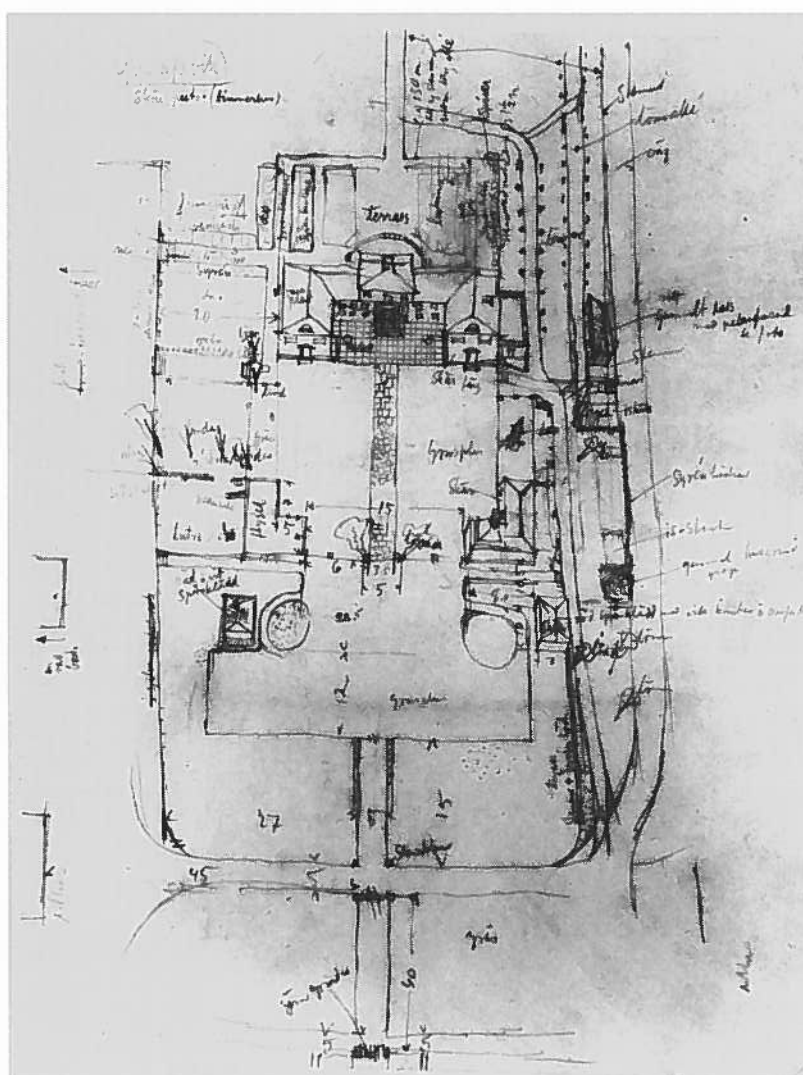
i mycket dåligt skick. På tal om svinhuset så börjar Margaretha berätta om "Johan den femtanson", gårdens svinskötare. Enligt historien skall Karl XIV Johan under en övernattnings på gården gjort en piga med barn. Detta blev "Grisjohan", vanligen kallad "Johan den femtanson".

Barnen lekte mest på ängar och gården runt gården. När det var dags att äta, spelade betjänten Karl-Emil tapto på sitt horn och slog en trumvirvel, så det ekade över Varnumsviken. Då visste alla att nu ska Nelsons äta! Även vinden och den stora källaren var populära lekplatser. Barnen hittade ett bylte på vinden som visade sig innehålla ett spädbarnsskelett. Här fanns även massor av

papper och böcker sedan Adlersparres tid.

1925 var Vänern översvämmad och Margaretha minns att vattnet gick ända upp till huset. Hon berättar att alla bönder fick ersättning, men inte de stora gods. Detta tog knäcken på hennes far och gården gick åter i konkurs. Detta var gårdens tredje konkurs på 40 år. 27 februari 1926 blev det exekutiv auktion och Margaretha minns att alla de fina möblerna såldes. Köpare till godset blev hotelldirektör Erik Föök från Stockholm. Redan 25 juni samma år överlät han köpet på oförändrade villkor till fröken Birgit Schollin-Borg, som den 15 december gifte sig med Alexis Gyllenberg.¹³⁴ Gården var en lysningspresent från Birgits föräldrar.

7. Gårdens sista privata ägare

52. Blyerts-kissen, som visar området kring huvudbyggnaden, gjordes 1928 av Nordiska museet vid deras stora herrgårdsinventering. Norr är nedåt på bilden. Många av träden artbestämdes, men då artangivelserna inte alltid stämmer med dagens situation måste man nog tyvärr tvivla på inventeringens nogrannhet. Nm

Gyllenbergs på Gustafsvik

1928 genomförde Nordiska museét sin stora herrgårdsinventering och även Gustafsvik inventerades. En skissartad plan i blyerts visar området närmast huvudbyggnaden. Planen kompletterades med en rad foton och detaljer.

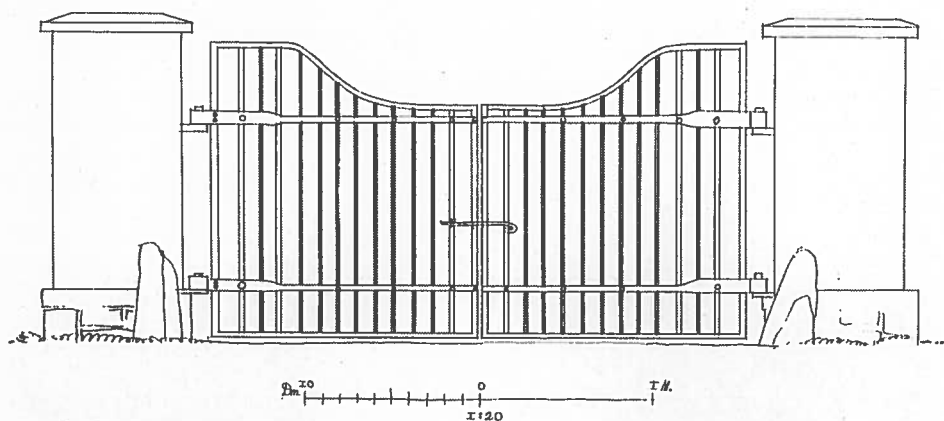
I söder sträcker sig planen till den järngrind som avslutar allén. Denna grind dokumenterades genom en detaljrik tuschteckning.

Längs uppfarten redovisas syrénhäckar (*Syringa vulgaris*) endast mellan magasinerna. Idag börjar häckarna redan

(*Acer platanoides*) och en ask (*Fraxinus excelsior*). Att dessa växter fanns redan 1928 visar ett foto som togs vid inventeringen.

Gårdsplanens entré med de två ståtliga lönnarna (*Acer platanoides*) fotograferades också. På stenstolparna låg kanoner och de två mittersta hade stenklott. De två stenborden stod kvar på var sida om dörren.

Från balkongen över dörren togs ytterligare en bild, som visar gårdsplanen. Man ser här att lönnarna står i rundade gräsytor. Till vänster står ännu duvslaget kvar i klippt gräsmatta.

53. Den järngrind som ännu idag avslutar allén vid yttre gårdsplanen. 1928 Nm

efter järngrinden. Då fig. 44 visar det samma drar jag slutsatsen att så var fallet även vid denna inventering. Framför magasinerna redovisas gräsrundlar. I den östra växer idag karagan (*Caragana arborescens*), syrén (*Syringa vulgaris*) och en hängask (*Fraxinus excelsior* Pendula). I den västra finns doftschersmin (*Philadelphus coronarius*), syrén (*Syringa vulgaris*), lönn

54. Västra magasinet och gräsrundel med växter 1928. På platsen finns idag kvar karagan, doftschersmin, syrén, lönn och ask. Nm

1928 fanns enligt planen ett trästaket öster om den östra flygeln. Här anges stora lindar (*Tilia cordata*) som ännu finns på plats, men även en alm, vilket saknas idag. Den norra trappan kantades av en lind och en lönn. Endast linden (*Tilia cordata*) finns idag kvar. Den östra terrassen kantades av syrénhäckar, men några grusgångar finns inte längre redovisade. Syrénerna (*Syringa vulgaris*) finns ännu kvar. Söder om södra gången till köksträdgården angavs ett orangeri, inramat av syrénhäckar. Denna byggnad fanns, som tidigare visats, redan vid Clasons uppmätning 1893. Idag finns endast grundstenar kvar. Dessa är av slaggsten. I orangeriets två norra hörn finns idag tegelrester och även kolbitar. Troligen är detta rester av eldhärdar för uppvärmning. Nordiska museét fotograferade inte denna byggnad vid sin inventering, vilket är förbryllande då många av gårdens övriga byggnader dokumenterades. Möjligen var orangeriet av enkelt slag och bedömdes inte vara kulturhistoriskt intressant.

Parterren söder om huset har kraftigt förenklats. Mittpartiet har ersatts med en grusplan och på sidorna syns gräsplaner med en enkel planteringsbård. Ytterst finns syrénhäckarna kvar. Den västra avslutas enligt planen med en spireabuske.

55. Entrén med lönnarna 1928. På stenpelarna låg kanoner och stenklot. Gårdsplanens stenbord fanns kvar. Nm

56. Gårdsplanen från balkongen 1928. Till vänster syns att duvslaget ännu fanns kvar. Nm

57. Huvudbyggnaden från söder 1928. Parterren har kraftigt förenklats och blomstren har ersatts med en grusad mittplan och gräsytor med enkla blomlistor. Nm

58. Anläggningens södra mittaxel ca 1930. Från vänster syns ornäsbjörk, blågran, hagtornsklot, dito, blågran och cembra tall. Samtliga träd finns ännu på plats. Nm

Denna spirea (*Spirea salicifolia*) är idag uppslukad av ett väldigt snöbärssnår (*Symphoricarpus albus* var. *laevigatus*).

Parken i övrigt redovisas tyvärr endast med en pil och uppgiften ca 150 m till ny stenmur. Sedan lång allé. Vid parkens södra ände finns idag ingen stenmur, endast den förvuxna almhäcken (*Ulmus glabra*) på en vall och där utanför ett ca 1,5 m djupt dike. Det är möjligt att detta dike är stenkantat, men att det nu är täckt med jord och framstår som en slänt. Vid granhäcken (*Picea abies*) på östra sidan finns ännu en stenmur i slänten ner mot diket. Ytterligare ett foto finns i Nordiska Muséets arkiv vilket dock är odaterat. Det visar mittaxeln i trädgården, en bit söder om huset. Här ser man att de två klippta hagtornskloten (*Crataegus oxyacantha*) finns kvar, och vid dess sidor de två symmetriskt placerade blågranarna (*Picea pungens*). Till vänster en ornäsbjörk (*Betula verrucosa* 'Dalecarlica') och till höger en cembratall (*Pinus cembra*). Samtliga av dessa finns idag kvar och planteras, som tidigare redovisats, under Regnells tid. På sidorna om gången ser man gräskantade odlingar. Den tidigare romantiska parken med böjda gångar och fritt placerade växter har ersatts med raka gångar och linjär symmetri.

Inventeringsplanen redovisar tre parallella vägar på husets västra sida. De två innersta är kantade av lönnar. Det finns idag spridda rester kvar av dessa lönnalléer (*Acer platanoides*). Vägen längst västerut är den gamla landsvägen. Nivåskillnaden ner till denna tas upp med en stenmur. På denna stenmur anges syrenhäckar (*Syringa vulgaris*). Dessa finns ännu kvar. Även bakom dasset finns idag en syrenhäck (*Syringa vulgaris*) och den fanns troligen även 1928. Väster om västra flygeln fanns 1928 en isstack, där isblock som sågades ur Väneren på vintern förvarades i sågspån, för att under året användas för att kyla livsmedel. Här redovisas även en grop efter en gammal husgrund. Denna grop finns kvar, men jag har inte funnit material som visar viken byggnad som stod här.

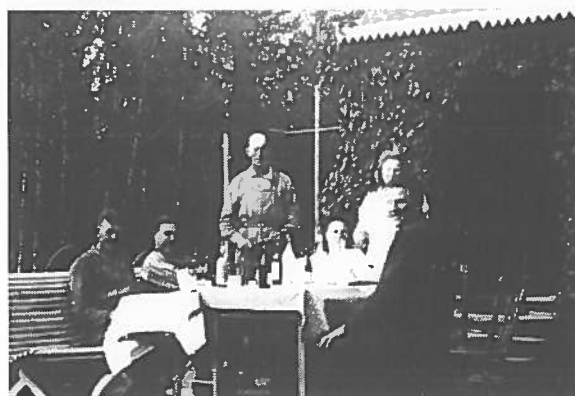
Till inventeringen 1928 finns en beskrivning. Där står att läsa:

Gårdsanläggningen har huvudbyggnaden vänd åt norr...trädgård åt söder. Huvudbyggnaden är ett trähus i två våningar med uppbyggt mittparti, uppfört över en stenfot. Väggarna äro slätputsade i skär färg och ha grå fönsteromfattningar och lister. Taket är täckt med målad plåt. Flyglarna äro fyra; övre paret putsade bostads- och kontorshus av trä, lika huvudbyggnaden. Nedre paret äro rödfärgade magasinshus av timmer med spånbeklädnad och tak av grå skiffer (valmtak).¹³⁵ Nordiska Muséet fotograferade också dasset (fig. 25) och arbetarbostaden Långkatekesen (fig. 43) 1928. En bild från 1925 visar en annan arbetarbostad, Lugnet, belägen väster om de av Adlersparre grävda fiskdammarna. Huset kallades även Svanbergsbyggnaden eller Smebyggnaden.¹³⁶ Av bilden kan anas att det på fram-

sidan odlades potatis. I fönstret till höger om dörren anas blomkrukor. Idag finns här en klippt gräsmatta med små rester av röda vinbär (*Ribes rubrum* cv.) och krusbär (*Ribes uva-crispa* cv.). Tomten avslutas idag i öster av en syrenhäck (*Syringa vulgaris*) framför en stenmur, och syrenrester finns även i skogskanten på västra sidan. Längs tomtgränsen finns gott om lönnar (*Acer platanoides*), eventuellt rester av en lönnrad som omslutit tomten.

59. Arbetarbostället Lugnet 1925, även kallat Svanbergsbyggnaden eller Smebyggnaden. Odlingen på framsidan är troligen potatis. BaK

60. Fest utanför Hektolitern. Även här fanns vildvin som klädde in förstukvisten. Odaterad bild BaK

Fig. 60 visar fest utanför arbetarbostaden Hektolitern, belägen sydväst om dammarna. Från vänster syns Paul Svedell, Hjalmar Pettersson, Oskar Pettersson, Signe Svedell, Alma Pettersson samt Yngve Nilsson.¹³⁷ Denna bild visar att man vid även vid Hektolitern hade vildvin (*Parthenocissus* sp.) som klädde in verandan.

Gun Åberg, som idag bor i Hektolitern, flyttade 1931 till Gustafsvik och var då tre år. Hennes far var anställd på gården och de bodde under Guns uppväxt på Sunnästorp, sydväst om herrgården. Hon minns mycket väl vilka växter som fanns runt torpet.¹³⁸ Det fanns olika sommarblommor som ringblommor (*Calendula officinalis*) och lövkojor (*Matthiola incana*) och perenner som astrar (*Aster* sp.) och dahlior (*Dahlia x cultorum*). Gun minns att hennes mamma köpte fröpsår på torget i stan. Mamman odlade också grönsaker som spenat (*Spinacia oleracea*), ärtor (*Pisum* sp.), morötter (*Daucus carota* ssp. *sativus*), dill (*Anethum graveolens* v. *hortorum*), persija (*Petroselinum crispum*), blomkål (*Brassica oleracea* ssp. *botrytis* v. *botrytis*) och vitkål (*Brassica oleracea* ssp. *capitata* v. *capitata*). Vid huset fanns även fruktträd och bärbuskar. I skogen plockade man smultron (*Fragaria vesca*), hallon (*Rubus idaeus*), blåbär (*Vaccinium myrtillus*) och lingon (*Vaccinium vitis-idaea*). Här tog man också den ved som behövdes till spis och kakelugn. Gun minns också att man hade en klematis med blå blommor (*Clematis* sp.) som växte i en spalje mot väggen. Mot stenmuren fanns en häck, Gun tror att det var spirea (*Spiraea* sp.). Det fanns också syréner (*Syringa vulgaris*).

Gun berättar att de anställda hade ett potatisland tillsammans, norr om järnvägen. Här hade varje familj sina bestämda rader. Hon minns att det fanns blommor runt kuskbostaden, men i övrigt tror hon inte att det fanns mycket prydnadsväxter runt de övriga arbetarbostäder-

na, förutom lite syréner (*Syringa vulgaris*). Gun minns att det vid dammarna fanns små gångar för promenader, då hon var barn. Här låg också träbitar. Gun tror kan ha varit resterna från ett litet hus för ankor eller så. Det hela gav ett förfallet intryck. Någon gång fanns det även svanar i dammarna. Allén var under Guns uppväxt mycket mörk, hon minns att träden nästan stod på varandra. Nu är många träd borta och allén är ljusare. Hon tror inte att allén var jämn, med symmetriskt placerade träd.

Guns familj bestod av två vuxna och två döttrar. De hade det inte så trångt i sina ett rum och kök. Hon minns att det i Sunnäs fanns en familj med åtta egna barn och två till som en dotter fått. Även denna familj bodde i ett rum och kök. Då Gun var i 20-årsåldern flyttade familjen till trädgårdsmästarbostaden, som då blev ledig. Det fanns en trädgårdsmästare som stannade ett par år till. Hon minns att han hade hjälp av en trädgårdslärling som fick rensa, hacka och klippa häckar.

Birgit Gyllenberg var en skicklig amatörfotograf och med hjälp av hennes många bilder och intervjuer med döttrarna Birgitta Gyllenberg och Gunilla Nyberg får man en god bild av hur Gustafsvik såg ut under 30-40- och 50-tal.¹³⁹

Köksträdgården

Fig. 61 visar att huvuddragen från Regnells tid fortfarande fanns kvar. Mittpartiet nedanför terrassen låg öppet för odling och fruktträd växte längs kanterna. Dock har antalet fruktträd och även inslaget av bärbuskar längs odlingens kanter minskat. Granhäcken var fortfarande klippt.

61. Birgit Gyllenberg med barnen Gunilla, Bo och Birgitta på östra terrassen 1937. Huvuddragen i köksträdgården är oförändrade sedan 1915, jämför fig. 48. BaK

62. Birgitta plockar hallon 1940. GB

63. Gunilla och Birgitta under äppelskörd 1941. GB

64. Birgitta, Gunilla och Bo vattnar i bänkgården 1940. BaK

Gunilla minns att då man kom ner för den norra trappan, så fanns det Wieneräpplen (*Malus domestica* ssp.) till vänster och Sävstaholmsäpplen (*Malus domestica* 'Sävstaholm') till höger. Längre norrut, i närheten av brunnen, fanns vinteräpplen (*Malus domestica* ssp.). Vid den södra trädgårdstrappan fanns ett päronträd (*Pyrus communis* ssp.). Detta finns kvar än idag. Av bärbuskar minns Gunilla hallon (*Rubus idaeus*), vinbär (*Ribes nigrum* cv. och *Ribes rubrum* cv.) och krusbär (*Ribes uva-crispa* cv.). Birgitta berättar att då hon var liten var det fina gångar mellan hallonraderna, men att det med tiden blev snårigare och snårigare. Till slut fick man spränga sig in mellan buskarna för att plocka. Nedanför den östra terrassens mur fanns en grusad gång

och därefter låg trädgårdslanden där man odlade grönsaker. Det fanns bl.a. morötter (*Daucus carota* ssp. *sativus*), ärtor (*Pisum* sp.), sallad (*Lactuca* sp.), spenat (*Spinacia oleracea*), rödbetor (*Beta vulgaris* ssp. *vulgaris* v. *conditiva*) och gurkor (*Cucumis sativus*). Gunilla berättar att trädgårdsmästaren själv brukade lägga in gurka och sälja. Här odlades också snittblommor som luktärtor (*Lathyrus odoratus*). Båda systrarna berättar om ett år, då det var så mycket champinjoner på gårderna runt gården, att det var alldeles vitt. Först fick alla officersfruar komma och plocka allt de ville, sedan alla underofficersfruar, det såldes korgvis på torget och det gick järnvägsvagnar med champinjoner till Stockholm. Detta hände ett år och aldrig mer.

Men all odling var inte lika enkel. Gunilla minns att det alltid var problem med odlingarna i köksträdgården. Förmodligen var det svårt att få detta lönsamt. Under familjens tid på gården fanns en lång rad olika trädgårdsmästare. I början var de anställda av familjen, men senare utarrenderades köksträdgårdsavdelningen och trädgårdsmästaren sålde sina varor i Kristinehamn. I mitten av 30-talet hette trädgårdsmästaren Enström och kom från Eskilstuna. I början av 40-talet minns Gunilla att ett nytt växthus byggdes vinkelrätt från Långkatekesen. Möjligen var det en stor renovering, då fig. 41 visar att det fanns ett växthus på denna plats redan 1910. I detta växthus odlades tomater. Det fanns också drivbänkar på marken.

Södra trädgården

Längre söderut i trädgården bedrevs också odling. Gunilla minns att det gick en trädgårdsgång i kanten på grusgropen och norr om denna fanns grönsaksodlingar, se detljplan A, bilaga 4. Hon minns inte att man tog grus ur denna grop under Gyllenbergs tid, men barnen lekte där. Såväl Birgitta som Gunilla minns halvcirkeln av pichtagranar. Den stod mitt i odlingarna med jord runt. Gunilla minns den som mycket tät, i form av en cirkel och att man kröp in under grenarna. Birgitta minns att hon sprang slalom mellan stammarna. Även storgranen fanns kvar och vissa andra barrträd närmare huset. Birgitta minns inte dammen i sydöstra hörnet,

men Gunilla har svaga minnen av grönaktigt vatten. Hon minns platsen som en "skräphörna" där man hade kompost och liknande. Almhäcken hölls fortfarande klippt och det fanns enstaka rester av alla de fruktträd Regnells hade på sin tid.

På den södra stenterrassen klättrade vildvin (*Parthenocissus* sp.) och nedanför och vid sidorna fanns blomsterrabatter. Här fanns vårlökar, rosor och ibland sommarblommor.

Den västra syrénraden (*Syringa vulgaris*) avslutades med ett snöbärsbuskage (*Symphoricarphus albus* var. *laevigatus*). I detta fanns blandade träd, såväl barr som löv.

Man får en bra överblick över området i huvudbyggnadens närhet på det flygfoto som togs 1940, se sid 65. Man ser att samtliga blomsterparterrer runt huset var borta. Mittaxeln ner genom trädgården kantades av rosenrader, rosa vresrosor (*Rosa rugosa*) som Birgit Gyllenberg planterade. Orangeriet var rivet och på denna plats fanns bikupor och en kaninbur. Birgitta minns orangerigrundens slaggsten, "så fina att man hissade". Regnells romantiska park var nu odlingsyta. På sidorna av rosengången fanns en tid jordgubbar (*Fragaria x ananassa*) som flickorna fick plocka. Något år odlade Alexis Gyllenberg tobak (*Nicotiana* sp.) i trädgården och senare även säd. Husets västra sida var mycket lummig, där de trädkantade vägarna gick. Väster om stallet stack hönshusets spira upp ur grönskan.

65. Barnen Gyllenberg i grusgropen 1940. Gunilla och Birgitta minns inte att man tog grus ur gropen, men barnen lekte ofta här. GB

66. Birgitta på fältet söder om trädgården 1945. Almhäcken i södra kanten på trädgården är klippt och "storgranen" finns fortfarande på plats. GB

67. Bo klättrar i fruktträd 1938. Bilden visar att orangeriet som fanns vid inventeringen 1928 nu är borta. GB

68. Birgitta och Gunilla rensar nedanför stenterassen 1940. På kanten slingrade vildvin. GB

69. På terrassens sidor fanns blomsterrabatter, på denna bild påskliljor och hyacinter. Birgitta och Gunilla med tax ca 1950. GB

70. Birgitta och kompis åker skidor 1948. Den västra syrénraden avslutades i ett snöbärsbuskage med blandade träd, såväl barr- som lövträd. GB

71. Birgitta med tax söder om snöbärsbuskaget ca 1950. GB

72. Flygfoto över Gustafsvik 1940. Regnells romantiska park har blivit odlingsyta, men de klippta hagtornskloten fanns fortfarande kvar Där orangeriet stod var nu bikupor och kaninburar. BaK

Gamla landsvägen

På flygbilden ser man gamla landsvägen, som efter att ha passerat stora magasinet, kom in mellan kuskbostaden och stallet. Vägen kom in på stallbacken, där syrenhäckarna (*Syringa vulgaris*) upp mot huvudbyggnaden fortfarande var klippta. Efter stallbacken svängde vägen höger och följde kanten av anläggningen längs dess västra stenmurskant. På landsvägens västra kant, i höjd med

dasset, fanns en ekrad (*Quercus robur*), på stenmuren först syrenhäckar (*Syringa vulgaris*), sedan en rad av almar (*Ulmus glabra*). Vid trädgårdens sydvästra hörn svängde vägen tvärt 90° vänster, och sedan 90° höger i höjd med mittaxeln. Här ledde en björkallé (*Betula verrucosa*) vidare söderut.

73. Birgitta på landsvägen, väster om trädgårdens stenmur ca 1950. Väster om landsvägen stod en ekrad, innanför stenmuren en rad av almar. BaK

Gårdsplanen

Gårdsplanen var på Gyllenbergs tid fortfarande grusad med gräs utmed kanterna. Birgitta minns att det växte fullt med vårlök (*Gagea lutea*) i den västra gräsmattan. Grusgångar och gårdsplanen skyfflades och krattades med hjälp av redskap som spändes för hästar. Gunilla berättar att där den stenlagda gången mötte den stensatta gårdsplanen, stod två svarta krukor av gjutjärn, som planterades med sommarblommor. Varken Gunilla eller Birgitta minns duvslaget, som måste blivit borttaget efter 1928. Kanonerna låg kvar på stenpelarna. I västra

74. Birgitta med taxvalp ca 1945. Stenpelaren med stenklott till höger om Birgitta finns fortfarande på plats. GB

flygeln bodde rättaren och den östra användes som förård till trädgårdsmöbler och frukt. Även på flyglarna växte vildvin (*Parthenocissus* sp.). På fig. 74 ses Birgitta, där hon står med en hundvalp vid de stora lindarna (*Tilia cordata*). Bakom Birgitta syns en stenpelare med stenklott på. Denna pelare finns kvar idag. Birgitta minns inte att den hade någon funktion under deras tid. Fig. 75 är från 50-talet. Den östra lönnen (*Acer platanoides*) sjunger då på sista versen.

Kyrkogården och den norra parken

Barnen vistades inte mycket i parkens norra delar. Gunilla berättar att de brukade åka skridskor på dammarna på vintern och ibland lekte de på öarna. Som tidigare nämnts minns båda systerarna rester av någonting byggt på en av öarna. Det var en trolsk stämning här

med de stora mörka granarna och det mörka vattnet.

Kyrkogården har Gunilla ett starkt minne av, förutom att det var ett bra ställe för tjuvrökning. Hon och pappan eldade i dikena runt och plötsligt hoppade elden in på kyrkogården. Kyrkogården var då vildväxt och hon minns att det tog sig bra i det höga gräset och i häckarna runt gravarna. Det hela var kusligt. Det är möjligt att granhäcken (*Picea abies*) som fanns på Regnells tid och som syns på fig. 51 försvann vid denna brand.

75. Döttrarna Gyllenberg på gårdsplanen på 50-talet. Den högra lönnen sjunger på sista versen. GB

Försäljningen

Kristinehamns kommun köpte 1950 mark vid Kroksvik, söder om Gustafsviks ägor. Då man tog beslut om att förlägga den nya oljehamnen här krävdes ytterligare förändringar. Bättre kommunikationer krävdes, såväl järnväg som ny väg.¹⁴⁰ Järnvägen skulle dras mellan herrgården och Varnumsviken, den nya landsvägen strax väster om den gamla. Detta var Alexis Gyllenberg av naturliga skäl inte intresserad av. Enligt systerarna Gyllenberg ställde kommunen då ett ultimatum: Säljer du inte marken nu så expropierar vi den nästa år. Med detta besked hade makarna Gyllenberg inget val: Gården såldes den 11 februari 1957 till Kristinehamns stad och gården fick sin nuvarande ägare. Gunilla Nyberg berättar:

”Mina föräldrar var ganska gamla då. Det hela var sorgligt. Pappa blev aldrig riktigt pigg igen efter försäljningen

8. Gustafsvik och Kristinehamns kommun

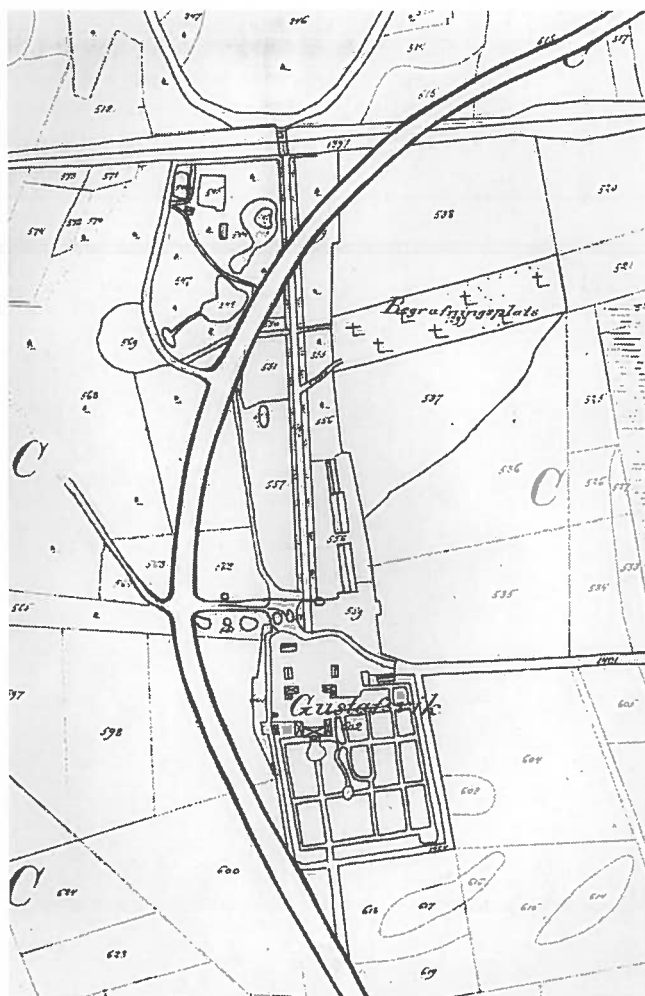
Tryggad industrimark

Varför köpte kommunen hela Gustafsviks egendom och inte endast de områden som var aktuella för de nya kommunikationerna? Erik Svan och K.A. Karlsson var politiskt aktiva vid denna tid. De berättar båda att egendomen köptes för att trygga kommunens behov av industrimark.¹⁴¹ Karlsson berättar att köpet gav frihet i planeringen inför oljehamnen. Huset och parken fick man så att säga på köpet.

Man hade vid köpet inte planer på hur hus och park skulle användas. Kommunen föreslog att makarna Gyllenberg skulle hyra huset, men det var de inte intresserade av. Det var tal om att huset skulle användas som chefsbostad av KMW, Karlstads mekaniska verkstad. Enligt Svan ville kommunen skänka bort huset för detta ändamål, men det gick inte juridiskt. Enligt Karlsson

ville KMW-chefens hustru inte flytta till Kristinehamn och det hela rann ut i sanden. Det fanns enligt Karlsson många intressenter på huset men någon affär blev av olika anledningar inte av. Jordbruksmarken arrenderades ut redan 1957 till Sigvard Persson som var bosatt i Kristinehamn och han arrenderade denna fram till 1962.¹⁴²

1959 anlades den nya vägen ut till oljehamnen, något järnvägsspår utmed Varnumsviken kom aldrig till stånd. Gustafsviks allé och parkanläggning blev nu brutalt styckad i två delar. Enligt K.A. Karlsson var det inga diskussioner kring denna dragning, alla var helt överens. Han menar att parken inte rördes, utan finns bevarad i sin helhet. Han ser det som att trädgården endast tangerades lite bakom dasset. Med detta kan förstås att parkens norra delar vid denna tid inte uppfattades som park. Alléns grindstolpar, som fanns vid anslutningen till landsvägen, flyttades nu drygt 100 m söder ut och

76. Den nya vägen anlades 1959. Då dess dragning ritas in på kartan från 1902 ser man tydligt hur allén och parken styckas i två delar. Karta Lm, vägdragning ÅB

allén gavs en ny början. Den norra delen försvann snart i uppväxande sly. 50 m av stenmuren, som kantade anläggningens västra sida, schaktades bort då den nya vägen "tangerade trädgården" i dess sydvästra hörn.

Huset stod tomt och förföll allt mer. Erik Svan menar att man var lite blåögd som politiker och trodde att fastighetskontoret höll det i bra skick. Enligt K.A. Karlsson var det ingen som invände mot kommunens sätt att

platsen. Den kunde inte göra mer än att hålla elden på plats.

De skyldiga blir gripna och döms till ett års villkorlig dom p.g.a. låga ålder.¹⁴⁴

77. Gustafsviks herrgård, valborgsmässoafton 1967. BaK

sköta huset, då kommuninvånarna hela tiden var under rättade om vad som var på gång. På valborgsmässoafton 1967 hade huset stått tomt i tio år. Några ungdomar från Karlstad bestämmer sig för att fira högtiden i den tomma herrgården. Med hjälp av gamla tapetrullar ordnar de en brasa på parketten i nedervåningen. Elden tar sig snabbt i det gamla trähuset.

Kerstin Fahlén kommer med några kamrater i bil nedför Österviksbacken då de får syn på lågorna i nedervåningens östra rum. De tar det ganska lungt då de tror att många måste sett elden. Då de kommer in på gårdsplanen är de helt ensamma. De fortsätter till Hektolitern för att larma brandkåren, men där är det fest och det tar en stund innan de blir insläppta. De åker tillbaka till herrgården och just då de kommer in på gårdsplanen spricker alla rutor och plötsligt är hela huset övertänt. "Då lärde jag mig vad syre betyder för en eld", berättar Kerstin.¹⁴³ Huset var övertänt då brandkåren kom till

Gustafsvik idag- i morgon?

Idag har Gustafsvik varit i Kristinehamns kommuns ägor i 38 år. Hela denna tid har karakteriserats av frågan: Vad ska vi göra med anläggningen? Förutom resterna av den påkostade park- och trädgårdsanläggningen, finns idag det dubbla flygelparet, dasset, två källare, de två stallen, ladugård samt kuskbostaden. På västra sidan om nya vägen hamnade smedjan, snickarboden och arbetarboställena Hektolitern och Lugnet. Borta är förutom huvudbyggnaden även svinhuset och hönshuset, som brandkåren eldade upp 1966.¹⁴⁵

Jordbruksmarken arrenderas fortfarande ut, nu till Uno Johansson från Visnums-Kil.¹⁴⁶ På de 130 ha han arrenderar odlas höstvetete, korn och havre. I arrendet ingår även 1/3 av ladugården, 1/3 av stallen samt ridstallet. Betesmarken arrenderas ut till Karl-Erik Zettergren. Kuskbostaden och de övriga delarna av stallen hyrs av försvaret som förråd.

Hektolitern hyrs av Gun Åberg, som nu bott på gården i 64 år. Lugnet eller Smebyggningen hyrs som klubblokal av en motorcykelklubb. Den västra flygeln renoveras nu genom byggnadsvårdsläger i Svenska föreningen för byggnadsvårds regi. De har även renoverat dasset sommaren 1995. Lägre har pågått två somrar och enligt planerna kommer ett ytterligare läger att hållas kommande sommar. Kommunen står för materialkostnaden och lägerdeltagarna för arbetet. Vid årets läger fanns även en parkgrupp, som hjälpte till vid inmättningsarbetet av parken.

Kristinehamns kommuns planeringschef Lars Nilsson berättar att det i dagsläget inte finns några konkreta planer för Gustafsviksområdet.¹⁴⁷ Området ingår i Varnumsvikens inre som är avsatt som ett område där naturmiljön skall bevaras. Här finns även betade strandängar och dessa skall bevaras. Kommunen har en ambition att tillgängliggöra och levandegöra detta område för Kristinehamnarna och även då de historiska miljöerna.

Det är under utredning hur en cykelled skall kunna dras genom området. Kommunen har aldrig haft någon övergripande policy för området. Området har tidigare uppfattats som ointressant. Detta har dock förändrats på senare tid och 1981 upphävdes planen där herrgårdsområdet betecknades som möjlig industrimark. Lars Nilsson noterar att det nu finns ett ökande intresse för området, såväl från föreningshåll som politiskt.

78. Birgitta och Gunilla gungar på vägen nedanför västra magasinet 1940. GB

79. Samma väg 1995. Stentrappan till höger kan anas. ÅB

84. Birgitta vid ornäsbjörken 1951. GB

85. Snöbärsbuskaget har brett ut sig med rot-skott och är 1995 nära att svälja björken. ÅB

86. Döttrarna Gyllenberg i syréngången som ledde ner till köksträdgården, ca 1940. GB

87. Syréngången är 1995 igenväxt av aspely. ÅB

80. Barnen Gyllenberg på östra terrassen 1937. GB

81. Östra terrassen sommaren 1995. Var är Varnumsviken?
ÅB

82. Vårblom i köksträdgården 1945. Gunilla och
Birgitta i trappan. GB

83. Trappan till köksträdgården röjdes fram på byggnadsvårds-
lägret sommaren 1994, men var är den vackra stenvuren? ÅB

88. Trädgårdens mittaxel 1945. GB

89. "Mittaxeln" 1995. Vresrosorna har brett ut sig med rotskott och i dessa buskage har almar växt upp. ÅB

Kommunen underhåller de kvarvarande byggnaderna, men utan en direkt målsättning. Nu senast har smedjan renoverats. Det finns inga planer på vad den renoverade flygelbyggnaden skall användas till. Lars Nilsson tror att kommunen kommer att nå ett ställningstagande inom tio år och betonar att fram till dess innebär kommunens ägande att området är skyddat från exploatering. 1987 skrevs en skötselplan för Varnumsvikens inre delar.¹⁴⁸ I inledningen står att läsa:

"Ändamålet med skötselplanen är att bevara de betade strandängarna som en värdefull naturtyp av särskild betydelse för fågellivet. Ändamålet är också att vårda kulturlandskapet i övrigt så att förutsättningarna för en rik flora och fauna samt attraktiv landskapsbild består. Ändamålet är vidare att ge allmänheten goda möjligheter att uppleva och studera natur- och kulturhistoriska förhållanden."

Skötselplanen redovisar de områden som är att räkna

som kulturhistoriska lämningar: Österviks kapell med kapellpark, mejeriet vid Österviks kapell, Gustafsviks herrgård, Strands skola, bygravfält, kolerakyrkogård, Gustafsviks kyrkogård, en milstolpe samt en stensatt källa.

Men var tog parken vid Gustafsvik vägen?

Det är detta som är alla gamla parkers stora gissel. Då de slutar att skötas så slutar man mycket snart att uppfatta dem som parker och som de historiska lämningar de faktiskt är! Då försvinner de snabbt in i asp- och björksly och vips så kan man inte ana annat än märkliga trädrader här och där. En park som ingen ser är inte lätt att skydda!

Något av det fantastiska med parker är att de lever. Men detta betyder också att de åldras och dör. Många av dess invånare klarar inte av längre tider av vanvård, utan försvinner spårlöst. Denna uppsats är ett försök att dokumentera parken vid Gustafsvik, då den nu börjar bli "suddig i konturerna". Med historiska fragment och nedslag här och där, har dess långa liv spelats upp. Vad händer nu på dess ålders höst?

Kristinehamns kommun kommer under vintern att ta fram en ny skötselplan över området. Denna skall bl.a. baseras på de fakta som kommit fram i denna studie. Förhoppningsvis kommer de naturbevarande åtgärderna där att kunna kombineras med en större hänsyn än tidigare till den speciella kulturmiljö som finns vid Gustafsvik.

Byggnadsvårdslägret ligger i startgroparna för att nästa år även innefatta trädgårdsrestaurering. Med en nyskriven skötselplan i handen kommer ivriga volontärer att röja fram, råta upp, släpa sly och bry sig om. Vid gårdsplanen står lindarna som Sara Maria Stedt planterade, fruns egen anstalt, och väntar tålmodigt.

90. Kyrkogårdens östra avgränsning har idag vräkt omkull av betande djur. Mycket snart kommer dessa stenpelare att försvinna i jord och uppväxande vegetation. ÅB 1995

Noter

- 1 Kulturmiljövård 1990, Nr 5-6, s. 11- 13.
- 2 Skötselplan över Varnumvikens inre delar, 1987-02-02, Kristinehamns kommun
- 3 Fernow 1977, s. 317.
- 4 Nygren 1917, s. 53.
- 5 Lundquist 1994. Havre(*Avena nuda*, *A. sativa*), hirs (*Panicum miliaceum*), trädgårdsärt (*Pisum arvensis*), bondböna (*Vicia faba*), oljeådra (*Camelina sativa*) och rybs (*Brassica rapa*) tillkom under bronsåldern och kirskaål (*Aegopodium podagraria*), opiumvallmo (*Papaver somniferum*), råg (*Secale cereale*), läke verbena (*Verbena officinalis*), odört (*Conium maculatum*), selleri (*Apium graveolens*), vitsenap (*Sinapis alba*), vildpersilja (*Aethusa cynapium*) och bolmört (*Hyoscyamus niger*) under järnåldern. Det finns belägg för att det vid järnålderns slut fanns såväl frukt- som köksträdgårdar. I dessa odlades bl.a. kål, lök och kvanne(*Angelica archangelica*).
- 6 Fernow 1977, s. 84.
- 7 Toijer 1958, s. 8.
- 8 Toijer 1958, s. 9. Toijer anger att brevet är på pergament och finns i Riksarkivet.
- 9 Toijer 1958, s. 9.
- 10 Toijer 1958, s. 9. Toijer anger källan: Frälse och rusttjänstlängder, vol 12, Kammararkivet
- 11 Toijer 1958, s. 9. Toijer anger källan: Landskapshandlingar: Värmland 1551, nr 6, Kammararkivet
- 12 Toijer 1958, s. 10. Toijer anger källan: Frälse och rusttjänstlängder, 1562, vol 3: register på frälse gods, Kammararkivet
- 13 Karling 1931, s. 5.
- 14 Toijer 1958, s. 10.
- 15 Toijer 1958, s. 10. Toijer anger källan: Fernowsamlingen II, Kristinehamns läroverks bibliotek. Denna samling finns nu i Värmlands arkiv, Karlstad
- 16 Toijer 1958, s. 13.
- 17 Toijer 1958, s. 14.
- 18 Toijer 1958, s. 14. Toijer anger ej var denna handling finns bevarad.
- 19 Löf II 1942, s. 300
- 20 Toijer 1958, s. 15. Toijer anger källan: Ölme härads dombok, 19 och 20 mars 1688
- 21 Fernow 1977, s. 209-210.
- 22 Fullmakt angående S.Ekenhielms sterbhus, 15 januari 1700, Gustavsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun
- 23 Kontraktet i Gustavsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun
- 24 Carlstads Weckotidningar, den 10 september 1774, Kungliga biblioteket, Stockholm. Artikelförfattaren ej nämnd men troligen Fernow.
- 25 Toijer 1958, s. 20.
- 26 Toijer 1958, s. 20. Toijer anger källan: Inlaga till Ölme häradsrätt november 1729
- 27 Toijer 1958, s. 21. Toijer anger källan: Ölme härads dombok, novembertinget 1730
- 28 Toijer 1958, s. 22. Toijer anger källan: Ölme häradsrätts protokoll, januari 1733
- 29 Toijer 1958, s. 22. Toijer anger källan: Alsterlunds samling III, Kristinehamns läroverks bibliotek
- 30 Toijer 1958, s. 26.
- 31 Fernowsamlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 32 Personer med namnet Linroth fanns som ägare till Knappforshyttan, Alkvettern, Storfors bruk, Kroppa kungsgård, Värmlands Säby, Bjurbäcken, Äminnesfors hammare, Asphytte hammare, Upperuds bruk, Forsbacka bruk, Persby bruk, Kungsskogen, Apertin samt Lång.
33. Köpekontrakt 12 mars 1745, Gustavsviks egen domshandlingar, Kristinehamns kommun
- 34 Fernow samlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 35 Toijer 1958, s. 26. Toijer anger källan: Ölme härads dombok 1738
- 36 Brevet daterat 2.8 1739 i Gustavsviks egendoms handlingar, Kristinehamns kommun
- 37 Toijer 1958, s. 27-28.
- 38 Fernow samlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 39 Carlstads Weckotidningar, 10 sep 1774, Kungliga biblioteket, Stockholm
- 40 Fernow samlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 41 Toijer 1958, s. 33.
- 42 Nya Kristinehamns posten, 13 augusti 1902, Bildarkivet, Kristinehamn
- 43 Fernow samlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 44 Fernow samlingen II:3, Värmlands arkiv, Karlstad
- 45 Carlstads Weckotidningar, 10 sep 1774, 29 okt 1774, 5 nov 1774, Kungliga biblioteket, Stockholm. Jag väljer att inte ange samtliga växter på latin då jag inte kan garantera att samtliga växter får riktiga art och släktnamn. Inom köksväxt odlingen sker ständig utveckling med snabba namnbyten på arter och kloner. Att forska kring de riktiga namnen på 1700-talets köksväxter i Värmlandser jag som ett för stort jobb för denna uppsats
- 46 Fernow 1977, s. 209-210.
- 47 Fernow 1977, s. 209-210.
- 48 Ekman, Värmland i sitt ämne och i sin uppodling, 1765
- 49 Värmlands husförhörslängder före 1801, Landsarkivet, Göteborg
- 50 Värmlands husförhörslängder före 1801, Landsarkivet, Göteborg
- 51 Disposition maj 1797, Gustavsviks egendoms handlingar, Kristinehamns kommun
- 52 Toijer 1958, s. 37.
- 53 Toijer 1958, s. 38-40.
- 54 Toijer 1958, s. 40.

- 55 Lenken 1993
- 56 Adlersparreportföljerna 1:61, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 57 Adlersparreportföljerna 1:62, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 58 Toijer 1958, s. 40. Toijer anger källan: Ölme härads dombok, 29 april 1811
- 59 Husförhörlängd över Varnum socken, microfilm från Svensk arkivinformation, Ramsele
- 60 Adlersparreportföljerna 9:19, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 61 Adlersparreportföljerna 9:73, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 62 Adlersparreportföljerna 9:72, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 63 Adlersparreportföljerna 9:68, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 64 Adlersparreportföljerna 9:80, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 65 Adlersparreportföljerna 9:xx, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 66 Toijer Daniel, En resa till Värmland anno 1871, Nya Wermlandstidningen 9 mars 1963, Enligt Toijer bygger artikeln på en skildring i Tidskrift för hemmet, 13:de årgångens 4:de häfte. Detta kan inte stämma då jag ej funnit någon sådan artikel vid studier på Kungliga biblioteket, Stockholm. Toijer måste ha uppgett fel årgång.
- 67 Adlersparreportföljerna 9:21, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 68 Adlersparreportföljerna 9:20, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 69 Värmland förr och nu 1929, brev från G Adlersparre till E G Flach
- 70 Adlersparreportföljerna 1:66, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 71 Adlersparreportföljerna 2:13, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 72 Adlersparreportföljerna 9:xx, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 73 Olausson 1993, s. 248.
- 74 Dahlgren 1931, s. 38.
- 75 Dahlgren 1931, s. 39.
- 76 Toijer 1958, s. 49.
- 77 G A till EG Flach 1833, Dahlgren Lotten, Exellensen på Gustafsvik, Stockholm 1925
- 78 Adlersparreportföljerna 16:11, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 79 Adlersparreportföljerna 16:11, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 80 Adlersparre biblioteket, Värmlands museum, Alsters herrgård, Karlstad
- 81 Husesyn år 1840 den 4 och 5 maj. Gustafsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun
- 82 Husesyn år 1840 den 4 och 5 maj. Gustafsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun
- 83 Adlersparreportföljerna 9:83, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 84 Beskrifning öfver Gustafsviks åkerjord med derint ill belägne wallar m.m, 1843, Gustafsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun
- 85 Husförhörlängd över Varnum socken, microfilm från Svensk arkivinformation, Ramsele
- 86 Toijer 1958, s. 59.
- 87 Toijer 1958, s. 60.
- 88 Adlersparreportföljerna 16:11, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 89 Beskrifning till 1863 års karta öfver säteriet Gustafsvik, Gustafsviks egendomshandlingar, Kristinehamns kommun.
- 90 Flinck 1994, s. 66.
- 91 Diverse brev i Adlersparreportföljerna, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 92 Flinck 1994, s 66-68.
- 93 Olausson 1993, s. 149-150.
- 94 Flinck 1994,
- 95 Lundquist 1995
- 96 Gyllenberg 1995, Nyberg 1995
- 97 Post och Inrikes Tidningar, 6 samt 10 oktober 1866, Kungliga biblioteket, Stockholm
- 98 Toijer Daniel, En resa till Värmland anno 1871, Nya Wermlandstidningen 9 mars 1963, Enligt Toijer bygger artikeln på en skildring i Tidskrift för hemmet, 13:de årgångens 4:de häfte. Detta kan inte stämma då jag ej funnit någon sådan artikel vid studier på Kungliga biblioteket, Stockholm. Toijer måste ha uppgett fel årgång.
- 99 Beskrifning öfver Gustafsviks landtegendom, inför R.Adlersparres konkursauktion 13 augusti 1885, Bildarkivet, Kristinehamn
- 100 Adlersparreportföljerna 1:63, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 101 Toijer 1958, s. 64. Toijer anger källan: Christinehamns Allehanda nr 22 / 1870
- 102 Olausson 1993, s. 342.

- 103 Olausson 1993, s. 345.
- 104 Post och Inrikes Tidningar, 10 oktober 1866, Kungliga biblioteket, Stockholm
- 105 Toijer 1958, s. 65.
- 106 Wermlands allehanda 1872, nr 1, Ett folkskole hus i Värmland, , Historiska museets arkiv, ATA, Stockholm
- 107 Värmlands hembygdsförbund, Värmland, Vår Hembygd, Karlstad 1962
- 108 Husförhörslängd över Varnum socken, microfilm från Svensk arkivinformation, Ramsele
- 109 Toijer 1958, s. 67.
- 110 Adlersparreportföljerna 16:11, Handskriftsamlingen, Jämtlands länsbibliotek, Östersund
- 111 Beskrifning öfver Gustafsviks landtegendom, inför R.Adlersparres konkursauktion 13 augusti 1885, Bildarkivet, Kristinehamn
- 112 Toijer 1958, s. 69.
- 113 Protokoll fördr vid auktion å Säteriet Gustafsvik å Bruksegaren och Riddaren R.Adlersparres konkursmassas lösa egendom, December 1885, Gustafsviks egendoms-handlingar, Kristinehamns kommun
- 114 Toijer 1958, s. 69-70.
- 115 Toijer 1958, s. 70. Toijer anger källan: Lagfartsprotokoll 28 sep 1891, Östersysslets dom sagas arkiv
- 116 Toijer 1958, s.71.
- 117 Toijer 1958, s. 72.
- 118 Toijer 1958, s. 72. Toijer anger källan: Billström A, Rapport till hushållningssällskapets förvaltningsutskott 1901,
- 119 Toijer 1958, s. 72.
- 120 Toijer 1958, s. 73. Toijer anger källan: Nya Kristinehamnsposten 27 juni, 1902
- 121 Husförhörslängd över Varnum socken, microfilm från Svensk arkivinformation, Ramsele
- 122 Toijer 1958, s. 74-75. Toijer anger källan: Lag om hemmansklyfning, 27 juni 1896, Svensk författningssamling 41/1895
- 123 Toijer 1958, s. 74. Toijer anger källan: Tillfälliga utskottens utlåtande, nr 1 i Första kammarens, nr 20 i Andra kammarens.
- 124 Toijer 1958, s. 76.
- 125 Bildarkivet i Kristinehamn, (BaK) Uppgiften finns antecknad vid foto, pärm 132
- 126 BaK. Uppgifterna finns antecknade vid fotot, pärm 127
- 127 Flinck 1994, s. 92.
- 128 BaK. Uppgiften finns antecknad vid fotot, pärm 132
- 129 Jönsson 1980, Den gamla bilden, Nya Kristinehamnsposten 9 juli
- 130 BaK. Uppgifterna finns antecknade vid fotot, pärm 132
- 131 Toijer 1958, s. 76.
- 132 Toijer 1958, s. 76.
- 133 Kauders 1995
- 134 Toijer 1958, s. 77.
- 135 Nordiska museets herrgårdsinventering 1928, Baeckström Arvid, Beskrivning Gustafsvik
- 136 BaK. Uppgifterna finns antecknade vid fotot, pärm 127
- 137 BaK. Uppgifterna finns antecknade vid fotot, pärm 127
- 138 Åberg 1995
- 139 Gyllenberg 1995
140. Toijer 1958, s. 78-79.
- 141 Svan 1995
- 142 Karlsson 1995
- 143 Persson 1995
- 143 Fahlén 1995
- 144 Nyberg 1995
- 145 BaK. Uppgiften finns antecknad vid foto, pärm 127
- 146 Johansson 1995
- 147 Nilsson 1995
- 148 Skötselplan över Varnumvikens inre delar, 1987-02-02, Kristinehamns kommun

Källor och litteratur

Otryckta källor

- Antikvarisk-topografiska arkivet
Samtliga handlingar rörande Varum
- Arkitektmuséets arkiv
Professor I Clasons ritningar
- Bildarkivet, Kristinehamn
Samtliga handlingar rörande Gustafsvik
Samtliga fotografier från Gustafsvik
Litografi ur "Fordna och närvarande Sverige"
Litografi ur "Wermland i teckningar"
- Jämtlands länsbibliotek
Adlersparreportföljerna,
Handskriftsamlingen
- Göteborgs landsarkiv
Husförhörslängder Varum
- Kristinehamns kommun
Gustafsviks egendomshandlingar
Grundkarta Gustafsvik
Skötselplan över Varumvikens inre delar,
1987-02-02
Uppmätning av Gustafsviks allé 1983
Uppmätning av Gustafsviks begravnings
plats 1970
- Kungliga biblioteket, Stockholm
Vykortssamlingen, Kart- och bildsektionen
Tidningsavdelningen
- Lantmäteriet, Karlstad
Rågångskarta till säteriet Gustafsvik 1872.
Upprättad av C.M. Carlqvist
Laga skifte emellan Gustafsvik med flera
hemman 1902. Upprättad av
A. Frykberg
- Lantmäteriverket, Gävle
Ekonomisk karta över Värmland
1883-1895
- Nordiska muséets arkiv, Stockholm
Herrgårdsundersökningen. Samtliga handlingar och fotografier rörande Gustafsvik.
Blyertsteckning av Carl Wilhelm Sundberg 1873
- Riksarkivet, Stockholm
Otto Waldes katalog över enskilda arkiv

Sällskapet för naturskydd, Kristinehamn
Florainventering av Gustafsviks park- och
närområde 1995
Edqvist Pontus, Klaveness Åke,
Lönnhag Lars

Värmlands arkiv
Kristinehamns läroverks handskriftsamling:
Fernow samlingen II
Samtliga handlingar rörande Gustafsvik

Värmlands museum
Samtliga handlingar rörande Gustafsvik
Adlersparre-biblioteket, Alsters herrgård

Muntliga uppgifter och korrespondans

- Fahlén Kerstin, muntligen 950718, (på plats vid branden 1967).
- Försvaret, anställda, muntligen 950830, (arrenderar idag vissa av ekonomibyggnaderna vid Gustafsvik av Kristinehamns kommun).
- Gyllenberg Birgitta, muntligen 950807, (dotter i familjen Gyllenberg, som ägde Gustafsvik 1926-1957)
- Hezelius Björn, muntligen 950926, (son till ägaren av Kristinehamns grävmaskin AB, som var entreprenör vid vägdragningen 1959).
- Johansson Uno, muntligen 950830, (arrenderar idag jordbruksmarken vid Gustafsvik av Kristinehamns kommun).
- Karlsson Karl August, muntligen 950913, (kommunalråd i Kristinehamn vid kommunens köp 1957).
- Kauders Margaretha, muntligen augusti 1995, (dotter i familjen Nelsson som ägde Gustafsvik 1922-1926).
- Nilsson Lars, muntligen 950901, (planeringschef vid Kristinehamns kommun).
- Nyberg Gunilla, muntligen 950930, (dotter i familjen Gyllenberg som ägde Gustafsvik 1926-1957).
- Svan Erik, muntligen juli 1995, (kommunpolitiker och anställd vid drätselkammaren vid kommunens köp 1957).
- Åberg Gun, muntligen 950815, (uppväxt på Gustafsvik då hennes far var anställd på gården).
- Åkerlund Lennart, muntligen 950926, (har dokumenterat Gustafsviks anställda under 1800-talet).

Tryckta källor och litteratur

Andersson Lennart, Degerman Siv, Hamberg Anna, "Nääs slotts trädgårdar" Stencil 92:4, Institutionen för landskapsplanering, SLU, 1992, Alnarp.

Bauer Walter, "Parker, trädgårdar, landskap." 1990, Kristianstad.

Brodin Linus, "Svenska gods och gårdar, del III Värmland." 1945, Uddevalla.

Carlstads wecko-tidningar,
Warnum den 30 julii, 10 september, 1774.
Om matnyttiga växters planterande, 15, 29 oktober, 5 november 1774.

Dagens Nyheter, Lyft med lätt och varsam hand, 19 augusti, 1994.

Dahlberg Eric, "Suecia Antiqua et Hodierna." 1924, Nationalupplagan, Stockholm.

Dahlgren Lotten, "Exellensen på Gustafsvik." 1925, Stockholm.

Dahlgren L, "Marie Charlottes dagbok." 1931, Stockholm.

Ernvik Arvid, "Socknen vid Varnan." 1961, Ystad.

Expressen, Kultur i lågor, 30 april, 1967.

Fernow Erik, "Beskrivning över Värmland." Ny utgåva med kommentar av Arvid Ernvik. 1977, Karlstad.

Flinck Maria, "Tusen år i trädgården. Från Sörmländska herrgårdar och bakgårdar." 1994, Torekällbergets museum, Södertälje.

Friberg Per, "Om landskapsarkitekturens historia." 1983, Alnarp.

Göteborgsposten, 1809. Sexton dagar som skakade Sverige, 6 juni, 1993.

Hansen Viveka och Alebo Hans, "Pilotstudium av anläggningarna Gladeholm och Svabesholm för etappredovisning av projektet Trädgårdskonstens historiska källmaterial." 1988, Alnarp.

Hedberg Erik, "Georg Adlersparre och tron- och författningsfrågorna 22 mars till 6 juni 1809." Uppsats för proseminariet i stadskunskap, Göteborgs universitet, 1960, Göteborg.

Jellicoe Geoffrey, Susan, "The landscape of man. Shaping the environment from prehistory to the present day." 1987, London, England.

Karling Sten, "Trädgårdskonstens historia i Sverige intill Le Notre stilens genombrott." 1931, Stockholm.

Karlsson Börje, "Trädgårdskonstens historiska källmaterial" 1987, Alnarp.

Kempe Arvid (red.), "Sverige. Geografisk, topografisk, statistisk beskrivning." 1915, Stockholm.

Kjellberg ST (red.) "Slott och herresäten i Sverige, del 12, Västergötland, Dalsland, Värmland." 1968, Malmö.

Kulturmiljövård, Tema parkvård och golfbanor nr 5-6, 1990. Riksantikvarieämbetet.

Lorentzon Kennet, "Våra trädgårdsväxter" 1996, Åby.

Lundquist Kjell, "Bondens trädgård- en funktion av många nyttiga och några sköna växter" i Bondens självbild och natursyn. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 6. Nordiska museét 1994

Lustgården 1994, Föreningen för dendrologi och parkvård, Trädgårdshistoria s. 37-63.

Löf Axel, "Kristinehamns historia I. Bygden, förhistorien." 1942, Karlstad.

Nya Kristinehamnsposten,
Georg Adlersparre, 5, 12 september, 1902.
Gustafsviks säteri, 21, 26 mars, 1932.
Hur en storgård i Varnumsbygden sköttes för 150 år sedan, 23 april, 1934.
Hur Georg Adlersparre blev ägare till Gustafsvik, 9, 11, 14 juli, 1958.
Vem är ägare till den Adlersparreska begravningsplatsen vid Gustafsvik?, 30 november, 1962
Gustafsvik-ett kulturminnesmärke, 3 maj, 1967.
Gustafsviks kyrkogård 100 år, 10 juni, 1970.
Det pampiga bröllopet på Gustafsvik, 9 juli, 1980.
Kungabesök gav Gustafsvik namn, 1 februari, 1989.
Även trädgården ingår i husets helhet, 5 september, 1994.
Lägerdeltagare rustar upp Gustafsvik, 5 juli, 1995.

Nya Wermlandstidningen,
Landshövdingens kyrkogård ordnad , 31
juli, 1942.
En resa till Värmland anno 1871,
9 mars, 1963.

Pyroman eller elektriskt fel vållade Gustafsviks-branden,
2 maj, 1967.

Fler än någonsin vill lära sig renovera, 5 juli, 1995

Olausson Magnus, "Den Engelska parken i Sverige
under gustaviansk tid." 1993, Stockholm.

Post och inrikes tidningar,
Reseberättelse, 6 oktober, 1866.
Reseberättelse, 10 oktober, 1866.

"Svensk arkivguide. Topografisk katalog över statliga,
kommunala och privata arkivbestånd i Sverige."
Uppsala universitet, Institutet för ortshistoria, 1991,
Uppsala

Thersner, Ulrik, "Fordna och närvarande Sverige."
U.å, Stockholm.

Toijer Daniel, "Gustafsvik. Historien om ett
Värmlandsgods och dess ägare." 1958, Kristinehamn.

Utblick Landskap, Tema resturering nr 3, 1992.
Landskapsarkitekternas riksförbund.

Värmlands folkblad,
Gustafsviksbranden anlagd?, 2 maj, 1967.
Gamla ritningar dammas av för Gustafsviks
herrgård, 2 februari, 1989.
Unga lär byggvård, 5 juli, 1995.
Sara Marias trädgård blir Åsas examens-
arbete, 18 juli, 1995.

"Värmland, vår hembygd. Del VII." Värmlands hem-
bygdsförbund, 1972, Karlstad.

Wermlands allehanda, Ett folkskolehus i Wermland,
nr 1, 1872.

Ölmestrand Karin, "UB-parken i Lund.
Helgonabacken-Tillbaka i Framtiden." Stencil 94:5,
Institutionen för landskapsplanering, SLU, 1994,
Alnarp.

Bildkällor

Arkitekturmuseet (Am)

Bemark Åsa, foto 1995 (ÅB)

Bildarkivet, Kristinehamn (BaK)

Gyllenberg Birgitta, privat ägo (GB)

Kristinehamns kommun (K)

Kungliga biblioteket, Stockholm (KB)

Lantmäteriverket, Gävle (Lm)

Lantmäteriet i Karlstad (Lm)

Nordiska museets arkiv (Nm)

Bilaga 1. Arkivstudier

1. Bildarkivet, Kristinehamn
  2. Nordiska muséets arkiv
  3. Antikvarisk- topografiska arkivet
  4. Vitterhetsakademiens bibliotek
  5. Krigsarkivet
  6. Värmlands museum
  7. Värmlands arkiv
  8. Lantmäteriet Karlstad
  9. Kristinehamns bibliotek
  10. Kungliga biblioteket
  11. Riksarkivet
  12. Göteborgs landsarkiv
  13. Domänverkets arkiv
  14. Kloten arkivet
  15. Arkitekturmuséets arkiv
  16. Stadsingenjörskontoret Kristinehamn
  17. Kammarkollegiets arkiv
  18. Kristinehamns kommunarkiv
  19. Jämtlands länsbibliotek
1. Bildarkivet, Kristinehamn
Adress: Fabriksgatan 3, 681 30 Kristinehamn,
0550- 824 42
Resultat: Stort antal foton från 1890-tal fram till idag. Samling av tidningsurklipp gällande Gustafsvik. Översikt över Adlersparre-portföljerna vid Jämtlands länsbibliotek. Kontrakt och kvitton från Gyllenbergs tid. Uppsats av Erik Hedberg om Georg Adlersparre.
  2. Nordiska Muséets arkiv
Adress: Norr Mälärstrand 6, 115 21 Stockholm,
08-666 46 00
Resultat: Plan över huvudbyggnadens närmaste omgivning 1928, Foton och skisser av uthus, byggnadsdetaljer och grindar. Beskrivning i ord 1928. Tidningsurklipp rörande Gustafsvik. Blyertsteckning 1873 av Carl Wilhelm Sundberg. Flertalet av foton fanns i kopia hos bildarkivet i Kristinehamn.
  3. Antikvarisk-topografiska arkivet.
Adress: Storgatan 41, 114 84 Stockholm,
08-783 90 00
Resultat: Inget material om Gustafsvik. Flera brev och tidningsurklipp gällande Österviks kapell
  4. Vitterhetsakademiens bibliotek
Adress: Storgatan 41, 114 84 Stockholm,
08-783 90 00
Resultat: Studerade Suecia Antiqua et Hodierna, Suecia Antiqua et Hodierna- verkets historia, Svenska slott och herresäten i olika årgångar, Diverse äldre lexikon där Gustafsvik fanns med.
  5. Krigsarkivet
Adress: Banérgatan 64, 115 88 Stockholm,
08- 782 41 00
Resultat: Befordringslistor och övriga handlingar rörande de ägare som varit militärer. Tidningsurklipp gällande Georg och Rudolf Adlersparre. Då Gustafsvik inte varit militärt anknutet fanns inget av värde.
  6. Värmlands museum
Adress: Sandgrund, 651 08 Karlstad,
054-11 14 19
Resultat: Mapp med Gustafsviksmaterial. Det mesta kopior på det material som fanns på Nordiska muséet. Övrigt material fanns i kopia hos Bildarkivet i Kristinehamn. Genomgång av Adlersparrebiblioteket på Alsters herrgård. Fann endast en bok som påvisade trädgårdsintresse: Sydfrukter av Rv Kraemer, 1853.

7. Värmlandsarkiv
 Adress: Norra Strandgatan 4, 651 11 Karlstad, 054-15 22 80
 Resultat: Stor kartong med osorterat Gustafsviks material. Mycket dokument rör dock andra gårdar men ligger i denna kartong. Det mesta kontrakt eller affärsbrev från 1700-tal. Enstaka dokument från 1600- och 1800-tal. Karta över ägora vid underlydande torp. Läsning av Fernows egna anteckningsblock om Varnum, den sk Fernowsamlingen II. Mycket intressant beskrivning av Gustafsvik på 1770-talet. I samlingen finns även beskrivningar av omkringliggande herrgårdar och jämförande studier kunde göras.
8. Lantmäteriet i Karlstad
 Adress: Bryggaregatan 11, 651 15 Karlstad, 054-14 04 00
 Resultat: Rågångskarta 1872. Kolorerad med träd symboliskt utritade. Laga skifte 1902 med tillhörande beskrivning. Även denna handkolorerad. Ägostyckning 1904, där endast gränser och vägar finns markerad och därför ointressant.
9. Kristinehamns bibliotek
 Adress: Tullportsgatan , 681 30 Kristinehamn, 0550-88 000
 Resultat: Fernows beskrivning över Värmland i ny utgåva. Två böcker av Lotten Dahlgren med bl.a. Georg Adlersparres brevväxling med vän i Karlstad. Diverse böcker om Värmland där Gustafsvik beskrivs.
10. Kungliga biblioteket
 Adress: Humlegården, 102 41 Stockholm, 08- 463 40 00
 Resultat: I kart- och bildsektionens vykortssamling fanns två intressanta trädgårdsbilder från Gustafsvik, övriga vykort från ett Gustafsvik på Värmdö. Har även studerat Karlstads vecko-tidningar från 1774 där Gustafsviks beskrivs samt en beskrivning i Post och Inrikes tidningar från 1866.
11. Riksarkivet
 Adress: Fyrverkarbacken 13-17, 102 29 Stockholm, 08-737 63 50
 Resultat: Inget material gällande Gustafsvik. Studerade Otto Waldes katalog över arkiv och fann att uppgifter om Gustafsvik skall finna i Laxåverkens arkiv, i Domänverkets arkiv. Uppgifter om brev inom familjen Adlersparre skänkta till Jämtlands länsbibliotek.
12. Göteborgs landsarkiv
 Adress: Geijersgatan 1, 411 34 Göteborg, 031- 17 95 45
 Resultat: Inget material om godset Gustafsvik. Gott om bouppteckningar gällande anställda på gården. Studerade i husförhörslängder hur träd gårdsmästare Orm flyttat under sin tid i länet. Husförhörslängder från Varnum visade vem som varit trädgårdsmästare på Gustafsvik.
13. Domänverkets arkiv
 Adress: Pelle Bergs Backe 3, 791 82 Falun, 023-844 32
 Resultat: Sökte efter ledtråd i Riksarkivet efter Laxåverkens arkiv. Detta fanns, men inte något material gällande Gustafsvik.
14. Klottenarkivet
 Adress: Pelle Bergs Backe 3, 791 82 Falun, 023-844 32
 Resultat: Ingår i Domänverkets centralarkiv. Sökte efter ledtråd i Riksarkivet efter Laxåverkens arkiv. Detta fanns, men inte något material gällande Gustafsvik.
15. Arkitekturmuséets arkiv
 Adress: Skeppsholmen, 111 49 Stockholm, 08-11 75 10
 Resultat: Professor I Claessons ritningar från restaureringen på 1890-talet. Såväl uppmättnings ritningar som förslag till restaurering finns. Även detaljer gällande interiören. Anteckningar finns bevarade och såväl skisser som renritningar.
16. Stadsingenjörskontoret Kristinehamn
 Adress: Norra Hamngatan 8, 681 21 Kristinehamn, 0550- 88 000
 Resultat: Ägostyckning som visar nothuset, ekonomisk karta 1988, ekonomisk karta 1883-1895, Karta över Ölme härad 1887.
17. Kammarkollegiets arkiv
 Adress: Birger Jarls torg 14, 103 15 Stockholm, 08- 7000 800
 Resultat: Fann ej något av intresse.
18. Kristinehamns kommunarkiv
 Adress: Järnväggsgatan 12, 681 21 Kristinehamn, 0550-88 000
 Resultat: Gustafsviks egendomshandlingar. Två mappar med blandat material från 1700- och 1800-tal. Kontrakt, testamenten, beskrivningar till kartor 1843 och 1863 (dock saknas själva kartorna), auktionsprotokoll m.m.

19. Jämtlands länsbibliotek

Adress: Rådhusgatan 25-27, 831 80 Östersund,
063- 14 30 50

Resultat: I handskriftssamlingens

Adlersparreportföljer ett stort antal brev till och från släkten Adlersparre. Flera intressanta beskrivningar av parken och vad som växte där. Ett brev gällande blomsterlökar och frön från Berzelius till Georg Adlersparre. Även två fotografier efter Platins renovering, kopior finns på Kristinehamns bildarkiv.

1. Herrgårdssområdet

dominerande arter

gråbo (*Artemisia vulgaris*)
brännässla (*Urtica dioica*)
kvikrot (*Elymus repens*)
hundäxing (*Dactylis glomerata*)
bockrot (*Pimpinella saxifraga*)
stormåra (*Galium album*)
kirskål (*Aegopodium podagraria*)
foderlost (*Bromus inermis*)
knölklocka (*Campanula rapunculoides*)
palsternacka (*Pastinaca sativa*)

ovanligare arter

parksmultron (*Fragaria moschata*)
strandveronika (*Veronica longifolia*)
knipparv (*Cerastium glomeratum*)
parksallad (*Cicerbita macrophylla*)
skelört (*Chelidonium majus*)
akleja (*Aquilegia vulgaris*)

lökväxter

vårlök (*Gagea lutea*)
dvärgvårlök (*Gagea minima*)
pingstlilja (*Narcissus poeticus*)
påsklilja (*Narcissus pseudonarcissus*)
Tulpan (*Tulipa sp.*)

2. Allén

dominerande arter dikesrenarna

hundäxing (*Dactylis glomerata*)
lundgröe (*Poa nemoralis*)
grenrör (*Calamagrostis canescens*)
brännässla (*Urtica dioica*)
parksmultron (*Fragaria moschata*)

dominerande arter vägbanan

vitgröe (*Poa annua*)
groblad (*Plantago major*)
våtarv (*Stellaria media*)

Bilaga 2. Fältskiktsinventering vid Gustafsvik

Redovisningen grundar sig på en florainventering som utfördes av Sällskapet för naturskydd i Kristinehamn och Naturskyddsföreningen 1995, beställd av kommunens miljö- och hälsoskyddskontor.

1. Herrgårdssområdet

dominerande arter

gräbo (*Artemisia vulgaris*)
brännässla (*Urtica dioica*)
kvickrot (*Elymus repens*)
hundäxing (*Dactylis glomerata*)
bockrot (*Pimpinella saxifraga*)
stormåra (*Galium album*)
kirskål (*Aegopodium podagraria*)
foderlosta (*Bromus inermis*)
knölklocka (*Campanula rapunculoides*)
palsternacka (*Pastinaca sativa*)

ovanligare arter

parksmultron (*Fragaria moschata*)
strandveronika (*Veronica longifolia*)
knipparv (*Cerastium glomeratum*)
parksallad (*Cicerbita macrophylla*)
skelört (*Chelidonium majus*)
akleja (*Aquilegia vulgaris*)

lökväxter

vårlök (*Gagea lutea*)
dvärgvårlök (*Gagea minima*)
pingstlilja (*Narcissus poeticus*)
påsklilja (*Narcissus pseudonarcissus*)
Tulpan (*Tulipa* sp.)

2. Allén

dominerande arter dikesrenarna

hundäxing (*Dactylis glomerata*)
lundgröe (*Poa nemoralis*)
grenrör (*Calamagrostis canescens*)
brännässla (*Urtica dioica*)
parksmultron (*Fragaria moschata*)

dominerande arter vägbanan

vitgröe (*Poa annua*)
groblad (*Plantago major*)
våtarv (*Stellaria media*)

Inventeringen avsåg att endast kartlägga kvarvarande inplanterade och/ eller sällsynta arter. Dominerande allmänna arter har även redovisats.

3. Kyrkogården

dominerande arter

gökärt (*Lathyrus linifolius*)
kruståtel (*Deschampsia flexuosa*)
blåbär (*Vaccinium myrtillus*)
ängskovall (*Melampyrum pratense*)
bergsyra (*Rumex acetosella*)
gråfibbla (*Hieracium pilosella*)
liten blåklocka (*Campanula rotundifolia*)
vitsippa (*Anemone nemorosa*)
knippfryle (*Luzula campestris*)

ovanligare arter

knägräs (*Danthonia decumbens*)
getrams (*Polygonatum odoratum*)
liljekonvalj (*Convallaria majalis*)
flockfibbla (*Hieracium umbellatum*)
ängshavre (*Arrhenatherum pratense*)
bergsslok (*Melica nutans*)
hässelbrodd (*Milium effusum*)
parkgröe (*Poa chaixii*)
vitfryle (*Luzula luzuloides*)

4. Gravkullarna

dominerande arter i den fuktiga delen

älgört (*Filipendula ulmaria*)
kärrtistel (*Cirsium palustre*)
revsmörblomma (*Ranunculus repens*)
strätta (*Angelica sylvestris*)
mannagräs (*Glyceria fluitans*)
sumpmåra (*Galium uliginosum*)
kärrviol (*Viola palustris*)
grenrör (*Calamagrostis canescens*)

dominerande arter i den torra delen

gökärt (*Lathyrus linifolius*)
rödven (*Agrostis capillaris*)
vårfryle (*Luzula pilosa*)
undgröe (*Poa nemoralis*)
fyrkantig johannesört (*Hypericum maculatum*)
majbräken (*Athyrium filix-femina*)
ängskovall (*Melampyrum pratense*)
lingon (*Vaccinium vitis-idaea*)
ljung (*Calluna vulgaris*)

5. Hagmarken väster om allén

arter i den fuktiga delen

besksöta (*Solanum dulcamara*)
kabbeleka (*Caltha palustris*)
vass (*Phragmites australis*)
bredkaveldun (*Typha latifolia*)

6. Dammarna väster om vägen

arter vid Lugnet

lundgröe (*Poa nemoralis*)
piprör (*Calamagrostis arundinacea*)
majbräken (*Athyrium filix-femina*)
gullris (*Solidago virgaurea*)
brännässla (*Urtica dioica*)
hundkäk (*Anthriscus sylvestris*)
örnbräken (*Pteridium aquilinum*)

arter i och vid dammarna

missne (*Calla palustris*)
andmat (*Lemna minor*)
besksöta (*Solanum dulcamara*)
jättegröe (*Glyceria maxima*)
kärrsilja (*Peucedanum palustre*)
nordbräken (*Dryopteris expansa*)
hultbräken (*Thelypteris phegopteris*)

7. Beteshagarna väster om vägen

arter i den fuktiga delen

älgört (*Filipendula ulmaria*)
tuvtätel (*Deschampsia cespitosa*)
knapptåg (*Juncus conglomeratus*)
smörblomma (*Ranunculus acris*)
ängsvädd (*Succisa pratensis*)

arter i den torra delen

rödven (*Agrostis capillaris*)
fårsvingel (*Festuca ovina*)
blodrot (*Potentilla erecta*)
gökärt (*Lathyrus linifolius*)
flockfibbla (*Hieracium umbellatum*)
örnbräken (*Pteridium aquilinum*)
rödclint (*Centaurea jacea*)

Herrgården Gustafsvik, utanför Kristinehamn i södra Värmland, uppvisar en både lång och intressant historia. Viss forskning har tidigare gjorts om herrgårdens historia och dess många färgstarka ägare, men denna skrift är den första som beskriver dess fysiska gestaltning genom historien, med koncentrationen lagd på dess park och trädgård. Arbetet innefattar även en grundlig inventering av området. Denna presenteras i plan i slutet av rapporten.

Genom historien har olika ägare och stilideal påverkat anläggningen. Intressant nog för dagens besökare, så har dessa nyanläggningar ofta adderats till de tidigare, vilket innebär att dessa ej har utplånats. På platsen kan man idag se lämningar av de anläggningar som beskrivs på såväl 1700-, 1800- som 1900-tal.

Många pusselbitar fattas fortfarande i den bild som visar Gustafsviks hela trädgårds-historia, men detta arbete har vaskat fram tillräckligt med bitar för att strukturen skall framträda och helhetsbilden anas.